

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRÂAT İLMİ BİLİM DALI

**İBN SIVÂR EL-BAĞDÂDÎ KIRÂAT İLMİNDEKİ YERİ VE EL-MÜSTENÎR
FÎ'L-KIRÂATI'L-AŞR ADLI ESERİN TAHLİLİ**

Mehmet Salih ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ RECEP KOYUNCU

KONYA – 2021

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Salih ÖZDEMİR		
	Numarası	18810601237		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	İBN SIVÂR EL-BAĞDÂDÎ KIRÂAT İLMİNDEKİ YERİ VE EL-MÜSTENİR Fİ'L-KIRÂÂTİ'L-AŞR ADLI ESERİN TAHLİLİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mehmet Salih ÖZDEMİR
İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	Vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1 İBN SİVÂR EL-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	5
1.1 İBN SİVÂR EL-BAĞDÂDÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE BAĞDAT'TA SOSYAL VE SİYASİ DURUM.....	5
1.2 İBN SİVÂR'IN HAYATI.....	7
1.2.1 Adı, Lakabı, Künye ve Nisbeleri	7
1.2.2 Doğum Yeri ve Tarihi.....	8
1.2.3 Çocukları.....	8
1.2.4 Vefatı	9
1.2.5 İlmî Şahsiyeti	9
1.2.6 Hocaları.....	12
1.2.7 Talebeleri	22
1.2.8 Eserleri	28
1.2.9 ÂLİMLERİN İBN SİVÂR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	29
2 İBN SİVÂR'IN EL-MÜSTENÎR İSİMLİ ESERİ VE KİRÂAT KONUSUNA YAKLAŞIMI	29
2.1 1. EL- MÜSTENÎR'İN HUSÛSİYETLERİ	29
2.1.1 Müellifin Kitapta Takip Ettiği Metod ve Kitabın Muhtevası	30
2.1.1.1 Mukaddime	30
2.1.1.2 Önsöz	30
2.1.1.3 İsnâdları Sırasıyla Açıklaması	30
2.1.1.4 Kırâat İmamlarını Ekollere Göre Gruplandırması:	31
2.1.1.5 Râvi ve Tarîkleri Gruplandırması:	31
2.1.1.6 Usûle Dair Açıklamaları	32

2.1.1.6.1	Ebû Amr'ın İdğamı (İdğam-ı Kebîr).....	33
2.1.1.6.2	İdğam-ı Sağır.....	35
2.1.1.6.3	Sakin Hemze	36
2.1.1.6.4	Harekeli Hemze.....	38
2.1.1.6.5	Hamza'nın Vakıfta Hemzeyi Terketmesi.....	40
2.1.1.6.6	Med ve Kasr	43
2.1.1.6.7	Ya'kûb'un Kelime Sonlarındaki Vakfı	44
2.1.1.6.8	İmâle.....	45
2.1.1.7	Ferşu'l-Hurûf	52
2.1.2	İstiâze ve Besmele	54
2.1.3	İzafet "Yâ" Ları.....	54
2.1.4	Tekbîr.....	55
2.2	EL-MÜSTENİR'İN KAYNAKLARI, ÖNEMİ VE KENDİSİNDEN SONRAKİ DÖNEME ETKİSİ	55
2.2.1	Kaynakları.....	55
2.2.1.1	Hocalarından Rivayetleri	55
2.2.1.2	Önceki Kaynak Kitaplardan Nakilleri	59
2.2.2	Önemi.....	61
2.2.2.1	Zengin ve Doyurucu Bilgiye Sahip Olması.....	61
2.2.2.2	Titizlik ve İlmî Hassasiyet	63
2.2.2.3	Başka Eserlerde Olmayan Bilgiler İhtiva Etmesi	63
2.2.3	Kendisinden Sonrasına Etkisi	63
2.2.4	Ricâle Etkisi	64
2.2.5	Kırâat Kitaplarına Etkisi	64
2.2.5.1	<i>el-İknâ' fi'l-kırââti's-seb'</i> , İbnu'l-Bâziş (ö. 540/ 1145)	64
2.2.5.2	<i>el-Mübhic fi'l-kırââti's-semân</i> , Sıbtu'l-Hayyât (ö. 541/1146)	65
2.2.5.3	<i>Ğâyetü'l-ihtisâr fi'l-kırââti'l-aşr li-eimmeti'l-emsâr</i> , Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî (ö. 569/1173)	66
2.2.5.4	<i>el-Kenz fi'l-kırââti'l-aşr</i> , el-Vâsitü İbnü'l-Vecîh (ö.740/1339)	67
2.2.5.5	<i>Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr</i> , Zehebî (ö. 748/1348)	67
2.2.5.6	<i>Mustalahu'l-işârât fi'l-kırââti'z-zevâidi'l-merviyyeti ani's-sikât</i> , İbnu'l-Kâsîh (ö. 801/1399)	67
2.2.5.7	<i>en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr</i> , İbnu'l-Cezerî (ö. 833/1429).....	68
2.2.5.8	<i>Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ</i> , İbnu'l-Cezerî (ö. 833/1429) .	69
2.2.5.9	<i>el-Büdûru'z-zâhira fi'l-kırââti'l-aşri'l-mütevâtira</i> , Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Zeynüddîn Kâsım b. Muhammed b. Ali el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/ 1531).....	69
2.2.5.10	<i>Letâifü'l-işârât li funûni'l-kırâât</i> , Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517).....	69

2.2.5.11	İthâfû fudalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbaate aşer, Şihâbüddîn ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705).....	70
2.3	KİRÂAT İMAMLARI	70
2.3.1	İbn Kesîr (ö. 120/738).....	71
2.3.2	Nâfi (ö.169/785).....	72
2.3.3	İbn Âmir (ö.118/736).....	73
2.3.4	Ebû Amr B. Alâ (ö.154/771)	73
2.3.5	Âsım B. Behdele (ö.127/745)	74
2.3.6	Hamza B. Habîb ez-Zeyyât (ö. 156/773).....	75
2.3.7	Kisâî (ö.189/805)	76
2.3.8	Ebû Ca'fer el-Kârî (ö.130/748).....	76
2.3.9	Ya'kûb el-Hadramî (ö.205/821)	77
2.3.10	Halef B. Hişâm (ö. 229/844).....	78
2.4	ON KİRÂATE DAİR İSNAD ZİNCİRİ	78
2.4.1	İbn Kesîr Kırâatındaki İsnad Zinciri	79
2.4.2	Nâfi' Kırâatındaki İsnad Zinciri	81
2.4.3	İbn Âmir Kırâatındaki İsnad Zinciri	83
2.4.4	Ebû Amr Kırâatındaki İsnad Zinciri	85
2.4.5	Âsım Kırâatındaki İsnad Zinciri	88
2.4.6	Hamza Kırâatındaki İsnad Zinciri.....	90
2.4.7	Kisâî Kırâatındaki İsnad Zinciri	92
2.4.8	Ebû Ca'fer Kırâatındaki İsnad Zinciri	95
2.4.9	Ya'kûb Kırâatındaki İsnad Zinciri	97
2.4.10	Halef Kırâatındaki İsnad Zinciri	99
2.5	EL-MÜSTENİR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	101
SONUÇ		104
BİBLİYOGRAFYA		106

ÖZET

Ebû Tâhir İbn Sivâr el-Bağdâdî hicrî V. yüzyılın (X. yy.) sonlarında Bağdat'ta yaşamış önemli ilim adamlarından biridir. Onun el-Müstenîr fi'l-Kırâati'l-Aşr'ı, kırâat çalışmaları içinde kendisine itibar edilen önemli kaynaklardandır. Bu tez çalışmasında el-Müstenîr adlı eseriyle Bağdatlı bir âlim olan İbn Sivâr'ın Kırâat ilmindeki yeri daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Eserin en belirgin vasfı müellifin kendi isnadından başlayıp, kendilerinden kıraat aldığı hocalarından her birinin isnadını ayrı ayrı Aşera imamlarına ve oradan da Peygamber efendimiz (sav)'e taşımış olmasıdır. Bu çalışmada el-Müstenîr'in kırâat ilmindeki yerini, kendi konularından hareketle tespit etmeye çalışıldı. Müellifin yaşadığı dönem, hayatı ve hocaları hakkında bilgi verildi. Kitap tanıtılarak kırâat ilmine dair ihtilafların yer aldığı konular içeriğindeki sırayla verildi. Bu konular kırâat ilminde meşhur olan birtakım kitaplardan faydalanarak zenginleştirildi. Son olarak müellifin eserindeki konularda yer almayan birtakım bilgiler, bu çalışmalardan eklenmek suretiyle içerik zenginleştirildi.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, İbn Sivâr, el-Müstenîr, Kırâat İlmi, Kırâat-i seb'a, Kırâat-i aşera.

ABSTRACT

Abu Tahir Ibn Sivâr al-Baghdadi is one of the important scholars who lived in Baghdad at the end of the Vth century (Xth century). His work, el-Mustenîr fi'l-Kırââti'l-Aşr, is one of the most credit works for the science of qiraah. In this thesis, the place of Ibn Sivâr, a scholar from Baghdad in the science of Kiraah and his work el-Mustenir was tried to be revealed more clearly. The most distinctive feature of the work is that the author started from his own attribution and carried the attributions of each of his teachers from whom he received recitation to the imams of asherah and from there to our Prophet (pbuh).

In this study, it was tried to determine the place of al-Mustenîr in the science of kiraah based on his own subjects. Information was given about the author's period, life, and teachers. By introducing the work, the issues including the controversy regarding the science of kiraah were given in the order of the content of the work. These subjects have been enriched by making use of some famous works in the science of kiraah. Finally, the content was enriched by adding some information that was not included in the subjects in the author's work.

Key Words: Kiraah, Ibn Sivâr, el-Mustenîr, The science of qiraah, al-qiraah al-saba, al-qiraah al-asherah

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhi's-Selâm
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn, bin
bk.	: Bakınız
cc.	: Celle Celâlühü
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
no	: Numara
ra.	: Radıyallâhu Anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz

ÖNSÖZ

Âlemlerin rabbi, yaratıcısı ve idare edicisi yüce Allah'a hamd olsun. O'nun peygamberi ve kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'i kullarına ulaştıran elçisi Hz. Muhammed (sav)'e, ailesine, ashabına ve bütün müminlere salât ve selam olsun. Bu konuyu tercih etmemizin sebebi yaklaşık dokuzyüz elli yıllık bir eserin kırâat ilmindeki yerinin tespitinin, kırâat ilmi alanında özelde günümüzün bilim adamı ve talebelerilerine genelde bu alanda çalışanlara ve ilim camiasına katkı ve faydasının olacağına olan inancımızdır. Nâzil olmasıyla birlikte okunmaya başlanan Kur'ân-ı Kerîm, kırâatının ibadet olması sebebiyle öğrenme ve öğretme çabası giderek artmıştır. Bir anlama ve yaşama amacını da içinde barındıran bu çabayı teşvik eden Peygamber efendimiz (sav) "Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir"¹ buyurmuştur. Kur'ân'ın okunması belli birtakım kaidelerle gerçekleştiğinden bu okuma şekillerine de işaret ederek "Kur'ân yedi harf üzere indirildi, ondan en kolay olanı okuyunuz"² buyurmuştur. Buradan anlaşılıyor ki kırâat vecihlerinden muttasıl senetle bize ulaşanları okumaya Hz. Peygamber (sav) izin vermiş bulunmaktadır. Vasıflarını anlattığımız *el-Müstenîr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, Peygamber efendimiz (sav)'e dayanan bu kırâat vecihlerini ve kırâat-i aşera imamlarının rivayetlerinde bulunan ihtilafları nakletmektedir. Bu çalışmamızda el-Müstenîr'in kırâat ilmindeki yerini, kendi konularından hareketle tespit etmeye çalıştık. Müellifin yaşadığı dönem, hayatı ve hocaları hakkında bilgi verdik. Eseri tanıttikten sonra kırâat ilmine dair ihtilafların yer aldığı konuları eserin içeriğindeki sistematığe göre vererek, bu konuları İbnu'l-Cezerî'nin en-Neşr'i ile karşılaştırdık. Müellifin eserindeki mevzularda yer almayan birtakım bilgileri farklı eserlerden aktarmak sûretiyle muhtevaya katkı sağlayarak eserin kırâat ilmindeki yerini tespit etmeye çalıştık. Yapılan bu çalışma süresince, destek ve yardımını her zaman gördüğüm tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Recep KOYUNCU, tezin okunmasında katkıları bulunan Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR, teknik ve bilimsel anlamda düzeltilmesinde katkıları bulunan Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇİMEN ve Arş. Gör. Fatih Memiç, İngilizce özet kısmında katkıları bulunan Arş. Gör. Dr. Mehmet Bilal YAMAK, son aşamalarda bazı teknik konularda etkili katkılar sağlayan Arş. Gör. Akif ŞENGÜL'e ve tezime en ufak katkısı olan herkese en derin şükranlarımı sunarım.

---

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1979, Fedâilü'l-Kur'an, 21; Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî Ebû Davud es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Baskı, Riyad 2009, Salât, 349; Muhammed b. İsa b. Sevrâ b. Musa b. Dahhâk Tirmizî Ebû İsa, *Sünen-ü Tirmizî*, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, 3. Baskı, Mısır 1975, Fedâilu'l-Kur'an, 15, 1979.

² Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 5, 27; Müslim İbn Haccac el-Kuşeyri, *Sahih-ü Müslim*, Dâru'tTıbbâati'l-Âmire, Kahire 1911, *Salâtü'l-Müsafirîn*, 270; Ebû Davud, *Vitir*, 22; Tirmizî, *Kıraat*, 11; Ebû Abdurrahman b. Şuayb Nesaî, *es-Sünen*, Mısır 1964, *İftitah*, 38; Malik b. Enes b. Malik b. Amir el-Asbahî el-Medenî, *Muvatta*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1985, *Kur'an*, 5.

GİRİŞ

Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla farklı mahiyetlerde Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e yirmi üç yıllık süre zarfında nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm, mushaflarda yazılı, tevâtür yoluyla sonraki dönemlere nakledilmiş, tilâvetiyle ibadet edilen, ilk sûresi Fâtiha, son sûresi Nâs sûresi olan, beşeriyetin benzerini getirmekten âciz kaldığı ilâhî kelâmdır.³ Tüm insanlığa bir lütûf olarak gönderilmiş olup İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm, lafzı ve manasıyla ilahî kelimeler hasebiyle nüzûlünden itibaren korunmasına ve nakledilmesine özen gösterilen yegâne kutsal kitaptır. Nüzûlü devam ederken bizzat Peygamber efendimiz (s.a.v.) tarafından vahiy kâtiplerine yazdırılmak sûretiyle korunmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'e olan iştiyakları sebebiyle sahabe de âyetlerin yazıldığı birtakım materyallerden istifade etmiştir. Sahâbe, tâbiîn ve daha sonraki nesiller Kur'ân-ı Kerîm'in lafzı hakkında oluşabilecek problemlere karşı tedbirli davranmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in manasının doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için lafzının korunmasının gerektiğini bilen Müslümanlar sonraki nesillere tağyîr, tebdîl ve tahrîfe uğramadan aktarılması için âzami gayret göstermişlerdir.

Kur'an-ı Kerîm'in nüzûlü, tertibi, toplanıp yazılması, kırâatı, tefsiri, i'câzı, nâsih ve mensûhu, üslûbu ve belâgatı gibi konuları ele alan disiplinlerin genel isimlendirmesi olan Ulûmü'l-Kur'ân, İslâmî ilimler arasında önemli bir mevkiye sahiptir. İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in okunuş keyfiyeti ve kırâat âlimlerine nispet edilen okuyuşlarla ilgili ilim dalı olan 'Kırâat İlmi' ise Ulûmü'l-Kur'ân'ın en başında gelen ilimlerdenidir.

Kırâat (قراءة) kelimesi, Ka-ra-e (قرأ) fiilinden türemiş olup sözlükte, okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek anlamında mastar; sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme anlamında isimdir. Aynı kökün Kur'ân şeklinde gelen mastarı kırâat ile eş anlamlıdır.⁴ İstilahî olarak ise şöyle tanımlanmıştır. Râğîb el-

³ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 3. Bs (Tahran: Dâr-ı İhsân, 2009), 6.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3. Bs. (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), I: 128-132; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an vücûhi'l-Kırâati's-seb'i ve ilelihâ ve hucecihâ*, 3. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983), I: 71; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed İbnu'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve*

İsfahânî, “Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaya denir.”⁵ diye tanımlarken Abdulfettâh el-Kâdî, “Kendisiyle Kur’ân kelimelerinin söylenme usûllerini ve edâ yollarını ittifâk veya ihtilâf şekillerinden biri ile ve her bir vechi nakleden kimseye nisbet ederek bilmektir.”⁶ şeklinde tanımlamıştır. İbnu’l-Cezerî ise “Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve ravilerine isnat etmek suretiyle bu kelimelerdeki farklı okuyuşları ele alan bir ilimdir.” şeklinde tarif etmiştir.⁷

Kırâat ilmi, Kur’ân-ı Kerîm’in nüzulü ile birlikte ortaya çıkmış olup Kur’ân’la doğrudan ilişkisi, arapça olması, kendine mahsus okuyuş şekillerinden bir kısmının araplar tarafından uygulanması gibi durumlar, bu ilmin devamlılığını göstermektedir. Ayrıca kırâat ilmi, Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlünden itibaren müslümanların, hayatlarını şekillendirmek üzere ilgi gösterdikleri bir alan olagelmıştır.

İslâmî ilimler içinde kırâat ilminin Hz. Peygamber ve sahabe dönemindeki durumu oldukça önemlidir. Yukarıda ifade edildiği gibi kırâat ilmi Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlüyle başlayan bir ilimdir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kendisine vahyedilen âyetleri önce dikkatlice okur, sonra ashâbına öğretirdi. Bizzat ondan okuyan veya onun okuyuşunu dinleyen sahâbîler de bu okuyuşları zabt edip başkalarına öğretirlerdi. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) daima ashâba Kur’ân-ı Kerîm okutmuş ve onları dinlemiştir. Bu onun Kur’ân-ı Kerîm kırâatı eğitimine önem verdiğini ve güzel okumaya teşvik ettiğini göstermektedir. Kur’ân-ı Kerîm, ismine uygun olarak, yeryüzünde en çok okunan kitaptır. 15 asırdan beri hafızlar onu ezberleyerek hafızalarında yaşatırlar. Kurrâ ise onu bütün rivayetleri ve tarîkleriyle öğrenip öğretmekte ve en güzel, en tatlı ahenkle okuyup okutmaktadır.

İlk zamanlar kırâatlar, hocalar ve talebeler arasında şifâhî olarak naklediliyorken, zaman içerisinde kitaplarda tedvînine başlanmış ve ilk dönemden

---

mürşidü't-tâlibîn (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980), 3; Abdulhamit Birişik, “Kıraat”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2002), XXV: 426-433.

⁵ Ebu'l-Kâsım Râğîb İsfahânî, *Müfradâtü elfâzi'l-Kur'ân* (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, t.y.), 668.

⁶ Abdulfettâh el-Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhirah fi'l-kırâati'l-aşri'l-ütevâtirah* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1981), 6.

⁷ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed İbnu'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980), 49.

itibaren bu yolla oluşabilecek karışıklıkların önüne geçilmiştir. Tabiîn devrinin sonlarında başlayan bu konudaki çalışmalara dair ilk eserin Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) tarafından telif edildiği aktarılsa da⁸ daha önce yaşamış olan Yahyâ b. Ya'mer, kırâat imamlarından İbn Âmir, Ebû Amr, Hamza, Kisâi ve Ya'kûb tarafından eserler telif edildiği rivayet edilmiştir. Kırâatların sayısı hususunda İbn Mücâhid hicrî üçüncü asrın sonlarında kaleme aldığı *Kitâbu's-seb'*asında kırâatları yedi ile sınırlanmış ve bu yaptığı kabul görerek Kırâat-ı Seb'a (Yedi Kırâat: Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamze ve Kisâi kırâatları) tesbiti yapılmıştır. Daha sonra İbn Mücâhid ile muasır olan İbn Mihrân, *el-Ğâye fi'l-kırâati'l-aşr* adlı eserinde bu yedi kırâata üç kırâat (Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefu'l-Âşir kırâatları) daha eklemek suretiyle Kırâat-ı Aşera'yı tespit etmiştir.⁹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*'inde İbn Mihrân'ın yedi kırâat'a eklediği bu üç kırâat'ın da meşhûr ve sahîh olduğunu ifade ederek on kırâat'ın Müslümanlar arasında kabul görüp benimsendiğini izah etmiştir.¹⁰

Kırâat-ı Aşera ile alakalı eser te'lifi ilk dönemlerde çok yaygın olmasa da kökleri çok gerilere gider. Bu hususta bilinen ilk eser el-İsbahânî (ö.381/992)'nin *el-Ğâye fi'l-kırâati'l-aşr* adlı on kırâata dair çalışmasıdır. Yine bu dönemlerde Ebu'l-Alâ el-Attar (ö. 469/1076)'ın *Ğâyetü'l-ihtisâr fi kırâati'l-eimmeti'l-emsar*'ı, Ebû Tâhir el-Bağdâdî (ö. 496/1102)'nin *el-Müstenir fi'l-kırâati'l-aşr*'ı, Ebû Abdullah el-Enderâbî (ö. 569/1173)'nin *Kırââtü'l-kurrâ'il-marûfîn*, el-Hamedânî (ö.569/1173)'ye ait *Ğâyetü'l-ihtisâr fi'l-kırâati'l-aşr* adlı eserler on kırâat hakkında erken dönemde kaleme alınan eserler olarak Abdurrahman Çetin tarafından aktarılıyor.¹¹ Bahsi geçen bu ilk eserlerden olan İbn Sivâr'ın "el-Müstenîr fi'l-kırâati'l-aşr"'ı kırâat ile alakalı kaynak eserlerden olması hasebiyle bu çalışmada üzerinde durulup ilim çevrelerine faydalı olması için azami gayret sarfedilmiştir.

⁸ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), I, 34.

⁹ Abdurrahman Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2001), 74-75.

¹⁰ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 41-46.

¹¹ Abdurrahman Çetin, *Kırâat ve Tecvid İlimleri Bibliyografyası*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 1998, sayı: II cilt: II, s.313

Araştırmanın Amacı ve Önemi

“Ebû Tâhir İbn Sivâr el-Bağdâdî'nin *el-Müstenîr fi'l-kırâati'l-aşr* adlı eserinin yöntemi ve alanına katkıları hakkında ülkemizde henüz bilimsel bir çalışma yapılmamıştır” düşüncesinden yola çıkarak söz konusu kitabın kırâat ilmine katkılarının tesbiti amaçlanmıştır. Bu çalışma ile yaklaşık dokuz yüz elli yıllık bir eserin, kırâat ilmindeki yerini gündemlerine alıp bu hususta daha kapsamlı araştırmalar yapacak alanın ilgililerinin istifadesine sunulacaktır.

Çalışmada Bağdatlı bir âlim olan İbn Sivâr'ın *el-Müstenîr fi'l-kırâati'l-aşr* adlı kitabının kırâat ilmindeki yeri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çünkü müellifin kırâat ilmine katkısı bilinmemekte olup eserinin sadece tahkikli neşri yapılmıştır. Bu tahkikte kitabın kırâat ilmindeki yerini tespit etmek ve konular hakkında analiz yapmak amaçlanmamış olup sadece orijinal metin ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bizim çalışmamızda ise kitabın kırâat ilmindeki yerinin tespit edilmesi ve konularının analiz edilerek kırâat alanında çalışanların dikkatlerine sunulması amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 İBN SİVÂR EL-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1 İbn Sivâr el-Bağdâdî'nin Yaşadığı Dönemde Bağdat'ta Sosyal ve Siyasi Durum

Abbasi halifelerinin ikincisi olan el-Mansur (754-775)'un VIII. yy. da kurduğu Bağdat kuruluşundan itibaren siyasi ve iktisadi bakımdan bölgenin en önemli yerleşim merkezi olmuştur. Şehrin kuruluşunu takip eden yıllarda hilafet merkezi olması orada birtakım yeni yerleşim kurallarının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Zamanla şehirde her bölge belirli meslekî veya etnik grubun sorumluluğuna girmiştir. Sosyal gayeler gözetilerek çizilen Bağdat'ın planında askerler genel olarak surların dışında, tüccar ve zanaatkârlar ise suriçinde Kerh'te Sarât'ın güneyine yerleştiriliyorlardı. Bağdat'ta yeni inşa faaliyetleri ve ticari faaliyetler, nüfus ve zenginliğin artması şehrin planlı bir yerleşim alanı olması ve kolay kontrol edilebilmesi sayesinde gelişmiştir. Ayrıca yerleştiği konum, devletin ticareti teşvik etmesi ve sakinlerinin çalışkanlığı bir de halifenin maddi manevi ağırlığı sayesinde Bağdat zamanla büyük bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

Zaman zaman ortaya çıkan bir takım iç karışıklıklar ve Büveyhîlerin desteklediği mezhep ihtilaflarından dolayı Bağdat ciddi zararlar görmesine rağmen tekrar toparlanmış olup özellikle Selçukluların gelmesiyle birlikte yeniden büyük bir kültür, bilim ve tercüme merkezi haline gelmiştir. Amelî mezheplerin büyüklerinden olan Hanefî ve Hanbelî mezhepleri burada doğmuş olup tercüme merkezlerinin ilklerinden olan Beytü'l-hikme, Dâru'l-İlim (halk kütüphaneleri), Bağdat, Nizamiye ve Müstansırıyye gibi medreseleri ile büyük bir eğitim ve öğretim merkezi haline gelmiştir.¹²

Büveyhîlerin sürdürdüğü Şîi politikası Tuğrul Beyin 1055'te Bağdat'a girmesiyle son bulmuştur. Sonrasında 1056 yılında Sünnîleri desteklemek adına

---

¹² Abdülazîz ed-Dûrî, "Bağdat", *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), IV: 426-431.

Dârü'l-imâre'yi genişletmek için çevresindeki birçok ev ve dükkânı yıkmış ve etrafını duvarlarla çevirmiştir. Sarayın yakınında olan Muharrim Camii'ni 1091 yılında genişletip yeniden inşa eden Sultan Melikşah'ın bu faaliyeti caminin Sultan Camii olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur.

Halk Doğu Bağdat'ta hilafet saraylarının etrafında kümelenerek halife Muktedî-Biemrillah (1074-1094)'ın tâlimatıyla inşâ faaliyetlerini hızlandırıyor. Buralarda çok iyi imar edilmiş mükemmel çarşılar oluşturulmuştur. Kurayye çarşısı bunlardan en geniş olanıdır. Sultan Camii, Rusâfe Camii ve Halife olmak üzere üç Cuma camii ve tamamı zamanının en iyi binalarında eğitim veren, fazlaca bağış ve vakıflara sahip olan otuz küsur medrese batı Bağdat'ta bulunan eserlerden bazılarıdır. Vakıflardan ihtiyaçları karşılanan bu medreselerin en meşhuru Selçuklu vezirlerinden Nizamulmülk tarafından 1066 yılında kurulan Nizamiye medresesidir.¹³

Hicri V. Asır kırâat ilminin altın çağını yaşadığı bir dönemdir. Çünkü bu dönemde yetişen kırâat âlimlerinin pek çoğu daha sonraki dönemlerde parmakla işaret edilecek, alanda birer imam olarak vasıflandırılacak güzide şahsiyetler olup kendi zamanlarında dünyanın muhtelif yerlerinden insanlar onlardan ilim tahsil etmek için adeta sel gibi ders halkalarına akın etmiştir. Bu âlimler talebe yetiştirmenin yanında kırâat ilmiyle alakalı onlarca eser de te'lif etmişlerdir. Bu âlimlerin başında Mekkî b. Ebû Tâlib (437/1045), Ebû Amr ed-Dânî (444/1052), Ebû Ali el-Ehvâzî (446/1054), Abdulvâhid b. Şîta (453/1062) İbn Sivâr'ın hocası, Ebu'l-Kâsım el-Hüzelî (465/1073) ve daha pekçok bu ilmin parlayan yıldızının yaşadığı bir dönemdir.

Müellifimiz İbn Sivâr el-Bağdâdî işte böyle bir sosyal, kültürel ve ilmî ortamda yetişmiş önemli ilim adamlarından biridir.

---

¹³ Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü Bağdâd* (Bağdat: Dârü's-selâm, 1921), 11-12; ed-Dürî, "Bağdat", IV: 431-433.

1.2 İbn Sivâr'ın Hayatı

1.2.1 Adı, Lakabı, Künye ve Nisbeleri

İbn Sivâr'ın hayatını ele alan kaynaklar adının Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. Ubeydullah b. Ömer b. Sivâr el- Hanefî el- Bağdâdî olduğunda ittifak etmişlerdir.¹⁴ “İbn Sivâr” nisbesi, Zehebî'nin aktardığı gibi “sîn” harfinin kesresi ve “vâv” harfinin şeddesiz olarak fethası ile “Sivâr” şeklindedir. “Sivâr” büyük dedesinin adı olup ona nisbetle İbn Sivâr diye meşhur olmuştur. Bazı kaynaklarda künyesinin İbn Sevvâr olarak harekelenmesi bir zühul eseri olmalıdır.¹⁵ Bağdat'ta doğup hayatını burada idame ettirmesi ve burada vefat etmesinden dolayı el-Bağdâdî nisbesi ile de anılmıştır. Öte yandan kendisinden bahsedilirken “el-Hanefî”, “el-Mukrî”, “en-Nahvî”, “el-Muhaddis” gibi nisbeler de kullanılmıştır.

Fıkıhta Hanefî mezhebine mensup olduğu için el-Hanefî diye anılmıştır. Kırâat ilmindeki yetkinliği ve şöhretinden dolayı “el-Mukrî”, nahiv ilmine olan vukûfiyetinden “en-Nahvî” nisbesi verilmiştir. Ayrıca kendisine hadis ilmindeki derecesinin yüksekliğine işaretten de “el-Muhaddis” lakabı verilmiştir. Bununla birlikte İbn Sivâr, çok yönlü bir âlim olması hasebiyle “İmâm” lakabıyla da anılmaktadır.¹⁶ Derlenen bu bilgiler ışığında müellifin adı, lakabı, künye ve nisbeleri

¹⁴ Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: Matbaatü Hükûmeti Kuveyt, 1973), 384;; Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-a'sâr* (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 1995), II: 858; Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela'* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1989), IX: 225-227; Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Târihu'l-islâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-) meşâhîr ve'l-a'lâm* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1989), XXXIV: 229-231; Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ (İrşâdü'l-Erib ilâ Ma'rifeti'l-edîb, İrşâdü'l-elibbâ' ilâ ma'rifeti'l-üdebâ)* (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993), I: 396; Salâhuddîn Halil b. İzzeddîn es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vesfâyât* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000), VII: 205; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tebîru'l-müntebih bi tahrîri'l- müştebih* (Beirut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, t.y.), II: 699; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ' (Ğâyetü'n-nihâye fî esmâ'i ricâli'l-kurrâat üli'r-rivâye ve'd-dirâye)* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1982), I: 86; Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi Hacı Halife, *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2014), II: 1670; İsmail Paşa el-Bağdâdî İsmail Paşa, *Hediyetü'l-arifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951), I: 81; Ahmet Madazlı, “İbn Sivâr”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XX: 359.

¹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tebîru'l-müntebih*, II: 699.

¹⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *el-Müştebih fî'r-ricâl esmâihim ve ensâbihim*, I (Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1962), I: 376; İbn Hacer el-askalânî, *Tebîru'l-müntebih*, II: 699; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, III: 384; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî*

şu şekilde aktarılabilir. Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. Ubeydullah b. Ömer b. Sivâr el-Hanefî el- Bağdâdî el-Mukrî el-en-Nahvî el-Muhaddis el-İmâm.

1.2.2 Doğum Yeri ve Tarihi

Biyografi kaynakları İbn Sivâr'ın doğum yerinin Bağdat olduğunda ittifak etmektedir. Doğum tarihinde de neredeyse ittifak vardır. Yâkut el Hamevî, İbn Sivâr'ın bizzat kendisinden 412/1021 yılında doğduğunu ifade ettiğini nakletmektedir.¹⁷ Ayrıca Yâkut'un Sem'ânî'den naklettiği başka bir rivayete göre ise 416/1025 yılında doğduğu ifade edilmektedir.¹⁸ Ancak birinci rivayet daha kuvvetlidir.

1.2.3 Çocukları

İbn Sivâr'ın Ebu'l- Fâris Hibetullah ve Ebu'l-Fütûh Muhammed adında iki evladı vardır. İbnu'l-Cezerî Ebu'l- Fâris'in sadûk ve öncü olan bir âlim olup Kırâat ilmini rivayetleriyle babasından aldığını ve Semânî'nin de hocalarından olduğunu ifade etmektedir.

Ebu'l- Fütûh Muhammed ise hadis ilmiyle meşgul olmuş olup hicri 556 yılında vefat etmiştir.¹⁹

İbn Sivâr'ın kaynaklarda belirtildiğine göre Ebû Tâhir Hasan İbn Hibetullah Ahmed İbn Ali ve Ebû Bekir Muhammed İbn Hasan İbn Hibetullah adında iki torunu bulunmaktadır.²⁰

---

tabakâti'l-kurrâ' (*Ğâyetü'n-nihâye fî esmâ'i ricâli'l-kırâat üli'r-rivâye ve'd-dirâye*) (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1982), II: II: 86; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II: 1670; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-arifîn*, I: 81.

¹⁷ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn b. Muhammed el-Bağdâdî İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûki ve'l-ümem*, 2. Bs (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1995), IX: 135; ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 859; ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, IX: 225; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397; es-Safedî, *el-Vâfi*, VII: 205.

¹⁸ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397.

¹⁹ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, II: 384; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397; ez-Zehabî, *Târihu'l-İslâm*, 1989, XXXIV: 229-230; İbn Hacer el-Askalânî, *Tebîru'l-müntebih*, II: 699; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: II: 349.

²⁰ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, II: 384; İbn Hacer el-Askalânî, *Tebîru'l-müntebih*, II: 699; ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, IX: 225; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 86.

1.2.4 Vefatı

Biyografi âlimleri İbn Sivâr'ın doğum tarihinde olduğu gibi 4 Şa'ban Çarşamba 496/ 13 Mayıs 1102 yılında Bağdat'ta vefat ettiği hususunda da müttefiktirler. İbn Sivâr Bağdat'ın Kerh bölgesinde bulunan Ma'ruf Kerhî (ö. 200/815-16[?])'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.²¹

1.2.5 İlmî Şahsiyeti

İbn Sivâr ilim hayatına erken yaşlardan itibaren başlamıştır. O, islâmî ilimleri zamanının meşhur ve ileri gelen âlimlerinden tahsil etmiş, özellikle Kur'ân ve hadis ilimlerinde söz sahibi olmuştur. Kaynaklar İbn Sivâr'ın kendisini dil ilimlerinde de oldukça donanımlı yetiştirdiğini, onun hocalarına çokça Hadis okuduğunu ve kendisinin çokça Hadis yazdığını aktarmaktadır.²² İbn Geylân ve o tabakadaki muhaddislerden hadis aktarmıştır.²³

İbn Sivâr kitabın başında isnatlarıyla hocalarından kırâat imamlarına, onlardan da Rasulullah (s.a.v.)'a kadar olan rivayetlerden okuduklarını aktarıyor ve bu rivayetlerden hangisini hangi yılda bitirdiğini tek tek kayıt altına alıyor. Tarih sırasına göre yaptığı tertibi aktarırken onun, Allah'ın kitabı ve rasûlünün sünnetine adanmış hayatının ilmî zaviyesine de ışık tutacağını ümid ederiz.

²¹ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX: 135; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, 1995, II: 859; es-Safedî, *el-Vâfi*, VII: 205; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1982, I:86.

²² İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX: 135; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397; Ebü'l-Felâh Abdülhay el-Hanbelî İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb* (Beyrut: Dâru İbni Kesir, 1995), III: 403; es-Safedî, *el-Vâfi*, VII: 205; Ebü Muhammed Ali b. Süleymân el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakazân fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), I: 159; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, 1995, II: 859.

²³ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, III: 403; el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cinân*, I: 159; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, 1995, II: 859.

Hicrî 430 yılı; Bu yıl İbn Sivâr'ın Kur'ân-ı Kerîm'e başlayıp bir rivayet üzere hatmettiği ve kendisinin 19 yaşında olduğu yıldır. Bu yıl, Ebû Amr'ın Dûrî rivayetini hocası Ebû Mansûr Ahmed İbn Muhammed İbn İshak (430/1038)'tan öğreniyor.²⁴

Hicrî 432 yılı; Bu yıl, hocası Ebû Ali Hasan İbn ebi'l-Fadl eş-Şermekanî (451/1059)'den birçok rivayeti öğrendi. İbn Kesîr'in Bezzî rivayetini birçok tarîkten aldı.²⁵Yine bu yıl İbn Kesîr'in Kunbul rivayetini hocası Ali İbn Talha b. Muhammed Ebu'l-Hasen el-Bağdâdî (434/1042)'den birçok tarîkten aldı.²⁶Aynı yıl üç hocası olan Ebû Ali eş-Şermekanî, Ebû Ali Hasan İbn Ali el-Attâr (447/1055) ve Ebû Hasan Ali İbn Muhammed el-Hayyât (452/1060)'tan Kisâî'nin Dûrî rivayetini öğrendi.²⁷ Hocası Ebu'l-Kâsım el-Müsafir İbn Tayyib İbn Abbâd (443/1051)'tan Yakûb'un Ravh rivayetini öğrendi.²⁸

Hicrî 433 yılı; Bu yıl hocası Ebû Ali eş-Şermekanî'den Nâfi'in Kâlûn rivayetini birçok tarîkten,²⁹ İbn Âmir'in rivayetlerini tarîkleriyle³⁰ ve Âsım'ın Ebû Bekir Şu'be ile Hafs rivayetlerini farklı tarîklerden,³¹ Kisâî'nin Dûrî rivayetini Abdullah el-Verrâr tarîkından okudu.³²Yine bu yıl hocaları Ebû Bekir el-Hayyât (467/1074) ve İbn Şîta (450/1058)'dan Hamza'nın İsa b. Süleym rivayetini okudu.³³

Hicrî 434 yılı; Bu yıl hocası Ebu'l-Feth el-Vâsîfî (436/1046)'den İbn Kesîr'in Kunbul rivayetini İbn Mücahid³⁴ ve Ebû Avn³⁵ rivayetleriyle, Âsım'ın Ebû Bekir Şu'be rivayetini³⁶okudu. Hocası Ebu'l-Hasen el-Hayyât'tan İbn Âmir'in kırâatını İbn

²⁴ Ebû Tâhir İbn Sivâr, *el-Müstenîr fi'l-kırââtî'l-aşr*, 1. Bs (Dubai: Dâru'l-buhûs li'd-dirâsâtî'l-İslâmiyye, 2005), I: 275.

²⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 208-215.

²⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 216-221.

²⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 371.

²⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 395.

²⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 233-246.

³⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 256-260.

³¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 315-334.

³² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 371.

³³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 341.

³⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 217.

³⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 223.

³⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 312.

Zekvân³⁷ ve İbn Utbe rivayetlerini³⁸ okudu. Yine hocası Ebû Talha'dan Ebû Amr'ın Sûsî rivayetini,³⁹ Âsım'ın Ebû Bekir Şu'be rivayetini farklı tarîklerden⁴⁰ okudu.

Hicri 435 yılı; Bu yıl hocaları Ebû Ali el-Attâr ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât'tan İbn Kesîr'in Bezzî rivayetini farklı tarîklerden,⁴¹ Nâfi'in Kâlûn rivayetini farklı tarîklerden⁴² okudu. Yine hocaları Ebû Muhammed es-Sevvâk (444/1052) ve Ebû Ali el-Attâr'dan Ebû Amr'ın el-Yezîdî rivayetini okudu.⁴³ Ayrıca Ebû Teğallüb b. Ali'den İbn Kesîr'in Kunbul rivayetini okudu.⁴⁴ Aynı yıl hocası Ebû Muhammed es-Sevvâk'tan Ebû Amr'ın Dûrî rivayetini Ebu'z-Zer'â tarîkından⁴⁵ ve Ebû Abdullah tarîkından⁴⁶ okudu.

Hicri 436 yılı; Bu yıl hocaları Ebû Ali el-Attâr ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât'tan Nâfi'in İshâk el-Müseyyibî rivayetini,⁴⁷ Ebû Amr'ın el-Yezîdî rivayetini⁴⁸ ve Âsım'ın Hafs rivayetini⁴⁹ okudu. Yine bu yıl hocası Ebû Ali el-Attâr'dan Ebû Amr'ın Dûrî rivayetini,⁵⁰ Âsım'ın Hafs rivayetini Amr İbnü's-Sabâh tarîkinden⁵¹ ve İbn Şâhî tarîkinden⁵² okudu.

Hicri 438 yılı; Bu yıl hocaları eş-Şermekânî, el-Attâr, el-Hayyât ve İbn Şîtâ'dan Hamza'nın Halef rivayetini,⁵³ hocaları el-Attâr ve eş-Şermekânî'den Hamza'nın İbn Süleym rivayetini,⁵⁴ hocası el-Attâr'dan Âsım'ın Ebû Bekir Şu'be rivayetini farklı

---

³⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 259.

³⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 262.

³⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 278.

⁴⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 311-314.

⁴¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 210-212.

⁴² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 233-236.

⁴³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 275.

⁴⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 219.

⁴⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 272.

⁴⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 275.

⁴⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 242.

⁴⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 284.

⁴⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 331.

⁵⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 273.

⁵¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 330.

⁵² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 334.

⁵³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 342.

⁵⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 347.

tarîklerden⁵⁵ ve hocası Ebu'l-Ferac et-Tanâcirî (438/1056)'den İbn Kesîr'in Şâfiî rivayetini⁵⁶okudu.

Hicri 439 yılı; Bu yıl hocası Ebû Nasr b Abdülvehhâb (442/1050)'tan Ebû Amr'ın Dûrî rivayetini⁵⁷okudu.

İbn Sivâr'ın, kitabının muhtelif yerlerinde kayıt altına aldığı kırâat ilmine dair rivayetleri kimden ve hangi yıl okuduğuna dair bilgiler bize açıkça gösteriyor ki kırâat ilmini okumaya 9 yıl gibi bir süre ayırmıştır. Ama hadis ilmiyle ne kadar meşgul olduğuna dair elimizde net bir bilgi olmamakla birlikte birçok muhaddisten hadis dinlediği, bizzat kendi hattıyla hadis yazdığı ve İbn Geylân ve o tabakadaki hadis âlimlerinden hadis rivayet ettiği aktarılıyor.

1.2.6 Hocaları

İbn Sivâr Kırâat, Hadis ve Arabî ilimleri kendi zamanının ileri gelen âlimlerinden öğrendi. Kendisi hocalarından bahsederken; 'Bizim hocalarımız arap dili ve belağatında yeri olan, kırâat ilminde işin ehli ve kabiliyetli, şaz rivayetleri bile bilen kimselerdi'diye anlatmaktadır.⁵⁸ Hadis ilminde de zamanının ileri gelen muhaddislerinden dersler alıp hadis rivayet etti. Muhammed b. Abdolvâhid b. Ruzme, Muhammed b. Hüseyin el-Harrânî, Muhammed b. Muhammed b. Geylan ve Ali b. Hüseyin el-Tennûhî hocalarından bazılarıdır.⁵⁹ İbn Sivâr'ın tespit edebildiğimiz kadarıyla kendilerinden ilim aldığı hocaları şunlardır:

Ahmed b. Muhammed b. İshak, Ebû Mansûr el-Bağdâdî (430/1038)

Büyük bir kırâat âlimi olup Ömer b. İbrahim el-Kettânî'den ilim tahsil etmiştir. Bu zat İbn Sivâr'ın ilk hocalarından olup Kur'ân-ı Kerîm okumayı ondan öğrenmiştir.

⁵⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 315-317.

⁵⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 226.

⁵⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 272.

⁵⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 185.

⁵⁹ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 859; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 86.

İbn Sivâr Kur'ân-ı Kerim ve kırâatları bu hocasından kendi mescidinde hicri 430 yılında okumuştur.⁶⁰

Ali b. Muhammed b. Kaşîş, Ebu'l-Hasen el-Bağdâdî (433/ 1051)

Kırâat ilmini Ebu'l-Kâsım İbrahim b. Ahmed el-Harakî'den almıştır. İbn Sivâr kendisinden Kisâî'nin Dûrî rivayetini hicri 433 yılında okumuştur.⁶¹

Ali b. Talha b. Muhammed b. Ömer, Ebu'l-Hasen el-Bağdâdî (434/1042)

Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Yesa'dan ve İbn mücahid'in talebelerinden Abdülazîz b. İsmâ'dan kırâat okumuştur. Ebû Bekir el-Katî, İbn Mâsî ve bir cemaatten hadis dinlemiştir. Sika ve meşhur bir kırâat âlimi olup İbn Sivâr kendisinden hicri 432 yılında Bağdat'taki Babu's-Şeîr mescidinde Kırâat okumuştur. Yine kendisinden Ebu'l-Berakât el-Vekîl, Abdüsseyyid b. Attâb, Ebu'l-Fadl b. Hayrûn ve başkaları kırâat okumuşlardır.⁶² Hatîb el-Bağdâdî kendisinden bahsederken “ondan hadis rivayet edilmesinde bir beis yoktur.” demiştir.⁶³

Ömer b. İbrahim b. Saîd b. İbrahim ez-Zühri, Ebû Tâlib el-Vakkâsî (434/1042)

Büyük sahabî Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın soyundan gelen Ebû Tâlib el-Vakkâsî fakîh bir âlimdi. Bağdat'ın büyük Şâfiî ulemasından olup İbn Hamâme diye biliniyor. Hatîb el-Bağdâdî kendisinden rivayette bulunup sikadır demiştir.⁶⁴

Muhammed b. Abdulvâhid b. Ali b. Ruzme, Ebu'l-Hüseyn el-Bezzâz (435/1043)

Sika ve sadûk bir âlim olup Ahmed b. Yusuf b. Hallâd, Ebû Bekir b. Selm el-Huttulî ve Ebû Saîd es-Sîrâfî gibi zatlardan hadis okumuştur. Kendisinden Hatîb el-

⁶⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 275; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 106.

⁶¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 373; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 571.

⁶² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 216-217; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 762.

⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI: 443.

⁶⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 265; Abdurrahîm b. Hasan b. Ali el-İsnevî Cemâluddîn, *Tabakâtü's-şâfi'iyye*, I. Bs (Beirut: Dâru'l-medâri'l-İslâmî, 2002), I: 204; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI: 274.

Bağdâdî ve İbn Sivâr rivayette bulunmuşlardır. İbn Sivâr kendisinden Nâfî'in Müseyyebî rivayetini almıştır.⁶⁵

Ferac b. Ömer b. Hüseyin b. Ahmed b. Abdülkerim b. Dendân, Ebu'l-Feth ed-Darîr el-Vâsîfî (436/1046)

Tefsir ve tecvid ilminde imam olan Vâsîfî, hicri 376 yılında Yûsuf b. Ya'kûb'un talebelerinden olan Ali b. Mansûr eş-Şeîrî, Ömer b. Abdullah b. Şevzeb ve Kâdî Ali b. el-Câmidî'den kırâat okumuştur. Bağdat'ta İbn Mücahid'in talebelerinden olan Salih b. Muhammed el-Müeddîb'ten de kırâat okumuştur. Kendisinden de Ebu'l-Fadl b. Hayrûn, Adüsseyyid b. Attâb, Sâbit b. Bundâr, İbn Sivâr ve Ahmed b. Hüseyin el-Makdisî kırâat okuyanlardan bazılarıdır. İbn Sivâr kendisinden Kunbul'dan İbn Mücâhid rivayetini evinde okumuştur.⁶⁶

Hüseyin b. Ali et-Tanâcîrî el-Bağdâdî, Ebu'l-Ferac (438/1056)

Muhaddis, hüccet ve sika bir âlimdi. İbn Sivâr kendisinden İbn Kesîr'in İmam-ı Şâfî rivayetini hicri 438 yılında okumuştur. Hatîb el-Bağdâdî kendisinden hadis rivayet etmiştir.⁶⁷

Abdülvahhâb b. Ali b. Hasan b. Muhammed el-Müleyhî, Ebû Sa'leb (439/1047)

Kırâat ve Ferâiz ilminde meşhur ve zâhid bir âlim olup Muâfâ b. Zekerriyya el-Cerîrî'den kırâat okumuştur. İbn Sivâr kendisinden hicri 435 yılında Kunbul'dan İbn Şenebûz rivayetini okumuştur.⁶⁸

Hasan b. Muhammed, Ebû Muhammed el-Hallâl el-Bağdâdî (439/1057)

⁶⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 170; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI: 627; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 448; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1989, IX: 514; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 170.

⁶⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 221; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 786; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 7.

⁶⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 226; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1989, IX: 617; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 247.

⁶⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 219; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 449.

Irak'ın muhaddisi diye şöhret bulmuş olup sika bir zattı. Ebu Saîd es-Seyrafi vb. âlimlerden kırâat ve hadis ilmini almıştır. Hatîb el-Bağdâdî kendisinden hadis rivayet etmiş olup İbn Sivâr da kendisinden kırâat ve hadis ilmi tahsil etmiştir.⁶⁹

Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebû Osman ed-Dekkâk, Ebu'l-Kâsım (440/1048)

Ebu Bekir Mâlik el-Katî' den ilim tahsil etti. Hatîb Bağdâdî onun hakkında; Şeyh, salih, sadûk dindar bir kimseydi demiştir. İbn Sivâr kendisinden hadis rivayet etmiştir.⁷⁰

Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Ğeylan, Ebû Tâlib el-Bezzâr (440/1048)

Döneminin güvenilir muhaddislerinden olan Ebû Tâlib el-Bezzâr, Neccâd, Da'lec ve daha başka isimlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Hatîb İbn Hayrûn ve İbn Sivâr hadis rivayet etmişlerdir. Hatîb Bağdâdî hakkında; kendisinden hadis yazdım, sadûk, dindar ve salih bir kimseydi demektedir.⁷¹

Ahmed b. Mesrûr b. Abdulvehhâb, Ebû Nasr el-Habbâz (442/1050)

Meşhur büyük kırâat âlimlerinden olup İbn Mücahid'in talebelerinden Mansûr b. Muhammed b. Mansûr'dan kırâat okumuştur. Yine Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Hâşî', İbrahim b. Ahmed et-Taberî ve Ömer b. İbrahim el-Kettânî'den kırâat okumuştur. Kendisinden de İbn Sivâr, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Hayyât, Ebu'l-Kâsım el-Hüzelî, Hasan b. Ahmed eş-Şehrazûrî, Ebu'l-Berakât Abdülmelik b. Ahmed ve daha birçok âlim kırâat okumuştur. Kırâatta yed-i tûlâ sahibi olup *el-Müfîd fi'l-kırâati's-seb'* isimli eserin sahibidir. İbn Sivâr kendisinden Bağdat'taki

⁶⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 166; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI: 402; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, IX: 593; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 231.

⁷⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 193; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI: 390.

⁷¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI: 234; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II:448; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, IX: 598; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, III: 403; es-Safedî, *el-Vâfi*, VII: 205.

mescidinde hicri 439 yılında Ebû Amr'ın Dûrî rivayetini Ebu'z-Zer'â tarîki ile okumuştur.⁷²

Mansûr b. Muhammed b. Abdullah b. el-Mukaddir, Ebu'l-Feth et-Temîmî (442/1050)

Büyük bir nahiv ve kırâat âlimi olup Ebû Bekir Abdullah b. Fûrek el-Kabbâb'tan kırâat okumuştur. İbn Sivâr kendisinden İbn Zekvân'dan Dâcûnî rivayetini okumuş ancak bitirememiştir.⁷³

Müsafir b. Tayyib b. Abbâd el-Basrî, Ebu'l- Kâsım (443/1051)

Âlî isnad sahibi bir âlim olup Yakûb kırâatında hafız ve inceliklerine vâkıf bir zattı. Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Hoşnâm el-Mâlikî'den kırâat okudu. Kendisi Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Hüceymî'den hadis dinlediğini aktarmıştır. Ebu'l-Fadl b. Hayrûn, Abdüsseyyid b. Attâb, Ebu'l-Hattâb b. el-Cerrâh, Ahmed b. Abdulkâdir el-Yûsufî ve Sâbit b. Bendâr kendisinden kırâat okuyanlardandır. İbn Sivâr kendisinden hicri 432 yılında Yakûb'un Ravh rivayetini okudu.⁷⁴

Ömer b. Ubeydullah b. Muhammed. b. Ubeydullah el-Müeddeb (443/1051)

Hatîb el-Bağdâdî onun hakkında sika bir muhaddis olup Ali b. Muhammed b. Saîd er-Razzâz, Ebû Abdullah b. el-Askerî, Muhammed b. el-Muzaffer ve pek çok mudaddisten hadis rivayet etmiştir. Sadûk olup kendisinin de ondan hadis yazdığını aktarıyor.⁷⁵

Abdullah b. Muhammed b. el-Mekkî es-Sevvâk, Ebû Muhammed (444/1052)

⁷² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 272; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 790; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1989, XXXIV: 58-59; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 137-138.

⁷³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 260; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 749; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 314.

⁷⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 395; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII: 231; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 763; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 293.

⁷⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 175; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII: 122.

İbn Sivâr, Ebu'l-Ferac eş-Şenebûzî'den Ebû Amr kırâatını okuyup Ebu'l-Hasen b. Keysân ve İbn Abîd el-Askerî'den hadis rivayet etmiştir. Sâbit b. Bendâr kırâattaki talebelerindendir. İbn Sivâr kendisinden hicri 435 yılında kırâat ilmini okumuştur.⁷⁶

Utbe b. Abdülmelik b. Âsım el-Osmanî, Ebu'l-Velîd el-Endelüsî (445/1053)

380 yılında ilim yolculuklarına başlayan Ebû Ahmed es-Sâmirî, Ebû Hafs b. Arrâk, Ebû Bekir Muhammed b. Ali el-Ezfevî ve Ebu't-Tayyib b. Ğalbûn'dan kırâat okumuştur. İbn Sivâr ve Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Kattân kırâattaki talebelerindendir. Yine ondan Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Zekeriyya et-Tarîşîşî ve Ebu'l-Fadl İbn Hayrûn hadis okuyan talebeleridir. Endülüs ulemasından olup Bağdat'a sonradan yerleşmiştir. Büyük bir kırâat âlimi olan el-Osmânî âlî isnad sahibi, eşsiz bir görüş sahibiydi. İbn Sivâr kendisinden Verş rivayetini Ezrak ve Ebu'l-Ezher tarîklerinden okumuştur. Utbe'nin Ezrak'a olan senedi munkatı' olup Utbe Ali b. Muhammed b. İsmail b. Bişr el-Antâkî'den, el-Antâkî de İsmail b. Abdullah en-Nehhâs'tan okumuş diye bildiriliyor İbn Sivâr'ın aktardığı senette. Ancak el-Antâkî en-Nehhâs'a yetişmemiş olup el-Antâkî Antakya'da doğmadan (doğumu h. 299) önce en-Nehhâs Mısır'da hicri 280 dolaylarında vefat etmiştir. Bu sebepten olsa gerek İbn Cezerî *en-Neşr* ve *Tayyibe*'sinde İbn Sivâr'ın Ezrak'a olan senetteki inki'tan dolayı el-Müstenîr'deki Ezrak rivayetini almamıştır.⁷⁷

İbrahim b. Ömer, Ebû İshak el-Bermekî El-Hanbelî (445/1053)

Kırâatı semâ' yoluyla Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Buhayt'tan almıştır. İbn Sivâr da kendisinden semâ' yoluyla kırâat almıştır.⁷⁸

⁷⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 272; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 773; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 454.

⁷⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 247; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 781-782; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1989, XXXIV: 230; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 499.

⁷⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 264; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, IX: 605; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 23.

Muhammed b. Abdurrahman, Ebû Bekir Mirdevs en-Nehâvendî (446/1054)

Hâzik bir âlim olup Ebû Ali el-Ehvâzî'den kırâat okumak için Dimeşk'e gitti. Sonra Nihâvend'e dönüp orada kırâat okuyup okuttu. Daha sonra Bağdat'a geldiğinde İbn Sivâr kendisinden kırâat okumuştur.⁷⁹

Ali B. Muhsin b. Ali Et-Tenûhî, Ebu'l-Kâsım (447/1055)

Büyük bir muhaddis olup Ebu'l-Kâsım Abdullah b. İbrahim ez-Zebîbî, Ali Muhammed b. Saîd er-Razzâz, Ebu'l-Hasen b. Keysân, Ebû Saîd el-Hurfî ve kendi döneminde yaşamış daha pek muhaddisten hadis rivayet etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî onun hakkında; Hadiste sadûk olup şهادeti mahfuz bir zattı. Bunun yanında bazı şehirlerin kâdîliğini yürütmüştür. İbn Sivâr kendisinden hadis ilmini almıştır.⁸⁰

Hasan b. Ali b. Abdullah el-Attâr, Ebû Ali (447/1055)

Bağdat'ın büyük kurrâsından olup keskin bir zekâ ve kuvvetli bir hafızaya sahipti. Ebû İshâk İbrahim b. Ahmed et-Taberî, Ebu'l-Ferac en-Nehravânî ve Ebu'l-Hasen el-Hammâmî'den kırâat okumuştur. İsa b. el-Vezîr ve Ebû Hafs el-Kettânî'den hadis rivayet etmiştir. Meşhur âlim Akra'ın kızından torunu olduğu için o da Akra' diye anılırdı. İbn Sivâr kendisinden hicri 435 yılından itibaren kırâat ilmini okumuştur.⁸¹

Abdülvâhid b. Ahmed b. Osman b. Şîtâ el- Mu'dil, Ebu'l-Feth (450/1058)

“*et-Tizkâr fi'l-kırâati'l-aşr*” isimli eserin sahibi, kâmil, büyük sika bir âlimdir. Ebu'l-Hasen b. el-Allâf, Ebu'l-Hüseyn Ahmed es-Sûsencerdî, Ebu'l-Hasen b. el-Hammâmî ve bu tabakadaki pek çok kurrâ'dan kırâat okumuştur. Ebû Bekir

⁷⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 261; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 169.

⁸⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 198; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, IV: 1845-1851; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII: 604; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 448.

⁸¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 67; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI: 392; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 788; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 224.

Muhammed b. İsmail el-Varrâk, Kâdî Ebû Muhammed b. Ma'rûf, İsa b. Ali el-Vezîr ve daha pekçok muhaddisten hadis rivayet etmiştir. Bu hususta Hatîb el-Bağdâdî; Kendisinden hadis yazdığımız sika, kırâat vecihlerini bilen ve Arapçaya da vâkîf bir zattı der. Kendi zamanında Irak'ın Reîsü'l-Kurrası idi.⁸²

Hasan b. Ebu'l- Fadl, Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059)

Hatîb el-Bağdâdî onun hakkında; Kırâatlar ve vecihlerinde âlim olup zühd, vera ve takva sahibi bir zattı demiştir. İbrahim b. Ahmed et-Taberî ve Ebu'l-Hasan el-Hammâmî'den kırâat okumuştur. Kendisinden de İbn Sivâr, Ebû Mansûr Ali b. Muhammed el-Enbârî gibi isimler kırâat okumuşlardır. Zâhir b. Ahmed es-serahsî'den hadis aldığını anlatan eş-Şermekânî salih, zâhid ve âbid bir zat olup bulduğu ile yetinen, mescide sığınarak hayatını devam ettiren bir kimseydi. İbnu'l-Allâf bir gün onu ağaç yaprakları yerken görünce durumunu zamanın vezirine haber vermiş, bunun üzerine vezir; ona birşeyler göndereyim deyince, İbnu'l-Allâf; bunu kabul etmeyeceğini söylemiş. Vezir; o zaman biz de ona haber vermeden göndeririz diyerek bir kölesini eş-Şermekânî'nin kaldığı mescidin anahtarından bir tane çıkartmasını ve hergün o mescide bir ekmek, bir tavuk ve bir parça tatlı koymasını için görevlendiriyor. Hergün gelip bu nimetleri gören eş-Şermekânî şaşırarak; herhalde bu nimetler cennetten geliyor deyip bu durumu gizli tutmuş. Bir müddet geçtikten sonra toparlanıp kilo aldığını görünce İbnu'l-Allâf kendisine; sana ne oldu da böyle kilo aldın diye sorduğunda, İbnu'l-Allâf olayın iç yüzünü anlatıp vezir İbnu'l-Mesleme'ye dua et deyinceye kadar durumu gizlemeye çalışmış. Durumu anlayan eş-Şermekânî çok üzülüp kalbi kırılmış ve kısa bir müddet sonra vefat etmiştir. İbn Sivâr kendisinden kırâat ilmini hicri 432 yılından itibaren almaya başlamıştır.⁸³

Muhammed b. Ali İbnu'l-Feth, Ebû Tâlib İbnu'l-Aşârî (451/1059)

⁸² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 274; Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu medîneti's-selâm ve ahhâru muhaddisihâ ve zikru kuttâniha'l-ulemâi min ğayri ehihâ ve vâridihâ*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2001), XI: 17; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 791; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1989, XXXIV; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 473.

⁸³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 187; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI: 402; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 786-787; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 227.

Büyük bir âlim olup Dârekutnî, Kettânî vb. âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Kendisinden de Ebu'l-Hasen et-Tuyûrî ve İbn Sivâr ilim almışlar. Hatîb ed-Dîmeşkî kendisinden hadis nakledip hakkında; âlim, zahid çokça hayır sahibi bir kimseydi diye bahsetmiştir.⁸⁴

Ubeydullah b. Ahmed b. Ali el- Kûfî, Ebu'l-Fadl es-Sadefî (451/1059)

Ârif ve üretken bir âlim olup kırâat ilmini Ebû Hafis el-Kettânî'den hem kırâat hem de semâ' yoluyla almıştır. Hatîb el-Bağdâdî ondan hadis yazdığını aktarıyor ve Kırââtlardaki ihtilafları iyi bildiğini söylüyor.⁸⁵

Ali b. Muhammed b. Fâris, Ebu'l-Hasen el-Hayyât (452/1060)

“*el-Câmi' fi'l-kırâat*” isimli eserin sahibi olup sika bir kırâat âlimidir. Ebu'l-Hasen el-Hâmmâmî ve Ebu'l-Ferac en-Nehravânî, Muhammed b. Abdullah b. el-Merzubânî gibi zatlardan okudu. Kendisinden de İbn Bedrân el-Hulvânî, İbn Sivâr ve Abdüsseyyid b. Attâb gibi zatlar okumuştur. Übeyy en-Nerasî'nin de içinde olduğu büyük bir topluluk kendisinden hadis rivayet etmiştir. İbn Sivâr kendisinden hicri 435 yılından itibaren okumaya başlamıştır.⁸⁶

Muhammed b. Muhammed b. Osman el-Bendâr es-Sevvâk, Ebû Mansûr (460/1068)

Ebû Müshir ed-Dîmeşkî ve Kâdî Ebû Abdullah el-Mehâmilî'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Hatîb Bağdâdî ve İbn Sivâr rivayet etmişlerdir.⁸⁷

Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, Ebû Ca'fer el-Muaddel (465/1072)

⁸⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 167; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III: 107; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-Zehabî, *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), III: 656; ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, XVIII:48.

⁸⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 175; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 431.

⁸⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 210; ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 803; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 573.

⁸⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 194; Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Haydarâbad: Dâiretü'l-meârifî'l-osmâniyye, t.y.), III: 330.

Sika bir muhaddis olup Ebu'l-Fadl ez-Zührî, Osman b. Muhammed el-Edemî, Ebû Muhammed b. Ma'rûf el-Kâdî ve daha pek çok kimseden hadis almıştır. Hatîb el-Bağdâdî de ondan hadis aldığını aktarıyor. İbn Sivâr'ın hadis hocalarındandır.⁸⁸

Muhammed b. Ali b. Musa, Ebûbekir el-Hayyât (467/1074)

Asrının müsnedü'l-kurrâsı olarak tanınan el-Hayyât kırâat ilmini Ebû Ahmed Ubeydullah b. Ebî Müslim el-Feradî, Bekr b. Şâzân ve Ebu'l-Hasan el-Hammâmî gibi zatlardan okumuştur. Kendisinden de büyük bir topluluk okumuş olup Ebu'l-Hasan b. el-Ferrâ', Ebû Abdullah el-Bâri', Ebû Bekir Muhammed Hüseyin el-Mezrûfî ve İbn Sivâr bunlardan bazılarıdır. Hatîb el-Bağdâdî ondan Tarih-i Bağdad'ında bahsetmektedir. Zamanının eşsiz, saygın, kırâatları bilen, salih, âbid, vera sahibi, sika bir hanbeli fakihî olarak vasedilen bir âlimdi.⁸⁹

Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid el- Bezzâz (?)

Bağdat'ın şeyh ve sika muhaddislerinden olup Ebu'l-Ferac en-Nehravânî'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de İbn Sivâr hadis okuyup rivayet etmiştir.⁹⁰

Ubeydullah b. Ahmed b. Osman, Ebu'l-Kâsım es-Sayrafî (?)

Kırâat ilmini Ömer b. İbrahim el-Kettânî'den arz yoluyla, Ahmed b. Hasan b. Şâzân ve Ubeydullah b. Ahmed b. Yâkûb'tan semâ' yoluyla öğrenmiştir. İbn Sivâr kendisinden İbn Zekvân tarîki ile Tağlibî rivayetini okumuştur.⁹¹

Muhammed b. Hüseyin el-Harrânî (?)⁹²

⁸⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 229; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II: 221; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü 'z-zeheb*, III: 323.

⁸⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 181; Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *el-İber fî haberi men ğaber*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1985), II: 323; Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-a'sâr* (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 1995), II: 811-812; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 811-812; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 208.

⁹⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 387.

⁹¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 174; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 485.

⁹² ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 859; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1989, XXXIV: 229; es-Safedî, *el-Vâfi*, VII: 205.

Hasan b. Ğâlib el-Harbî (?)⁹³

1.2.7 Talebeleri

İbn Sivâr sika,⁹⁴ sebt,⁹⁵ emîn⁹⁶ bir muhaddis⁹⁷ olduğu gibi alanının en iyi kırâat âlimlerindendi. Asrının Irak Şeyhu'l-Kurrâsı diye bilinirdi.⁹⁸ İlminden pekçok kişi istifade edip ona talebe oldu.⁹⁹ Kırâatta o kadar mahir ve âlî derecede bir otorite idi ki kendisinden sonra gelen kimi âlimler kendi kırâatlarının değerini yükseltmek için ondan okumadıkları halde İbn Sivâr'dan kırâat okudukları iddiasında bulunmuşlardır.¹⁰⁰ Tabakat kitaplarında geçen ve bizim tesbit etmeye çalıştığımız talebelerinin isimlerini aşağıda zikredeceğiz.

Hüseyin b. Muhammed b. Sükkera Ebû Ali es-Sadefî (514/1120)

Büyük bir imam olup Seyyid b. Attâb Ebu'l-Velîd el-Bâcî ve İbn Sivâr gibi zatlardan ilim tahsil etmiştir. Kendisinden de Hüseyin b. Muhammed b. Arîb ve İbnu'l-Bâziş okumuştur.¹⁰¹

Mübarek b. Ahmed b. Hüseyin Ebû Abdullah el-Enmâtî- İbn Sikkîne (529/1134)

Abbasi halifelerinin yirmidouzuncusu olan Müsterşid-Billah (512/1118)'in hocası olup zamanının önde gelen kurrâsından, dindarlığı ile meşhur ileri gelen

⁹³ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 859.

⁹⁴ Sika, Râvinin güvenilir (adâlet ve zabt vasıflarına sahip) olduğunu ifade eden hadis terimlerindeki ta'dîl lafızlarından biridir. bk. Yücel, Ahmet, "Sika", *DİA*, XXXVII, 175-176.

⁹⁵ Sebt, adalet ve zabt vasıflarını haiz güvenilir râvi mânasına gelen hadis terimlerinden biridir. bk. Efendioğlu, Mehmet, "Sâbit", *DİA*, XXXV, 348-349.

⁹⁶ Emîn, kendisine güvenilen, ihanet etmeyen, sözünde duran, vefa sahibi, başkalarından korkmayan kimse" anlamına gelir. bk. Algül, Hüseyin, "Emîn", *DİA*, XI, 111.

⁹⁷ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX: 135; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1989, XXXIV: 230.

⁹⁸ ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1989, XXXIV: 229; el-Yâfî, *Mir'âtü'l-cinân*, III: 159; İbnu'l-imâd, *şezzerâtü'z-zeheb*, III: 403.

⁹⁹ ez-Zehebî, *el-iber*, II: 372; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1989, XXXIV: 230.

¹⁰⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XV: 340.

¹⁰¹ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 448; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 227.

âlimlerdendi. İbn Sivâr, Abdüsseyyid b. Attâb gibi zatlardan kırâat okumuştur. Halife ile beraberken uğradıkları suikast sonucu hicri 529 yılında öldürülmüştür.¹⁰²

Abdulvehhâb b. Mübarek b. Ahmed el-Enmâtî (538/1143)

Zehebî tarafından hafız, sika, imam, müsnid ve selefin son kalanlarından biri diye tarif edilen el-Enmâtî birçok âlimden kırâat ve hadis ilmi almıştır. Bunlardan bazıları; Ebû Muhammed es-Sarîfinî, İbn Nakkûr, İbnu'l-Büsrî, İbn Sivâr ve bunlar gibi pekçok kârî ve muhaddis. Kendisinden de İbn Asâkir, Sem'ânî, İbnu'l-Cevzî gibi pekçok âlim rivayette bulunmuşlardır. Sem'ânî onun hakkında; sika, mutkin, çokça rivayet eden hatta öyle ki ulaşip istinsah etmediği eser neredeyse yoktu demektedir. Ansiklopedi vasfındaki İbn Sa'd'ın Tabakât'ı, Hatîb el-Bağdâdî'nin Tarihu Bağdad'ı vb. eserler istinsah ettiği eserlerdendir.¹⁰³

Muhammed b. Hıdır b. İbrahim el- Mühavvelî, Ebû Bekir el-Hatîb (538/1143)

Kırâat ilmini Rizkullah et-Temîmî, İbn Sivâr ve Ahmed b. Feth el-Mevsılî gibi zatlardan okumuştur. İbn Sivâr'ın önde gelen talebelerinden olup 15 yıl yanında kalmıştır. Kuvvetli bir hitabete sahip olup Bağdat'ın sayfiye yerlerinden olan Muhavvel'in hatipliği vazifesini ifa ediyordu. Ebu'l-Yemen Zeyd b. Hasan el-Kindî ve daha başka âlimler kendisinden kırâat okumuşlardır. Zehebî onun hakkında; Tecvîd ve kırâat hususunda kendisi ile darb-ı mesel söylenen zatlardanı demektedir.¹⁰⁴

Abdullah b. Ali b. Ahmed Ebû Muhammed el- Bağdadî, Sıbtu'l-Hayyât (541/1146)

Müellifin hocası Ebû Mansûr el-Hayyât'ın torunu olan Ebû Muhammed kırâat ve nahiv âlimi olan dedesine nibetle Sıbtu'l-Hayyât (el-Hayyât'ın torunu) diye meşhur olmuştur. Küçük yaşlarda müellifimizin hocası olan dedesinden Kur'ân-ı Kerîm

¹⁰² İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 32.

¹⁰³ ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1989, XXXVIII: 230; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, XX: 134.

¹⁰⁴ ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1989, XXXIV:230; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 950; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 122.

eğitimi alan Sıbtu'l-Hayyât dedesinin vefatından sonra başta İbn Sivâr olmak üzere pekçok âlimden farklı alanlarda ilim tahsil etmiştir. Abdulkâhir el-Abbâsî, Sâbit b. Bendâr, Ebu'l-Hattâb b. el-Cerrâh, Ebu'l-Berakât Muhammed b. el-Vekîl, Ebu'l-İzz el-Kalânîsî ve daha pekçok zamanının ileri gelen kırâat âliminden kırâat ilmini tahsil etmiştir. Ebu'l-Hüseyn b. en-Nakkûr, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Akberî ve daha pekçok muhaddisten hadis ilmi almıştır. Kırâat alanında pekçok te'lifatı olup *el-İhtiyâr fî kırâati'l-aşr* adlı eseri Ömer Özbek tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Eserlerinde yer yer müellifimiz ve eserine atıfta bulunup *el-Müstenîr*'den alıntılar yapmıştır.¹⁰⁵

Yahya b. Halef b. Nefis, Ebû Bekir el-Ğırnâtî- İbn Halûf (541/1146)

Kırâat ilminde mümtaz şahsiyetlerden olup kurranın büyüklerinin ders halkalarına iştirak etmiştir. Abdulkadir es-Sadefî, Yahya b. Ferac el-Hařřâb, İbrahim b. Ali nezîlü İskenderiyye (Ebu Bekir ed-Dânî'nin talebelerinden), Hâzim b. Muhammed (Mekkî b. Ebû Tâlib'in talebelerinden), Ayyâş b. Halef ve İbn Sivâr kırâat okuduğu hocalarından bazılarıdır. Kendisinden oğlu Abdülmün'im b. Yahya, Muhammed b. Ahmed b. Arûs, Ebu Muhammed b. Ubeydullah ve daha pekçok zat kırâat okumuşlardır. Ğırnata camii baş kârîsi olarak uzun yıllar orada kırâat okutmuştur.¹⁰⁶

De'vân b. Ali b. Hammâd b. Sadaka, Ebû Muhammed el-Cübbî el-Bağdadî (542/1147)

Kırâat ilmini Yahya b. Ahmed es-Seyyibî, Sâbit b. Bendâr, şerîf Abdulkâhir el-Mekkî ve İbn Sivâr gibi zatlardan okudu. Ebû Saîd el-Mahramî el-Hanbelî'den hanbeli fikhını okuyarak bu alanda da söz sahibi oldu. Kendisinden Mansûr b. Ahmed

¹⁰⁵ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 960-963; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1989, XXXIV: 69-72; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, IX: 376; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 434-435.

¹⁰⁶ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 966-968; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 322.

el-Humeylî, Muhammed b. Muhammed b. el-Kemâlel-Hulî ve Muhammed b. Halid el-Ezcî gibi zatlar ilim tahsil etmişlerdir.¹⁰⁷

Hibetullah b. Ahmed b. Ali b. Ubeydullah b. Ömer b. Sivâr, İbnu'l-Fevâris (542/1147)

Müellifin oğlu olup kırâat ve hadis ilmini başta babası olmak üzere Mâlik el-Bânyâsî, Âsım b. Hüseyin, Ebû Yûsuf el-Kazvîni ve Ebu'l-Fevâris ez-Zeynebî gibi âlimlerden tahsil etmiştir. Kendisinden Ebû Sa'd es-Sem'ânî ve Yûsuf b. Kâmil gibi zatlar kırâat ve hadis almıştır. İbnu'l-Cevzî onun hakkında; Sika, emîn ve şer'î ahkâmın tedvîni ilminde kendi zamanının önde geleniydi demektedir.¹⁰⁸

Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Arabî, Ebû Bekir el-Endelüsî (543/1148)

Pekçok te'lifatı olup fıkıh ilmini Ebû Hâmid el-Ğazâlî'den, arap dili edebiyatını Ebû Bekir et-Tebrîzî, Abd b. el-Arabî gibi zatlardan, kırâat ve hadis ilmini İbn Sivâr'dan okumuştur.¹⁰⁹

Muhammed b. Mansur b. İbrahim, Ebû Bekir el-Kasrî el-Bağdadî (547/1152)

Büyük bir müfessir olup kırâat ve hadis ilmini İbn Sivâr, Sâbit b. Bendâr gibi zatlardan okudu. Bağdat el-Mansûr camiinde tefsir ve kırâat halkaları vardı. Kendisinden Abdurrahman b. Abdüsseyyid el-Bevârî ve Ebû Bekir b. Muhammed b. Ali el-Lettî gibi zatlar okumuşlardır.¹¹⁰

Muhammed b. Nâsır b. Muhammed, Ebu'l-Fadl es-Sülâmî (550/1155)

Küçük yaşta babasını kaybeden ve dedesi Ebû Hakîm el-Habrî'nin himayesine giren Ebu'l-Fadl temel dini bilgilerini ve hafızlığını dedesinde tamamlıyor. Daha sonra

¹⁰⁷ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 971-972; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 254.

¹⁰⁸ ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1989, XXXVII: 127; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 970; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 304.

¹⁰⁹ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397.

¹¹⁰ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 989; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 233.

kırâat ve hadis ilmini Ebu'l-Kâsım b. el-Büsri, İbn Sivâr, Âsım b. Hüseyin, Mâlik el-Bânyâsî, Ebu'l-Ğenâim b. Ebi Osman ve daha pekçok âlimden tahsil etmiştir. Şafî mezhebinde fakih olup daha sonra rüyasında imam Ahmed b. Hanbel'i görmesi üzerine hanbelî fikhî ile hemhal olmuştur. Talebelerinden olan Ebu'l-Ferac b. el-Cevzî onun hakkında; Hafız, zâbit, sika ve pekçok ilim dalında mütefennin bir kimseydi ki kendisinden başta Ahmed b. Hanbel'in müsnedi olmak üzere pek çok hadis kitap ve cüzlerini dinledim demektedir. Kendisinden Abdülvehhâb b. Sükeyne, Ebû Tâhir es-Silefî, İbnü'l-Cevzî ve daha birçok âlim ilim tahsil etmiştir.¹¹¹

Mübarek b. Hasan b. Ahmed b. Ali b. Fethân b. Mansur eş-Şhrezûrî, Ebû Bekir (550/1155)

el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-aşerati'l-bevâhir isimli eserin sahibi olup kırâat ilmini Rizkullah et-Temîmî, Yahya b. Ahmed es-Seyyibî, Abdüsseyyid b. Attâb, Muhammed b. Ebû Bekir el-Kayravânî, İbn Sivâr ve daha pekçok zamanının önde gelen zatlarından okumuştur. Hadis ilmini de İsmail b. Mes'ade el-İsmâîlî, Rizkullah et-Temîmî, Ebu'l-fadl b. Hayrûn ve Tarrâd ez-Zeynebî gibi zatlardan almıştır. Kırâattaki talebelerinden bazıları; Ömer b. Bekrûn, Abdulvâhid b. Sultân, Yahya b. Hüseyin el-Evânî, Salih b. Ali es-Sarsarî ve daha niceleridir. Hadiste de kendisinden Muhammed b. Ali Ebu'l-Meâlî b. el-Bennâ es-Sûfî, Es'ad b. Su'lûk ve Feth b. Absüselam gibi zatlar istifade etmişlerdir. Kendi muasırı olan Sıbtu'l-Hayyât'tan sonra Irak'ın Şeyhu'l-Kurrâsı olmuştur. Sem'ânî onun hakkında; Şeyh, salih, dindar, hayır ehli bir zat olup kırâat ve rivayetlerdeki ihtilafa son derece vakıf bir kimseydi demektedir.¹¹²

Ahmed b. Mukarrab b. Hüseyin b. Hasan el-Kerhî, Ebû Bekir (563/1168)

Sika, zeki, sağlam bir hafıza sahibi olan Ebû Bekir el-Kerhî kuvvetli sened ehli bir âlimdi. Kırâat ve hadis ilmini Tırâd ez-Zeynebî, İbn Talha en-Niâlî ve İbn Sivâr

¹¹¹ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, I: 397; ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 448; Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-) meşâhîr ve'l-a'lâm* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1989), XXXVII: 405-410; ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, XX: 265-271.

¹¹² ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 982-984; ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm*, 1989, XXXVII: 94-95; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 37-38.

gibi âlimlerden okumuştur. Sem'ânî, İbnu'l-Cevzî, İbnu'l-Hâzin gibi kimseler kendisinden okuyan âlimlerden bazılarıdır.¹¹³

Ahmed b. Muhammed b. Şüneyf, Ebu'l-Fadl ed-Dârkazzî (568/1172)

Kırâatları senedleri ile en iyi muhafaza eden âlimlerden biri olarak Zehebî'nin vasfettiği Ebu'l-Fadl, kırâat ve hadis ilmini İbn Sivâr, Sâbit b. Bendâr ve Ebû Mansûr el-Hayyât gibi âlimlerde okudu. Kendisinden Ahmed b. Selman el-Harbî es-Sekr, Abdulvehhâb b. Buzğuş ve Ebu'l-Berakât Muhammed b. Hüseyin ed-Dârkazzî gibi zatlar ilim tahsil etmişlerdir.¹¹⁴

Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Hâfız- Ebû Tahir es-Silefî (576/1180)

Kırâat ve hadiste en âli senede sahip, sika ve hafız âlimlerden diye İbnu'l-Cezerî'nin tanıttığı Ebû Tahir es-Silefî kırâat ilmini Ebu'l-Feth Ahmed b. Muhammed el-Haddâd, Ebu'l-Hattâb Ali b. Abdurrahman b. Cerrâh ve daha pekçok âlimden okuduğu gibi İbn Sivâr'dan da *el-Müstenîr*'i okumuştur.¹¹⁵

Muhammed b. Abdulcabbâr b. Muhammed, Ebû Sa'd el-Cüveymî eş-Şîrâzî (?)

Kırâat ilmini tahsil etmek için birçok yerlere yolculuklar yapıp buradaki âlimlerden okumuştur. Bağda'ta İbn Sivâr, Ebu'l-Hattâb b. el-Cerrâh ve Ali b. Hüseyin b. Zekerîya et-Tureysîsî gibi zatlardan, Tüster'de Hibetullah b. Arrâk el-Mağribî ve Ebû Amr ed-Dânî'nin bazı talebelerinden, Ehvâz'da Muhammed b. Abdulkerim el-Ferğânî'den okumuştur. Kendisinden Ahmed b. Hibetullah b. Ahmed el-Cezerî hicri 507 yılında, Mübarek b. Kâmil ve Hibetullah b. Bedr 511 yılında okumuşlardır. Kaynaklarda vefat tarihine dair bir bilgiye rastlamadık.¹¹⁶

¹¹³ ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 1989, XXXIV: 230; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1989, XIX: 226.

¹¹⁴ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 1000; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 117.

¹¹⁵ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1989, XIX: 226; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 95-96.

¹¹⁶ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 947; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 140.

1.2.8 Eserleri

İbn Sivâr'ın hayatını anlatan eserlerde çok te'lifâtı olan bir âlim olmadığından bahsedilip ona sadece elimizdeki eser nisbet edilmektedir. Ancak Yakut el -Hamevî, *Mu'cemu'l-üdebâ* isimli eserinde bunun dışında yine Kırâatla alakalı “*el-Müfredât*” adında bir eserinden bahsetmektedir. Bu eserini talebelerinden Hüseyin b. Muhammed b. Sükkera es-Sadefî kendisinden okumuştur.¹¹⁷ İbnu'l-Cezerî de *el-Câmi' fil-kırâât* isimli bir eserinden bahsetmekte olup eserle alakalı herhangi bir bilgi vermemektedir.¹¹⁸ Yine kaynaklarda hadis ilmiyle alakalı birçok te'lifâtının olup hiçbirinin sonraki dönemlere ulaşmadığından bahsedilir.¹¹⁹

1.2.9 ÂLİMLERİN İBN SIVÂR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Talebelerinden Abdulvehhâb el- Enmâtî, onun güvenilir, hayır ehli ve dindar bir âlim olduğunu ifade etmektedir.¹²⁰ Bir diğer talebesi Ebû Ali Hasan b. Sükkera es-Sadefî; hocasının hanefilerden fazilet sahibi bir âlim olduğunu ve pek çok kişiden ilim tahsil ettiğini, ömrünü Kur'ân-ı Kerîm'in okutulması ve kırâat ilminin yaygınlaşmasına adanmış olduğunu belirtmektedir.¹²¹

Sem'ânî; Hocalarım olan Ebu'l-Fevâris Hibetullah ve Muhammed'in babası olan İbn Sivâr sika, emîn, faziletli bir kurra olup kendisinden kalabalık bir topluluk kırâat ilmi alıp Kur'an-ı Kerîm'i onda hatim etmiştir demektedir.¹²²

¹¹⁷ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 95.

¹¹⁸ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 95.

¹¹⁹ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-üdebâ*, I: 397; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 448.

¹²⁰ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-üdebâ*, I: 397.

¹²¹ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-üdebâ*, I: 397; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 448.

¹²² İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX: 135; İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beirut: Mektebetü'l-meârif, 1990), XII: 163; ez-Zehebî, *el-İber*, III: 443.

İbnu'l-Cevzî; İbn Sivâr'ın sika, sebt, me'mûn biri olup kırâatlarda imam olduğunu,¹²³ Zehebî de onun Irak'ın Kurrâsı, Tecvîd sahasının mütehassısı olup pekçok kimseye kırâat ilmini öğrettiğini ifade etmektedir.¹²⁴

İbnu'l-Cezerî; Üstad Ebû Tahir el- Bağdadî el- Hanefî, sika, mütehassıs büyük bir imam olup *el- Müstenîr fi'l-aşr*'in müellifidir, demiştir.¹²⁵

İKİNCİ BÖLÜM

2 İBN SIVÂR'IN EL-MÜSTENÎR İSİMLİ ESERİ VE KIRÂAT KONULARINA YAKLAŞIMI

Müellifin eserini, genel bir bakış açısıyla işlediği konuları sırasına göre açıklayarak hem meseleleri ele alış tarzı ortaya çıkarılacak hem de kırâat farklılıkları hususunda yaptığı değerlendirmeler izah edilecektir.

2.1 1. el- Müstenîr'in Husûsiyetleri

el-Müstenîr'i diğer kırâat eserlerinden ayıran başlıca özelliklerinden biri konuları sıralama tarzı ve bunları işleyişinin farklı oluşudur. Burada konuları hangi yöntem ile ele aldığı ve nasıl değerlendirdiği izah edilecektir.

¹²³ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX: 135.

¹²⁴ ez-Zehbî, *el-İber*, III: 443.

¹²⁵ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 86.

2.1.1 Müellifin Kitapta Takip Ettiği Metod ve Kitabın Muhtevası

Kırâat ilmi ile alakalı yazılan eserlerde müelliflerin farklı ve özgün metodlar takip ettikleri bilinmektedir. Müellifin kitapta takip ettiği metodu 6 başlıkta sıralayarak yeri geldikçe muhtevasına da temas etmeye çalışacağız.

2.1.1.1 Mukaddime

Mukaddimeye besmele, hamdele ve salvale ile başlayıp¹²⁶ ilim öğrenmenin gerekliliği ve farz oluşunu hocalarından öğrendiği hadîs-i şerifleri senetleriyle zikrederek anlatıyor.¹²⁷ Daha sonra ahrufu's-seb'a hadisinin farklı rivayetlerini ve bu hadis ile alakalı farklı yorumları aktarıyor.¹²⁸

2.1.1.2 Önsöz

Kitabın önsözünde dört başlık altında kırâat ilminde sünnete ittiba',¹²⁹ kırâat ilmine ve Kur'ân ilimlerine başlamadan önce arabî ilimleri iyice öğrenip dili bu alanda hatadan koruma,¹³⁰ Kur'ân-ı Kerîm'in i'râbını bilme,¹³¹ Kur'ân-ı Kerîm'de lahin meselesi,¹³² Kur'ân-ı Kerîm'in fazileti ve onu öğrenmenin faziletini¹³³ ele alıyor.

2.1.1.3 İsnâdları Sırasıyla Açıklaması

Müellif burada kitapta takip edeceği netodun bazı yönlerini anlatmaya başlayarak kendisinin hocalarından on kırâat imamına, onlardan da Allah Rasûlüne(s.a.v.) varıncaya kadarki isnad zincirlerini sıralayıp bu isnad zincirlerindeki kişilerin isimleri, nesepleri ve bu kişilerden kimlerin rivayet ettiğini anlatmaktadır. Önce bu zatların faziletleriyle alakalı bilgiler aktarıp akabinde onların kırâat usullerindeki farklılıklarını ele almaktadır.¹³⁴ Kitapta takip edeceği metodu kısaca anlattıktan sonra on kırâat imamının sıralamasındaki tertibi ve onlara işaret ederken

¹²⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 165.

¹²⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 165-168.

¹²⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 170-174.

¹²⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 175-85.

¹³⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 178-179.

¹³¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 188.

¹³² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 190-192.

¹³³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 193-200.

¹³⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 203.

kullanacağı terimleri aktarmaktadır.¹³⁵ Kırâat kitapları müelliflerinin çoğunluğunun kullandığı rumuzları kullanarak her defasında on imamın isimlerini tekrar etmekten kaçınarak¹³⁶ rumuzlandırmayı iki şekilde yapmaktadır. Kırâat imamlarının rumuzları ile râvî ve tarîklerin rumuzları.

2.1.1.4 Kırâat İmamlarını Ekollere Göre Gruplandırması:

Hicaz Ehli: İbn Kesîr, Nâfi' ve Ebû Ca'fer

Medine Ehli: Nâfi' ve Ebû Ca'fer

Kûfe Ehli: Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef

Irak Ehli: Kûfe ehli, Ebû Amr ve Ya'kûb

Basra Ehli: Ebû Amr ve Ya'kûb

İbn Kesîr ve İbn Âmir'i bir şehire nisbet etmeyip isimleriyle aktarmaktadır.

2.1.1.5 Râvî ve Tarîkleri Gruplandırması:

el-A'shâ: İbn Ğâlib, en-Nakkâr, en-Nakkâş ve Hammâd b. Ahmed

eş-Şemmûnî: en-Nakkâr, en-Nakkâş ve Hammâd b. Ahmed

el-Uleymî: Hammâd b. Şuayb'ın Ebu Bekir b. Şube'den, onun da Âsım'dan rivayeti

Hammâd: Hammâd b. Ahmed'in eş-Şemmûnî'den, onun el-A'shâ'dan, onun da Ebû Bekir Şu'be'den rivayeti

Yahya: Yahya b. Âdem

er-Ramlî: İbn Âmir'in İbn Zekvân rivayeti

¹³⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 204.

¹³⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 204, 310-313.

ed-Dâcûnî: İbn Âmir'in Hişâm rivayeti

el-Mısriyyân: Ezrak(Yusuf b. Ömer b. Siyâr) ve Ebu'l-Ezhar Abdussamed b. Abdurrahman

Ûkiyye an sâhibeyh: Ebû Amr'ın iki râvîsi olan el-Yezîdî ve Abbâs b. Fadl

2.1.1.6 Usûle Dair Açıklamaları

Müellif usûl ile alakalı kısmı otuzüç fasıl ve bab olarak başlıklandırıp sonra onların izahına geçmektedir. Biz çalışmamızda bu fasıl ve babların tamamının üzerinde durmayıp müellifin eserinde takip ettiği metodu anlamamıza yardımcı olacak temel başlıkları kısaca izah etmeye çalışacağız. Usûl konularını aşağıda şöyle sıralamaktadır.

İbnu'l-Cezerî'nin en-Neşr'inde Konu Sıralaması	İbn Sivâr'ın el-Müstenîr'inde Konu Sıralaması
İdğâm-ı Kebîr	Ebû Amr'ın İdğâmı (İdğâm-ı Kebîr)
Kinâye Hâ'sı (◌)	İdğâm-ı Sağîr
Med ve Kasr	Sâkin Hemze
Bir Kelimede İki Hemze'nin İctimâî	Harekeli Hemze
İki Kelimede İki Hemze'nin İctimâî	Hamza'nın Vakıfta Hemzeyi Terketmesi
Müfred Hemze (Sâkin Hemze ve Harekeli Hemze)	Med ve Kasr
Hemze Üzerine Vakıf	Ya'kûb'un Kelime Sonlarındaki Vakfı

2.1.1.6.1 Ebû Amr'ın İdğamı (İdğam-ı Kebîr)

İdğam sözlükte bir şeyi kaplamak, atın ağzına gem vurmak, yüzü karartmak¹³⁷ bir şeyi bir şeye ve bir harfi diğer harfin içine katmak manalarına gelip¹³⁸ istilahta; mahreç ve sıfatları aynı (mütemâsil) veya mahreçleri aynı, sıfatları farklı (mütecânis), yahut mahreç ve/veya sıfatları birbirine yakın (mütekârib) olan iki harften birini diğerine katmak suretiyle şeddeli gibi tek harf olarak okumaktır.¹³⁹ Peş peşe gelen iki harften her ikisinin de harekeli olduğu idğama İdğam-ı Kebîr denir.¹⁴⁰

Bu idğama idğam-ı kebîr denilmesinin sebebi çok yerde vaki olmasından dolayıdır. Çünkü hareke her zaman sükûndan daha çoktur. Tatbikatındaki zorluktan ve idğam yapmadan önce birinci harfin sâkin kılınması işleminden dolayı da bu isim verilmiş olabilir.¹⁴¹

Ebû Amr ed-Dânî bu konuyu şu şekilde ele alıyor; İdğâm-ı kebîrde müdğam ile müdğamün fihi umumiyetle farklı kelimelerde gelse de aynı kelimedede geldiklerinin örnekleri de vardır. Aynı kelimedede bulunan mütemasildeki idğam uygulaması Kur'ân-ı Kerîm'de sadece iki yerde vardır: مَنْاسِكُمْ ← مَنْاسِكُمْ (el-Bakara 2/200); مَا سَلَكْتُمْ ← مَا سَلَكْتُمْ (el-Müddessir 74/42). Benzer bütün örnekler izhar ile okunmuştur: أَنْحَاوُنَّا (el-Bakara2/139); جَبَاهُمْ (et-Tevbe9/35) gibi. Mütemasıl harfler ayrı kelimelerde gelirse birinci harf sakin kılınıp ikinci harfe idğamla okunmuştur: الشُّوْكَةُ تَكُونُ لَكُمْ ← الشُّوْكَةُ تَكُونُ لَكُمْ، شَهْرُ رَمَضَانَ ← شَهْرُ رَمَضَانَ، لَدَهَبَ بِسْمِعِهِمْ ← لَدَهَبَ بِسْمِعِهِمْ gibi. Ancak birinci harfin şeddeli veya tenvinli ya da muhatap veya mütekellim “tâ”sı olması durumunda idğam

¹³⁷ Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 3. Bs (Beirut: Dâru Sâdir, 1993), XII: 203.

¹³⁸ Cârullah Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, 1. Bs (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998), I: 274; Âsım Efendi, *el-Okyanusu'l-basît fi tercemeti'l-kamûsi'l-muhîd* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), IV: 282.

¹³⁹ Bkz. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 215; Mehmet Ali Sarı, “İdğam”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2000), XXI: 471-472; Nihat Temel, *Kirâat ve Tecvîd Istılahları*, 3. Bs (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 68.

¹⁴⁰ Bkz. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 215.

¹⁴¹ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed İbnu'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, 1. Bs (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002), 85; Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî Saçaklızâde, *Cuhdu'l-mukil*, 2. Bs (Ürdün: Dâru Ammâr, 2008), 62.

Kırâat ıstılahında idğamın ne manaya geldiğini açıklamaktadır.¹⁴⁶ Ebû Amr'ın idğamında takip ettiği kuralları ve idğamın şartlarını izah edip¹⁴⁷ bazı râvîlerinin usûlde kendisine muhalefet ettikleri yerleri ferş kısmına erteleyerek orada yeri geldikçe buna işaret etmektedir.¹⁴⁸ İdğamdaki usûlünü açıkladıktan sonra yeni bir başlık açıp burada da yine Ebû Amr'ın, harflerin birbirine idğamını nasıl yaptığını alfabetik olarak sıralamaktadır. Kırâat kitapları içerisinde bu kadar tafsilatlı ve her bir harfin hangi harfler ile idğam edildiği hususu örnekleri ile anlatılarak izah edildiği nadir eserlerden biri olarak sayılabilecek derecede bu hususu kapsamlı ele almıştır.¹⁴⁹ Konuyu bitirdikten sonra kırâat imamlarından bazısının râvîlerinin idğamda Ebû Amr'a muvafık olan yerlerini açıklamaktadır.¹⁵⁰

2.1.1.6.2 İdğam-ı Sağır¹⁵¹

Müellif kitabında bu ıstılahı hiç değinmemiştir. Kırâat ilmine dair te'lif edilen eserlerde genellikle ta'rif edilip açıklanan idğam-ı sağır'ın bu eserde zikredilmemesinin sebebi şu olabilir. İdğam bahsinin alt başlıkları olan Misleyn,¹⁵² Mütেকâribeyn,¹⁵³ Mütেকâniseyn,¹⁵⁴ Tenvîn ve Sakin Nûn gibi başlıklar yer yer zikredilip, bazıları da yeri geldikçe Ferşu'l-Hurûf¹⁵⁵ bahsinde zikredilmesinden mütevellid ayrı bir başlık altında anlatılmamış olabilir.

¹⁴⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 409; Abdülazîz b. Ali ibnu't-Tahhân es-Semâtî, *Murşidu'l-kâri' ilâ tahkiki meâlimi'l-mekâri'*, 1. Bs (Kahire: Mektebetü's-sahâbe, 2007), 195; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 274; Temel, *Kırâat İstılahları*, 68.

¹⁴⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 409.

¹⁴⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 412.

¹⁴⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 415-441.

¹⁵⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 442.

¹⁵¹ İdğamın rükûnlarından olan müdğam sakın, müdğamün fi'h hareketli olursa yapılan idğam-ı sağır olur. bk.Ebû Cafer Ahmed b. Ali ibnu'l-Bâziş, *el-İknâ' fi'l-kırâati's-seb'*, 1. Bs (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1983), 238; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 275; Temel, *Kırâat İstılahları*, 70.

¹⁵² Zatları ve sıfatları bir olan iki harften (aynı harfler) birincisinin ikincisine idğamıdır. bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 278; Ali Rıza Sağman, *Sağman Tecvidi* (İstanbul, 1955), 28; Celaleddin Karakılıç, *Tecvid İlmi* (Ankara: İslam Neşriyat, 1963), 92; Temel, *Kırâat İstılahları*, 69.

¹⁵³ Mahreçleri veya sıfatları yahut hem mahreç hem de sıfatları birbirine yakın olan iki harften birincisinin ikincisinde idğamıdır. bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 278; Temel, *Kırâat İstılahları*, 69.

¹⁵⁴ Mahreçleri aynı sıfatları farklı olan iki harften birincisi sakın, ikincisi hareketli olarak yanyana geldikleri zaman, birinci harfin ikincisine idğamıdır. bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 278; Temel, *Kırâat İstılahları*, 108.

¹⁵⁵ Belli bir kaideye dayanmayıp Kur'ân-ı Kerîm'de dağılık olarak bulunan ihtilaflara denir. bk. ibnu'l-Bâziş, *el-İknâ'*, 148; Temel, *Kırâat İstılahları*, 51.

2.1.1.6.3 Sakin Hemze

Harekeli elif'e Hemze denir. "Boğazın en alt kısmından (*aksal-halk*) çıkar. Hemze telaffuzundaki ağırlık sebebi ile boğaz harflerinden sayılmıştır. Tahfifi savunanlar onun mahrecinden çıkarılmasında kasmaya sebep olabilecek öğürmeye benzer bir zorluk bulunduğu için hemzeyi tahfif etmişlerdir."¹⁵⁶ Hemzenin tahfifi birtakım kurallara bağlıdır. Fetha harekeli harften sonra gelen sakin hemze elif (ا) 'e kalb edilir. (الرأس) Meryem-19/4, (الأياس) Bakara- 2/177 ve (يَأْمُرُونَ) Âl-i İmrân- 3/21 gibi. Damme harekeli harften sonra gelen sakin hemze vâv(و) 'a kalb edilir. (يُؤْمِنُونَ) Bakara-2/3, (وَيُؤْتِرُونَ) Haşr-59/9 ve (يَقُولُ اعْدُنْ لِي) Tevbe-9/49 gibi. Kesra harekeli harften sonra gelen sakin hemze de yâ (ي) 'ya kalb edilir. (الذَّبُّ) Yûsuf-12/13, (الْبُرُّ) Hac-22/45 ve (جُنَّتْ) Bakara-2/71 gibi.¹⁵⁷

"Sakin hemze isim ve fiillerde gelir. İsimlerde geldiğinde ilk harf olan fâu'l-fiil ve ikinci harf olan aynu'l-fiil'de gelir. Fiil kalıbının ilk harfî olan fâ harfinin yerinde (تَأْوِيلُهُ) Âl-i İmrân-3/ 7 ve A'râf-7/12, (من تأويل) Yusuf-12/6 ve 101, (ومأواهم) Ali İmrân-3/151, (ومأواكم) Ankebût-29/25 ve Câsiye-45/34, ((مأتيا) Meryem-19/61, (ولاتأتينا) Vâkıa-56/25, (المؤمنون) Bakara-2/285, (والمؤتون الزكاة) Nisâ-4/162, (والمؤتفة) Necm-53/53 ve benzeri kelimeler de vardır. Aynu'l-fiilde (رأس) Bakara-2/196 ve Yûsuf-12/36, (بأس) Bakara-2/31, 33 ve Nisâ-4/52, (كأس) Tûr-52/23) bunlar ve benzeri kelimelerde bulunur. İsimlerde lâmu'l-fiil'de hemzenin gelmeyeceğini de belirtiyor.¹⁵⁸

Fiillerde ise ilk harf olan fâu'l-fiil, ikinci harf olan aynu'l-fiil ve üçüncü harf olan lâmu'l-fiil'de gelir. Çünkü sükûn fiillerde mebni ve cezimli olarak gelir, dedikten sonra müellif; hemzenin fiillerde tahkik ve tahfifini örnekleriyle sıralıyor.

Fâu'l-fiilde hemzenin sakın gelmesine örnek (يؤمنون) Bakara-2/3, (يأمرون) Âl-i İmrân-3/21, (يأخذون) A'râf-7/169, (يؤفكون) Mâide-5/75, (يأتون) Tevbe-9/54, (يألمون) Nisâ-4/104, (فأذن لمن شئت) Nûr-24/62, (فأذنوا بحرب) Bakar-2/174,23,279, (يأكلون) (فأذن لمن شئت) Nûr-24/62, (فأذنوا بحرب) (الى الكهف) Kehf-18/16 ayetleridir. Mehmûz (hemzeli) munfasıl fiillerde vasıl halinde

¹⁵⁶ İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ'*, 358.

¹⁵⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 471.

¹⁵⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 472.

hemze tahkik ile okunur. Misalleri; (لقاءنا انت) Yûnus-10/15, (يقول اعدنلي) Tevbe-9/39, (الى الهدى اءتنا) En'âm-6/71, (يا صالح اءتنا) Â'râf- 7/77 ve benzerleri misaller.

Aynu'l-fiilde hemzenin sakin gelmesine örnekler; (بئس الاسم) Hucurât-49/11, (بئسما يأمركم) Bakara-2/93, (بئس مثل) Cuma62/5 ve benzerleri gibidir.

Lâmü'l-fiilde hemzenin sakin gelme durumu ise şöyledir; Kendisine mütekellim veya muhatap zamiri bitiştiğinde gelir. Bir de meczûm muzâri' fiil ve bunun vakıf üzere mebni olan emir sîgasında gelir.

Mâzî fiilde geldiğine misal; (جنث بالحق) Bakar-2/71, (جنناهم بكتاب) A'râf-7/52, (أنشأنا) En'âm-6/6 ve benzeri misallerdir.

Muzâri' ve ona benzeyen vakıf üzere mebni emir fiillerde geldiğine misal; (ومن يشأ يجعله) En'âm-6/39, (ان يشأ يذهبكم) Yûsuf-12/36, (نبننا) Bakar-2/33, (أنبئهم وهبئ لنا, ويهبي) Alak-96/1, (اقرأ باسم ربك) İsrâ17/14, (اقرأ كتابك) Mâide-5/101, (تسوكم) Kehf-18/10,16 ve benzeri misaller.¹⁵⁹ Müellif bu şekilde genel başlıklarda örneklendirmeler yaptıktan sonra imamlar ve ravilerden tahkik ve tahfif ile okuyanları ayrıntılı olarak izah ediyor.

en-Neşr'de İbnu'l-Cezerî hemze konusuna, müellifimiz gibi Kur'ân-ı Kerîm'de hemzenin geliş şekilleri ile değil, iki hemzenin bir kelimedede gelmesi konusuyula başlamıştır. Buna muvafık olarak önce istifham hemzelerini anlatmış ve daha sonra ilki harekeli diğeri ise sâkin olan hemzeler üzerindeki ihtilaflara geçmiştir.¹⁶⁰ Müellifimizin ilk ele aldığı hemzenin sakin oluşu konusunu o, vakıf ve hemze adlı konuya başlamadan önce yer vermiştir. Hemze ile ilgili başlıkları düzenleme ve onları muayyen bir tertibe göre aktarma konusunda iki müellif arasında farklılıklar görülmektedir.

¹⁵⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 473-474.

¹⁶⁰ Bkz. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 362.

Müellifimiz sakin hemze konusunda da idğamda takip ettiği metodu uygulayıp ayrıntılara girmeden ve kırâatlar arasında sakin hemze hususundaki ihtilaflara girmeden bir mukaddime ile anlatmaktadır. Sakin hemzenin harekeli hemzeden önce geldiği kırâatları zikredip hemzenin hallerini izah ederek teshil¹⁶¹ den sonraki durumunu anlatıp daha sonra isim ve fiillerde hemzenin kullanımını izah etmektedir. Son olarak hocalarından bu hususta Tahkîk ve Tahfif¹⁶² ile okuduğu vecihleri sıralamaktadır.¹⁶³

2.1.1.6.4 Harekeli Hemze

Müellif konuyu beş başlıkta ele alıp değerlendirmektedir.

Hemzenin harekesi ve mâ kablinin harekesine göre dokuz grupta ele almaktadır.¹⁶⁴

Hemze fetha harekeli, mâ kabli damme harekeli olarak isimlerde gelirse tahkik ve tahfifi hususunda ihtilaf edilen dört isim vardır. Âl-i İmrân-3/145 (مُؤَجَّلًا), et-Tevbe 9/60 (المُؤَلَّفَةِ) bu ikisinin başka benzerleri yoktur. A'râf- 7/ 44 ve Yûsuf- 12/70 (مُؤَدِّنٌ), İsrâ-17/36 (الْفُؤَادِ)

Fiillerde gelirse tahkik ve tahfifinde ihtilaf edilen beş fiil vardır. Nahl- 16/61 (يُؤَخِّدُ), Münâfikûn-63/11 (يُؤَخِّرُ), Bakara-2/283 (فَلْيُؤَدِّ) bunlar ve benzeri fiiller. Âl-i İmrân-3/13 (يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ), Bakara-2/255 (يُؤَدُّهُ), Nisâ- 4/58 (أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ), Nûr-24/43 (يُؤَلِّفُ) bunun bir benzeri yoktur.

Hemze damme harekeli, mâ kabli kesra harekeli olarak isim ve fiillerde gelmesi durumu. Bakara-2/14 (مُسْتَهْزِؤُنٌ), Tevbe-9/64 (قُلْ اسْتَهْزِؤُوا) ve benzeri misaller.

¹⁶¹ Lüğatte kolaylık manasına gelir. İstilahta; Hemze harfini kendisi ile harekesi cinsinden olan med harfi arasında bir ses ile telaffuz etmektir. bk. Hâmid b. Hâce Palevî, *Zübdetü'l-irfân* (İstanbul, t.y.), 17; Temel, *Kırâat İstilahları*, 133.

¹⁶² Burada kast edilen Hemze'deki değişiklik olup üç şekilden biri ile olur. 1- İbdâl (Kalb) 2- Hazif 3- Beyne beyne. bk. ibnu't-Tahhân es-Semâti, *Murşidu'l-kâri*, 279; Radiyyu'ddîn Muhammed b. Hasan el-Usturbâzi, *Şerhu şâfiyeti ibni'l-hâcib*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1982), III: 30.

¹⁶³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 471-472.

¹⁶⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 483-492.

Hemze kesra harekeli, mâ kabli de kesra harekeli olarak gelirse ihtilaf sayılı kelimelerdedir. Hicr-15/95 (الْمُسْتَهْزِئِينَ), Yûsuf-12/29 (خَاطِئِينَ), Kehf-18/31 (مُنْكَيِّينَ), Bakara-2/62 (الصَّابِغِينَ)

Hemze damme harekeli, mâ kabli fetha harekeli gelirse ihtilaf aynı kökten olan üç kelimededir. Tevbe-9/120 (يَطْوُونَ), Ahzâb-33/27 (تَطَوُّهَا), Feth- 48/25 (تَطَوُّهُمْ)

Hemze fetha harekeli, mâ kabli kesra harekeli gelirse ihtilaf isimlerde yedi, fiillerde beş kelimededir.

İhtilaf edilen isimler; Bakara- 2/249 (فِنَاءُ), Âl-i İmrân-3/13 (فَنَائِينَ), Bakara- 2/259 (مَائَةٌ), Enfâl- 8/65 (مَائَتَيْنِ), Kehf-18/25 (ثَلَاثَ مَائَةٍ), Bakara-2/263, Nisâ'-4/38, Enfâl-8/47 (رِئَاءِ النَّاسِ), Mülk-67/4 (خَاسِيًا), Hâkka- 69/9 (بِالْخَاطِئَةِ), Alak-96/16 (خَاطِئَةً), Müzzemmil-73/6 (نَشِئَةً), Kevser-108/3 (شَائِبَكَ)

İhtilaf edilen fiiller; Nisâ'-4/72 (لِيُطِئَنَّ), Enâm-6/10, Ra'd-13/32, Enbiyâ-21/41 (لَقَدْ اسْتَهْزِئُوا), A'râf-7/204, İnşikâk-80/21 (فُرِيَ), Nahl-16/41, Ankebût-29/58 (لَتُبَيِّنَنَّاهُمْ), Cinn-72/8 (مُلِئْتُ)

Hemze fetha harekeli, mâ kabli de fetha harekeli gelmesi durumunda Asbahânî Verş'ten rivayetle 14 yerde tahfif yaparak beyne-beyne ile okunduğunu aktarıyor. Nehravânî bu 14 kelimededen 4 tanesini tahkik ile okuyup geri kalanlarında tahfif yapıyor.

Hemze kesra harekeli, mâ kabli fetha harekeli gelmesi durumunda Nakkâş Şemmûnî'den rivayetle tahfif ile okunduğunu aktarıyor. Bakara-2/260 (ليطمئن قلبي), Ra'd-13/28 (تطمئن القلوب), Fecr-89/27 (المطمئنة) bunlar ve bu kalıpta gelen diğer misaller.

Hemze fetha harekeli, mâ kabli sakin gelmesi durumu

Hemze kesra harekeli, mâ kabli sakin gelmesi durumu

Bu gruplardan biri isim ve fiillerde Kur'ân-ı Kerîm'de sınırlı sayıda geliyorsa tamamını zikrediyor. Sonra da kırâat imamlarının bu grupların her bireri hakkındaki görüşlerini aktarıyor. Bir, üç, dört, beş ve altıncı gruplarda yaptığı gibi.¹⁶⁵

Şayet Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde geliyorsa örneklendirerek her geldiği yerde ayrı ayrı zikrediyor. İki, yedi ve sekizinci gruplarda yaptığı gibi.¹⁶⁶

Bazı harfleri/kırâatleri toplayıp kuşatıcı bilgi vermek için Sarf vezinlerini kullanıyor. Dokuzuncu grupta yaptığı gibi.¹⁶⁷

Ferşu'l-Hurûfta yeri geldikçe bu konuya atıf yaparak geçişler yapmak suretiyle konuyu işliyor.¹⁶⁸

2.1.1.6.5 Hamza'nın Vakıfta Hemzeyi Terketmesi

İmam Hamza kendisinde hemze bulunan bir kelimedede vakıf yapacağı zaman kendi kırâatına has o hemzeyi yumuşatıp öyle vakıf yapar. Burada ravm yaptığında da bununla rahatlamayı kastedip hemzeyi tahfif eder. Hemzenin taffifi de kendisinden önceki harfin harekesinin cinsinden bir harfe dönüştürülmesidir ki; eğer fetha harekeli ise elif'e, damme harekeli ise vâv'a, kesra harekeli ise yâ'ya dönüştürülür.

Harekeli hemze iki kısma ayrılır:

1- Kendisinden önceki harf harekeli: Bu da kelime başında, ortasında ve sonunda gelir.

Kelime başında geldiğinin örnekleri; (عذاب أليم) Bakara-2/10, (جديد*أفترى) Sebe'-34/7,8, (له أجرا) Talâk-65/5, (له إخوة) Nisâ-4/11, (ماذا أجبتم) Mâide-5/109, (ماذا أنزل ربكم) Nahl-16/24,30, (الجنة أزلفة) Tekvîr-81/13¹⁶⁹

¹⁶⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 483-488.

¹⁶⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 485-490.

¹⁶⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 491.

¹⁶⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 491.

¹⁶⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 493.

Kelime ortasında geldiğinin örnekleri; (المؤمنين) Bakara-2/223, (بأسنا) En'âm-8/43, (يؤتون) Nisâ-4/53, (بئسما) Bakara-2/90, (يؤثرون) Haşr-59/9, (يسئمون) Fussilet-41/38, (طائعين) Bakara-2/114, (خانفين) Mü'minûn-23/64, (يؤفكون) Mâide-5/75, (الساثلين) Bakara-2/177, (ذراناً) A'râf-7/179 ve benzeri kelimeler.¹⁷⁰

Kelime sonunda geldiğinin örnekleri; (ومن يشأ يجعله) En'âm-8/39, (أم لم ينبا) Necm-53/36, (ردأ) Kasas-28/34, (خطأ) Nisâ-4/92, (جزاء) Bakara-2/260, (الخبء) Neml-27/25, (دعاء ونداء) Nisâ-4/4, (هنياً مريئاً) Hûd-11/77, (سيء) Zümer-39/69, (وجيئ) Nahl-16/5, (دفع) Bakara-2/171, (جعلنا السماء) Enbiyâ-21/32, (الفقراء) Fâtır-35/15, (الكبرياء) Yûnus-10/78 ve benzeri kelimeler.¹⁷¹

Tahfif sadece kelime ortasında ve sonunda gelen hemzelerde olur. Müellifimiz Hamza'ya göre kelime başında gelen hemzede de tahfif yapıldığını aktarıyor. Çünkü kelime başındaki hemze kendinden önceki kelimeye bitiştirildiğinde kelime ortasında gibi oluyor. Ancak hocası İbn Şîta'nın başta iken değil hemze kelimenin ortasında geldiği zaman tahfif ettiğini aktarıyor.

2- Kendisinden önceki harf sakin. Bu durumda kendinden önceki harf ya med ya lîn harfî veya lam-ı ta'rif olur. Lam-ı ta'rif olursa hemzenin harekesini lam'a aktarıp hemzeyi hazfeder. (الأرض) Bakara-2/61, (الأنعام) Âl-i İmrân-3/14, (الأنهار, الأنثى) Bakara-2/25,178 ve benzeri kelimeler.

Eğer hemzeden önceki harf med harfî ve lîn harfî olursa bu iki kısma ayrılır. و veya ي olur ve öncelerinde harekeli harf bulunursa bu ikisinin sırf med edilmesi zâid olur. Bu iki med harfinden sonraki hemze tahfif edilir ve daha önce olduğu gibi lîn harfine kalbedilir. Daha sonra birinci harf ikincisine idğam edilir ve lafız tam şeddeli و ve ي gibi olur. Bunun örnekleri; (ثلثة قرؤ) Bakara-2/ 228, (انما النسى) Tevbe-9/ 37 (4/Nisa 4) ve (خطية) Nisa-4/112 kelimeleridir. Hemzeden önceki harf, harfî med elifi olursa hemze tahfif edilir. Bunun anlamı sesin meddi lînde olduğu gibi yumuşatılması ve lîn harflerinden harekesi kendisine yakın olana meylettirilmesidir. Şayet elifin

¹⁷⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 494.

¹⁷¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 495.

harekesi fetha ise elif ile hemze arasında, damme ise elif ile vav arasında, sakın ya da harekesi kesra ise elif ile yâ arasında bir sesle okunur. Böyle olunca hareketin lîn harfine yaklaştırılması ile hemzenin tahfif edilmesi arasında bir fark kalmıyor. Şayet fark olduğu kabul edilirse yalnızca sesin biraz meylettirilmesi sayılabilir. شهداؤكم (Bakara-2/23), ما اهل به (Nisa-4/ ما انزل الله), باسمائهم (Bakara-2/33), شفعاؤنا (Yunus-10/18), من السماء ماءً (Bakara-2/19), شفاء (Yunus-10/57), لتاركو الهنتا (Bakara-2/173), (61).¹⁷²

Hemzenin öncesinde med (kendinden önceki harfin harekesi kendi cinsinden olan vâv ve yâ) harfi bulunur veya her ikisinin harekesi aynı veya fetha olabilir. Bunlar kelimenin aslından veya çoğul yapmak için ziyade kılınmış olabileceği gibi zamir de olabilir. İşte bu durumda yine hemze tahfif ile okunur. Bu iki şekilde uygulanır. İlki; harfî med ve harfî lîn yapılmadan birinci harf sakın kılınır ve hemzenin harekesi diğer harfe nakledilir. Daha sonra hemze hazf edilir. Diğerinde ise zaid olan harfin yerine geçmek suretiyle yalnızca med edilir. Peşinden hemze daha önce olduğu gibi lîn harfine çevrilir. Tekrar birinci harf ikincisine idgam edilir. Buna örnek olarak; ان تبوء بائمي, (Mâide-5/29), لتتوء بالعصبة (Kasas-28/76), السوأي (Rûm-30/10), سوأ (Nisa-4/110), من يعمل (Sâffât-37/36) kelimeleri verilebilir.¹⁷³

Hemzeden önceki harf fetha harekeli veya öncesi sakın, bir önceki harf fetha harekeli olursa hemzenin kendisi öncesindeki harf ile beraber harekeli olursa böyle olanların tamamında hemze tahfif ile beyne beyne şeklinde okunur. Misalleri; امرأ سوء (Kehf-18/77), فأبوا أن يضيفوهما (Tekvîr-81/7), الموءدة (Kehf-18/58), موئلا (Meryem-19/27), بكل شئى (Bakar-2/29) ve benzeri kelimeler.

Müellif bu konuda da önce uzunca bir mukaddime ile sakın ve harekeli hemzenin hallerini anlatıp sakın hemzenin kelimenin başında kesinlikle gelmeyeceğini aktarmaktadır. Harekeli hemzenin ise iki şekilde olduğunu ifade edip kendisi harekeli, kendinden önceki harf sakın ve harekeli durumlarını izah etmektedir.¹⁷⁴

¹⁷² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 496-497.

¹⁷³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 498.

¹⁷⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 493.

Verş rivayetinde hemzenin harekesinin nakli meselesini ayrı bir başlık altında değerlendirerek, Verş'in bu konudaki kurallarını anlatmadan önce bir mukaddime ile giriş yapmak sûretiyle¹⁷⁵ Râvilerden Verş ile muvafık olanları zikretmektedir.¹⁷⁶

2.1.1.6.6 Med ve Kasr

Med; Lügate uzatmak, çekmek, yükseltmek, akmak manalarına gelir.¹⁷⁷ Istılahta ise med harfleri olan vâv(و), yâ(ي) ve elif (ا)'ten biri ile önceki harfin sesini uzatmaktır.¹⁷⁸ Kasr; Lügate kısa olmak demektir. Istılahta ise; Med harfine ziyade etmeksizin, tabîi meddi hali üzerine bırakmaya denir.¹⁷⁹ Kasr meddin zıttıdır.

Müellif konuya med harflerini açıklayarak giriş yapıyor. Med harfleri sakın olan و, ا, ي harfleridir. Med harfî olması için sakın elif (ا)'ten önceki harfin fetha harekeli, vâv (و)'dan önceki harfin damme harekeli ve yâ (ي)'dan önceki harfin kesra harekeli olması gerek. İbnu'l-Cezerî de müellifimiz gibi med ve kasr başlığını kullanarak burada kastedilenin asli med üzerine zâid kılınan medler olduğunu ifade etmiştir. Ona göre de sakın elifin öncesinin daima fetha, vâv'ın öncesinin damme ve ya'nın öncesi kesra olmalıdır.¹⁸⁰ Med harfleri kelimenin sonunda gelir, sonraki kelimenin başında hemze gelirse kurrâ buradaki med ve kasır hususunda ihtilaf etmiştir. في أنفسهم (Bakara-2/19), في آذانهم (Ahzâb-33/51), بما أنزل إليك (Bakara-2/4), (Âli İmrân-3/154), قالوا أودينا (A'râf-7/129) gibi. Ezrak, Verş'ten Ebu'l-Ezher, Hişam'dan Hulvânî ve Hammâmî tarîkiyle Hafs'tan Veli hariç Ehli Hicaz burada med yapmayıp temkîn¹⁸¹ ile okuyorlar.¹⁸² Absî ve Ali b. Selem hariç Hamza, A'şâ ve

¹⁷⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 504.

¹⁷⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 506.

¹⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III:396-397.

¹⁷⁸ Nasr el-Cerîsî Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi ilmi't-tecvîd* (Kahire: Mektebetü'l-vakfiyye, t.y.), 132; Temel, *Kırâat İstılahları*, 92.

¹⁷⁹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 132.

¹⁸⁰ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 313.

¹⁸¹ Burada Temkîn müellif tarafından Kasır manasına kullanılmıştır. Temkîn; Meddi Arazî diye tanımlanır. Şöyle ki, ziyadelik kast edildiği zaman temkîn yap denilir. Meddi Arazî'de Temkîn: İlki şeddeli ve kesra harekeli, ikincisi sakın olarak iki yâ (ي)'nin gelmesi ile oluşan meddir. Örnek: (حَبِيبَتِي) Nisâ-4/86 gibi. bk. İbnu't-Tahhân es-Semâtî, *Murşidu'l-kâri'*, 277.

¹⁸² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 507.

Kuteybe ifrata kaçmaksızın buralarda işbâ¹⁸³ ile med ederler. Geri kalan kurrâ burada temkin ve med ile okurlar. Sadece Hamza ve ona muvafık olanlar meddi en fazla uzatırlar. Bütün kurrâ burada meddi vaz' edildiği miktar ile kullanırken Hamza medde ziyade yaparak okumuştur. Medleri en ziyade med ederek okumasıyla kırâatında diğerlerinden ayrılır. Müellif hocası Ebû Ali el-Attâr'dan senedini zikrederek şunu aktarıyor. Hamza meddi en uzun mertebesi ile fetha harekeli hemze geldiğinde uzatır. Bunun örneği; جاء أمرنا (Hûd-11/40), شاء الله (Bakara-2/20), دعاء الرسول (Nûr-24/63) ve benzeri yerler

Eğer med harfî ile hemze aynı kelimedede olursa burada kurrâ arasında med ve temkînde ihtilaf vardır. Bunun örneği; سيئت وجهه (Mülk-67/27), تفيى إلى أمر الله (Hucurât-49/9), ثلاثة قروء (Bakara-2/228), خطيباتهم (Nûh-71/25) ve benzeri yerler. İbnu'l-Cezerî burada hemzeli ve hemzesiz gelen medleri örneklendirmiş ve bir kelimedede gelenin muttasıl iki kelimedede gelenin munfasıl diye isimlendirildiğini beyan etmiştir.¹⁸⁴ Müellifimiz ise böyle bir ayrıntıya ve isimlendirmeye girmemiştir.

2.1.1.6.7 Ya'kûb'un Kelime Sonlarındaki Vakfı

Mevzuya bir misalle giriş yapan müellif İmam Ya'kûb'un الله لا إله إلا هو (Bakara-2/255) üzerinde vakıf yaparken sonuna sakin bir he (ه) getirerek (هُوَ) diye vakfettiğini aktarıyor. Müzekker de olduğu gibi müenneste de aynı şekilde vakfediyor. وهو الله (En'âm-6/3) 'ta وَهُوَ diye, وَهِيَ تَجْرِي (Hûd-11/42)'de وَهِيَ diye, فَهُوَ يَنْفِقُ مِنْهُ (Nahl-16/75)'de فَهُوَ diye vakfediyor.

Yine mîm (م) 'den sonra da sakin he (ه) 'yi isbat ederek vakıf yapıyor. فَمِمْ تَبْشُرُونَ (Hicr-15/45)'de فَمِمْ diye, فَمِمْ كُنْتُمْ (Nisâ-4/97)'de فَمِمْ diye, عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ (Nebe'-78/1)'de عَمَّ diye vakfediyor.

¹⁸³ İşbâ': Medleri kâmil bir şekilde eksiksiz ve ihtilaf yapmaksızın eda etmektir. bk. İbnu't-Tahhân es-Semâtî, *Murşidu'l-kâri'*, 277.

¹⁸⁴ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 313.

Aynı şekilde fetha harekeli nûn(ن) ile biten kelimelerde de he (ه) 'yi isbat ederek vakıf yapıyor. العالمين (Fatiha-1/2)'de العالمين diye, ينفقون (Bakara-2/3)'de ينفقون diye, يعلمون (Bakara-2/13)'de يعلمون diye, بين أيديهم (Mümtehine-66/12)'de أيديهم diye vakfediyor.¹⁸⁵

Hâ-i sektlerde nasıl vakfettiğini burada anlatmayıp Ferş bahsinde yeri geldikçe temas etmektedir.

2.1.1.6.8 İmâle

İmâle; Lügate “Meyl” kökünden bir şeye yönelmek, bir tarafa çekmek ve bir şeyi bir tarafa doğru eğmek manalarına gelir.¹⁸⁶ İstılahta ise fethayı kesraya doğru, harf-i med elif'ini harf-i med yâ'sına doğru eğip yaklaştırarak okumaktır.¹⁸⁷

İmâle iki kısma ayrılır:

1- **el-İmâletü'l-Kübrâ**; Buna imâle-i şedide de denir ki fetha harekeyi kesraya doğru meylettirerek kesraya yakın bir sesle okumaktır.¹⁸⁸

2- **el-İmâletü's-Suğrâ**; Fetha harekeyi halis fetha ile kesra arasında, fethaya yakın bir şekilde meylettirmek suretiyle okumaktır.¹⁸⁹ Buna imâle-i mutavassita, taklîl, taltîf ve beyne beyne de denir.

İbnu'l-Cezerî bu konuyu imâle ve feth başlığı altında işlemiş ve feth'in okuyucunun harfin telaffuzu için ağzını açmasından alınma olduğunu ifade etmiştir. Diğer adının tefhim olduğunu belirtmiştir. İbnu'l-Cezerî'ye göre feth; fethi şedîd ve fethi mütevassıt olmak üzere ikidir. Fethi şedîd fethayı söylemek üzere ağzını harf için çok fazlaca açmak anlamındadır. Böyle bir uygulama Kur'ân-ı Kerîm kırâatında yoktur.¹⁹⁰

¹⁸⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 511.

¹⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI: 636-637.

¹⁸⁷ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II: 30; İbnu't-Tahhân es-Semâî, *Murşidu'l-kâri*, 282.; Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-kur'ân*, 1. Bs (Kahire: Dâru'l-âlemiyye, 2017), I: 94; Temel, *Kırâat İstılahları*, 73.

¹⁸⁸ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II: 30; Seyyid Ali b. Hüseyin Eskicizâde, *Tecvîd-i edâiyye*, t.y., 78.

¹⁸⁹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II: 30; Temel, *Kırâat İstılahları*, 74.

¹⁹⁰ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II: 29-30.

Bu mevzunun müellif tarafından ele alınışının metodolojik özelliklerini üç başlıkta değerlendirebiliriz.

Müellif, başta imâlenin isimlerde, fiillerde ve harflerde meydana geliş şeklini anlattığı bir mukaddime ile giriş yapıyor. Yine burada, anlaşılmasının kolay olması ve kolaylıkla ezberlenmesi için imâlenin meydana geldiği kelimeleri sarf vezin ve binaları ile bâblara ayırıyor. İmâle'nin tarifine ve imâle'ye sebep olan şeylere temas etmiyor.¹⁹¹

Müellif imâle bahsini, buradaki farklı vecihleri açıklayarak kayıt altına almak ve kapsamlı olarak ele almak maksadıyla birçok yönden değerlendiriyor.

Müellif, kırâat imamlarının imâle hususundaki farklılıklarını sarf vezinleri ve bâblarını kullanarak ifade ediyor. Bunu yapmaktaki maksadı, her bir farklılığı ayrı ayrı zikretmektense muhtasar olarak farklı olan vechi ifade eden vezin veya bâb ile göstererek daha az kelimeyle daha çok şeyi ifade etmiş oluyor. Bunu da şu şekilde ifade ediyor: “İsim ve fiillerde yâ (ي)’dan dönüşmüş olan kelimelerin tamamında Hamza, Kisâi ve Halef İmâle ile okur. Vâv (و)’dan dönüşmüş kelimelerden sadece fiillerde imale ile okurlar. Lâmül fiili elif (ل) olan sülâsi mezîd isim ve fiillerden gelen kelimelerin tamamını imâle ile okurlar. İsimlerden (أَفْعَل) vezni üzere gelen kelimeleri de imâle ile okurlar. (فَعْلَى) vezni üzere te'nîs elif'i ile gelen kelimeleri de imâle ile okurlar”.¹⁹²

İbnü'l-Cezerî müellifin yaptığı gibi fiil ve isimlerin hangi kalıplarda geldiğini söylemeyip bu kalıplardaki ihtilafları zikrediyor. Ancak iftilafları aktarırken fâil mi mef'ûl mü olduklarını beyan etmek suretiyle ve örneklendirerek bu misallerdeki ihtilafları incelemiştir. Müellifimiz ise bundan farklı olarak ilk önce geldiği kalıpları sülâsîden başlayarak tüm ziyadeli kalıpları vermiş ve ardından bunlardaki ihtilaflara geçmiştir.¹⁹³

¹⁹¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 513-515.

¹⁹² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 514-516.

¹⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Nesr*, II: 32-36.

İmâle yapılacak kelimeler az ve kolay ise veya sınırlı yerde ise yahut sarf vezinlerinden biri buna tatbik edilemiyorsa o kelimenin kendisini kullanıyor.¹⁹⁴

Bazı yerlerde ayet ve sûrelerde vârid olan imâleli kelimelerin yerlerini ismen ifade ediyor.¹⁹⁵

Bazı imâleli kelimelerdeki benzer harf ve hareketlerden tekrar edenlerini işaret ederek benzerliklerini gösteriyor.¹⁹⁶

Müellif bu başlık altında imâleyi bütün yönleriyle kuşatacak şekilde ele almıyor. Bilakis sûre başlarında varid olan bir ihtilaf varsa o konuyu ferş bahsinde yeri geldikçe ele alıp işliyor. İbn Sivâr bu yönüyle kırâat kitabı müelliflerinin birçoğundan ayrılıyor. Çünkü çoğu müellif bu konuyu işlerken bütün yönleriyle bu başlık altında anlatıyor.¹⁹⁷

Kuteybe'nin İmâlesi

Kuteybe b. Mihrân el-Âzâzenî, İmam Kisâî'nin talebelerinden olup ondan rivayette bulunmuştur. Kendisinden Haccâc b. Yûsuf, Ukayl b. Yahya ve İsmail b. Yezîd gibi muhaddisler hadis rivayet etmişlerdir.¹⁹⁸ Kırâat ilmini arz ve semâ' yoluyla Kisâî, Süleyman b. Cemmâz ve İsmail b. Cafer'den öğrendi. Kendisinden de yine arz ve semâ' yoluyla Ebû Bişr Yûnus b. Habîb, Ahmed b. Havsera, Zühayr b. Ahmed ez-Zehrânî ve Halef b. Hişâm kırâat almışlardır. Kuteybe asîl, mutkin, büyük bir imamdı. Kuteybe'nin Kisâî'den rivayet ettiği kırâat Isbehan ve Mâverâu'n-nehir'de en meşhur ve yaygın rivayetlerdendi. Hatta öyle ki bu bölgede herkes çocuklarına bu kırâatı

¹⁹⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 527-529.

¹⁹⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 528.

¹⁹⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 528-529.

¹⁹⁷ Bkz. Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an vücûhi'l-kırâati's-seb'i ve ilelihâ ve hucejihâ*, 3. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1983), I: 186; Hasan b. Muhammed b. İbrahim Ebû Ali el-Bağdâdî, *er-Ravda fi'l-kırâati'l-ihdâ aşere* (Beyrut: Dâru'l-ulûmi'l-hikem, 2004), I: 287.

¹⁹⁸ Ahmed b. Abdullah b. Ahmed Ebû Nuaym el-Asbahânî, *Târîhu Asbahân*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990), II: 133-134; Ahmed b. Abdullah b. Ahmed Ebû Nuaym el-Asbahânî, *Tabakâtu'l-muhaddisîn bi Asbahân ve'l-vâridîne aleyhâ*, 2. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1992), II: 86.

öğretir, mescidlerde namazlar bu kırâat ile kıldırılırdı. Bu durum hicri yedinci asrın sonlarına kadar devam etmiştir.¹⁹⁹

Kendisi şöyle aktarıyor; Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona Kisâî'ye okudum. Aynı şekilde o da bana okudu. Kisâî'nin huzurunda Kur'ân-ı Kerîm'i yirmi küsur defa hatmettim. Kisâî ile 51 yıl beraber geçirdik ve onun bütün ashabı ile tanışırız. Ben Kisâî'den onun kırâatını okudum. O da benden Medine ehlinin kırâatını okudu. Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Kuteybe'nin hicrî 200'den birkaç yıl sonra vefat ettiği aktarılıyor.²⁰⁰

Müellif bu başlık altında Kuteybe'nin imâle yaptığı yerleri alfabetik olarak sıralıyor. Ancak burada Kuteybe'nin imalesine dair bütün meselelere temas etmeyip ferş bahsinde yeri geldikçe yine ele alıyor.²⁰¹

Kisâî'nin Vakfı

Kisâî'nin te'nîs tâ'sı (س) üzerinde he (ه) olarak vakıf yaparken kelime sonundaki vakfını anlatıyor. Kisâî'nin bu vakfını ayrı bir başlık altında ele alan kırâat müellifleri az sayıda olup birkaç tanesini anmakta fayda mülâhaza ediyoruz. İbn Bellîme'nin *Telhîsu'l-ibârât bi latîfi'l-işârât fi'l-kırââti's-seb'i*, İbnu'l-Fehhâm'ın *et-Tecrîd li buğyeti'l-mürîd fi'l-kırââti's-seb'i*, Ebu'l-İzz el-Kalânîsî'nin *İrşâdu'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehî fi'l-kırââti'l-aşr'ı* bunlardandır. Bunlardan biri de müellifimizdir.²⁰²

Te'nîs tâ'sı üzerindeki vakfı üçe ayırıyor.

¹⁹⁹ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 25.

²⁰⁰ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 26.

²⁰¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 539-544.

²⁰² Ebû Ali Hasan b. Halef b. Abdullah İbn Bellîme, *Telhîsu'l-ibârât bi latîfi'l-işârât fi'l-kırââti's-seb'i*, 1. Bs (Bağdat: Müessesetü ulûmi'l-kur'ân, 1988), 48; Abdurrahman b. Atîk b. Halef Ebu'l-Kâsım İbnu'l-Fehhâm, *et-Tecrîd li buğyeti'l-mürîd fi'l-kırââti's-seb'i*, 1. Bs (Ammân: Dâru ammâr, 2002), 161; Muhammed b. Hüseyin b. Bendâr Ebu'l-İzz el-Kalânîsî, *İrşâdu'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehî fi'l-kırââti'l-aşr'ı* (Mekke, 1983), 176.

Kendisinde imâle yaparak vakıf yapılan yerler. Bunlar te'nîs tâ'sından önce gelen alfabe harflerinden 15 harf olup tamamını şu cümlede bir araya getirmiştir. فَجَبَّتْ

زَيْنَبُ لِدَوْدِ شَمْسٍ

Bunun misalleri; حبة (Bakara-2/261), بغنة En'âm-6/31), خبيثة (İbrahim-14/), درجة (Bakara-2/228), هامة (Hac-22/5), الموقودة (Mâide-5/3), بارزة (Kehf-18/47), خامسة (Nûr-24/7), معيشة (Tâhâ-20/124), كافة (Bakara-2/208), عاملة (Ġâşiye-87/3), نعمة (Bakara-2/211), أمينة (Âli İmrân-3/154), قوة (Bakara-2/63), عالية (Hâkka-69/22) ve benzeri yerlerde imâle yaparak vakfeder.²⁰³

He (ه) 'den önce üzerinde feth ile vakıf yapılan yerler. Te'nîs tâ'sından dönüştürülen he(ه) 'den önce boğaz harfleri (أ, ه, ع, ح, غ, خ), itbâk harfleri (ص, ض, ط, ظ) veya kâf(ق) harflerinden biri bulunursa üzerinde feth ile vakıf yapar.

Bunun misalleri; غلظة (Tevbe-9/123), بسطة (Bakara-2/247), قبضت قبضة (Tâhâ-20/96), الحاقة (Hâkka-69/1), القارعة (Kâria-101/1), الصاخاة (Abese-80/33), بالغة (Kamer-54/5) bunların tamamında imâlesiz vakfeder. Ancak hemze (أ) ve he (ه) harfinde ihtilaf vardır. Müellif hocaları Ebû Ali el-Attâr ve Ebû Ali eş-Şermekânî'den aktararak; fetha harekeli he (ه) 'den önce kesra harekeli bir harf bulunursa فاكهة (Yûnus-10/57) gibi veya fetha harekeli he (ه) 'den önce, öncesi kesra harekeli sakin bir harf bulunursa وجهة (Bakara-2/148) gibi he(ه) harfinde imâle yaparak vakfeder. Hemze (أ) 'de ise kendisinden önce sakin veya kesra harekeli bir yâ (ي) harfî bulunursa imale ile vakfeder. خطيبة (Nisâ-4/112), ناشئة (Müzzemmil-73/6), سبيئة (Bakara-2/81) ve buna benzer misallerde olur.²⁰⁴

Mâ kabli üzerinde imâle yaparak vakıf yapılan yerler. He(ه) 'den önce râ(ر) ve kâf(ك) harfleri bulunursa bu harflerde imâle yapar.

²⁰³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 545-546.

²⁰⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 547-548.

Kêf (ك) harfinden önce yâ (ي) harfi veya kesralı bir harf bulunursa imâle yapar. المملكة (Bakara-2/30)، الأبيكة (Hicr-15/78) misalleri gibi

Râ (ر) harfinden önce kesra harekeli bir harf veya itbâk harflerinin dışında mâ kabli kesralı sâkin bir harf bulunursa imâle yapar. ناظرة (Neml-27/35)، فاقرة (Kıyâme-75/25)، ءاخرة (Âli İmrân-3/72)، صغيرة (Tevbe-9/121)، كبيرة (Bakara-2/45)، سدره (Necm-53/14)، عبرة (Yûsuf-12/111) misalleri gibi²⁰⁵

İbnu'l-Cezerî te'nîs tâ'sının öncesinde imâle yapma hususunda öncelikle he (ه) 'ye dönüşen bu harfin imalesi konusunu aktardığı rivayetlerle izah etmiş ve ardından kendi görüşünü beyan etmiştir. Buna göre te'nîs tâ'sından dönüşen he (ه) insanların günlük kullandıkları konuşmalarında fazlaca yer almaktadır. Doğu, batı arap şehirlerinden çoğu ile Mısır ve Şam'da bu harf özellikle düzgün telaffuzla kullanılır. Diğer yerlerde ise buna benzemez. Geri kalan yerlerdeki araplar bu harfi pek düzgün telaffuz etmezler. Bu harfte arapların, dillerine kolay geldiği şekilde tahfife ve tabiatlarına uygun bir şekilde telaffuzunda kolaylığa başvurdukları görülür. Bunu Sibeveyh'ten naklederek aktaran İbnü'l-Cezerî onun he(ه) elif (إ) 'e benzer, nasıl ondan önceki elif imâle ediliyorsa he'de böyle imâle edilmiştir sözünü de burada ilave eder.²⁰⁶

İki Hemze Bâbı

Hemzenin, Arapça'da olduğu gibi Sâmi dillerin tamamında ve hatta dünya dillerinin birçoğunda durumu karmaşıktır. Arap dili âlimleri ve kırâat âlimleri adı, harf olup olmadığı, harf ise aslî harf mi fer'î harf mi olduğu, mahreç ve sıfatları, elif ile olan münasebeti, telaffuzu, şekli, imlâsı vb. konularda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bazı âlimler, tahfif edilme durumuna göre vav, yâ veya elif şeklinde yazıldığı, belirli bir şekli bulunmadığı gerekçesiyle hemzeyi harf değil, hareke gibi

²⁰⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 549.

²⁰⁶ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II: 82.

tamamlayıcı bir işaret olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı dilcilerden Müberrad ve onu takip edenlere göre Arap alfabesinin harfleri yirmi dokuz değil yirmi sekiz harftir.²⁰⁷ Hatta bazı âlimler hemzeyi farklı halleri (tahkik, tahfif, teshil, ibdâl ve hazf gibi) sebebiyle sahîh harflerden saymayıp illet harflerinden saymışlardır. Kur'an-ı Kerîm metninin ilk yazıldığı Hz. Osman hattında hemze işareti yoktu; çünkü bu mushaf, hemzelerin tahfif durumuna göre vav, yâ veya elif şeklinde yazıldığı Hicaz lehçesi göz önüne alınarak yazılmıştı.²⁰⁸ Hemzede meydana gelen farklı hallerin sebebi Arap kabilelerinin kullanımından kaynaklanmakta olup konuşmalarında pratiklik ve acelenin öne çıktığı bir kısım kabilelerin (Temîm ve Kays gibi) telaffuzunda harf ve hecelerin kaybolmaması için hemzenin bu vurgulama fonksiyonu âzami derecede belirginleşmiş, bunun yanında hemze sesi de net olarak sert bir boğaz harfi (tahkîku'l-hemze) olarak muhafaza edilmiştir. Sükûnetin hâkim olduğu yerleşik topluluklarda ise (Hicaz, Kureyş, Hüzeyl, Kinâne, Sakîf, Hevâzin, Mekke ve Medine halkları gibi) sert hemze sesi, yerine ve harekesine göre vav, yâ veya elif seslerine kaydırılıp kaybolacak derecede yumuşatılmıştır.²⁰⁹ Daha sonra Kur'ân-ı Kerîm kırâatinde hemzeyi tahfif eden Hicaz okuyuşuna, onu gerçek sert değeriyle telaffuz eden Temîm ve Kays gibi kabilelerin okuyuşu da katıldığından hemzenin telaffuzundan kaynaklanan çok sayıda kırâat ve rivayet doğmuştur. Zamanla hemzeyi tahkik ile telaffuz etme alışkanlığı yaygınlaşarak fesahat ve belâgat belirtisi haline gelmiştir. Nitekim Arapça'da "hemzeyi sert değeriyle telaffuz eden" anlamındaki "nebbâr" kelimesi "fesahat ve belâgat sahibi, gür sesli kimse" anlamında da kullanılmıştır.²¹⁰

²⁰⁷ Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberrad, *el-Muktedab*, 1. Bs (Kahire: Vizâretü'l-evkâf, 1994), I: 192-194; İsmail Durmuş, "Hemze", *DİA* (İstanbul: TDV, t.y.), XVII: 190-193.

²⁰⁸ Abdüssabûr Şahin, *el-Kırââtü'l-kur'âniyye fî dav'i ilmi'l-lügati'l-hadis* (Kahire: Mektebetü'l-hânci, t.y.), 15-25.

²⁰⁹ Şahin, *el-Kırââtü'l-kur'âniyye*, 30-31.

²¹⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, V: 190.

İki hemzeden maksat, birinci hemze istifham hemzesi ve harekesi devamlı fethadır, ikinci hemze ise fiilin ilk harfi olan hemze olup harekesi değişebiliyor. Harekenin değişmesine göre kırâat imamlarının uygulamaları farklılaşıyor.²¹¹

Müellif bu konuyu bir kelimedeki olan iki hemze ve iki kelimedeki olan iki hemze şeklinde iki başlık altında ele alıyor. Birinci kısımda bir kelimedeki olan iki hemzenin çeşitlerini, kısımlarını, kelimede geldiği yerleri ve bu iki hemzenin sırasıyla aldığı hareketleri anlattığı bir mukaddime ile giriş yapıyor.²¹²

İkinci kısımda da ilkinde olduğu gibi iki kelimedeki olan iki hemzenin çeşitlerini, kısımlarını, kelimede geldiği yerleri ve bu iki hemzenin aldığı i'rabî hareketleri bir mukaddime ile anlatıp sonrasında bu hususta kurrâ arasında var olan farklı uygulamaları gösteriyor.²¹³

2.1.1.7 Ferşu'l-Hurûf

Müellif ferşu'l-hurûf bahsinde, gerekli izahatları yaptıktan sonra kırâat imamlarının harflerdeki/kırâatlardaki ihtilaflarını her sûrede tertibe riayet ederek şöyle ele alıyor; Kendisinde üç ve üçten daha fazla kırâat olan harfleri mümkün olan en kısa şekilde hepsini sıralamak suretiyle yazıyor. İki kırâat olan harfleri ise ricâli az olanlarını alıp çoğunluğun karşı tarafta kaldığına işaret ederek bildiriyor. Eğer hakkında ihtilaf edilen harflerin benzerleri varsa ve az ise ilk geçtiği yerde anıp sonra bir daha tekrar etmiyor. Şayet çok ise geçtiği her yerde tekrar ediyor.²¹⁴ el-Müstenîr'i mütalaa eden okuyucunun zihninde bu yukarıdaki açıklamayı net ve berrak hale getirmek için misallerle adım adım izah etmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

²¹¹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 282; Recep Koyuncu, *Kırâat İlmi-Takrîb Usûlü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yay., 2018), 98.

²¹² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 551-554.

²¹³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 555.

²¹⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 203.

Birinci adıma misal; ‘‘Kendisinde üç ve üçten daha fazla kırâat olan harfleri mümkün olan en kısa şekilde hepsini sıralamak suretiyle yazma’’ Kehf sûresi 17. Ayette; İbn Âmir Hibetullah ve Ahfeş’ten rivayetle ve Ya’kûb (تَوَّوْرُ) kelimesini zay (ز)ın sükûnu ve med elifi olmaksızın ra (ر)nın şeddesi ile (تَوَّوْرُ) diye okuyor. Saydalânî Ahfeş’ten rivayetle, ra (ر)dan önce bir hemze(ء) getirmek suretiyle (تَوَّوْرُ) şeklinde okuyor. Kûfe Ehli (Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef) zay(ز) ın fethası ile ve kendisinden sonra bir elif (ل) ile (تَوَّوْرُ) şeklinde okuyor. Bâki kurrâ ise zay(ز) ın şeddesi ile (تَوَّوْرُ) olarak okuyor.²¹⁵

İkinci adıma misal; ‘‘İki kırâat olan harfleri ise ricâli az olanlarını alıp çoğunluğun karşı tarafta kaldığına işaret ederek bildirme’’ Bakara 9. Ayette İbn Kesîr, Nâfi’ ve Ebû Amr hâ (خ)dan sonra elif (ل) veya (ي)nin dammesiyle (وَمَا يُخَادِعُونَ) şeklinde okuyor. Diğer imamların kırâatlerini zikretmediğinden çoğunluğun diğer tarafta kaldığı anlaşılıyor ki onlarda (وَمَا يُخَادِعُونَ) olarak okuyorlar.²¹⁶

Üçüncü adıma misal; ‘‘Eğer hakkında ihtilaf edilen harflerin benzerleri varsa ve az ise ilk geçtiği yerde anıp sonra bir daha tekrar etmemesi, şayet çok ise geçtiği her yerde tekrar etmesi’’ Bakara 78. Ayette Ebû Ca’fer (الْأَمَانِي), Bakara 111 (أَمَانِيهِمْ), Nisâ’ 123 (لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ), Hac 52 (فِي أَمَانِيَّتِهِ), Hadîd 14 (عَزَّيْتُمْ الْأَمَانِي), bunların tamamında ye(ي)nin tahfifi ile okuyor.²¹⁷ Yine Bakara 87. ayette İbn Kesîr (بُرُوحِ الْقُدْسِي) dâl(د)ın sükûnü ile okuyor. Her nerede gelirse bu şekilde okuyor.²¹⁸

²¹⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, II: 263-264; misaller çoğaltılabilir. bk. Fatiha 4, 6, 7 ve Bakara 6, 10. âyetler vb.

²¹⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, II: 16. Başka misaller için bk. Bakara 10, 14, 19. âyetler.

²¹⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, II: 33. Başka misaller için bk. Bakara 16, 20, 28. âyetler vb.

²¹⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, II: 36. Başka misaller için bk. Bakara 21, 28, 31. âyetler vb.

2.1.2 İstiâze ve Besmele

Kırâat kitapları müelliflerinin çoğu usûl bahsinde istiâze ve besmeleye ayrı bir başlık açmayı kendilerine adet edinmişlerdir.²¹⁹ Ancak İbn Sivâr istiâze ve besmeleyi ferş bahsinin başında yani Fatiha sûresinde zikretmekle yetinmektedir.²²⁰

2.1.3 İzafet “Yâ” Ları

İzafet yâ’sı kelimenin sonuna bitişen mütekellim yâ’sından ibarettir. Mütekellim yâ’sı (نَفْسِي) (ذِكْرِي) gibi isimlere, (فَطْرَبِي) (لَيْخَزْنِي) gibi fiillere ve (إِنِّي) (لِي) gibi harflere bitişir. İsme bitiştiği zaman mahallen mecrûr, fiile bitiştiği zaman mahallen mansûb, harfe bitiştiği zaman ise mahallen mecrûr veya mahallen mansûb olur. İzafet yâ’ları kırâat ilminde üç başlık altında incelenmektedir.

1. Sakin olarak gelmelerinde ittifak edilenler: *إِنِّي جَاعِلٌ، وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ، فَمَنْ تَبِعَنِي* çoğunlukta olan bu kısımdır ki Kur’ân-ı Kerîm’de toplam 566 yâ’dır.

2. Meftuh olarak gelmelerinde ittifak edilenler: *نِعْمَتِي الَّتِي، مَسَّنِي الْكَبِيرُ* bunlar da 18 yerde 11 kelimedir.

3. Sakin veya meftuh olarak gelmelerinde ihtilaf edilenler: *أَتَانِي اللهُ، فَمَبِّتُهُ عِبَادِي الَّذِينَ* bunlar 214 kelimedeki gelen yâ’lardır.²²¹

Müellif izafet “yâ”larını ferş bahsinde her sûrenin sonunda zikrederek bunu harekeli ve mahzûf olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Her sûrenin sonunda bu “yâ”lardan kaç tane olduğunu da beyan etmektedir.²²²

²¹⁹ Ebû Tâhir İsmail b. Halef el-Endelûsî, *el-Unvân fi'l-kırâati's-seb'* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1984), 65; Ebû Ali el-Bağdâdî, *er-Ravda*, 421; Nasr b. Ali b. Muhammed Ebû Abdullah eş-Şîrâzî, *el-Mûdih fi vucûhi'l-kırâat ve ilelihâ*, 1. Bs (Mekke, 1993), III: 221.

²²⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, II: 7.

²²¹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II: 122; Koyuncu, *Kırâat İlmi-Takrîb Usûlü*, 146.

²²² Örnekler için bkz. İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, II: 73-74-97-98-113.

2.1.4 Tekbîr

Kırâat eserleri müelliflerinin tekbîr bahsini ele alma yöntemleri genellikle farklıdır. İbnu'l-Cezerî bu hususu şöyle anlatır. “Bazı Müellifler bu konuyu hiç kitaplarına almazlar. Mesela İbn Mücahid ve İbn Mihrân Hüzeli ve İbn Mü'min ise eserlerinin başında Besmele ile birlikte bu konuyu ele almaktadır. Müelliflerden çoğu ise Tekbîr son Sûrelerle alakalı olduğu için eserlerinin sonuna bırakmaktadır. Bazı âlimler yeri (Duhâ ve İnşirâh sûreleri) gelince bu konuya temas ediyorlar. Ebu'l-İzz el Kalânîsî, Hâfız Ebu'l-Alâ el-Hemedânî ve İbn Şurayh bunlardandır. Büyük çoğunluk bu konuyu kitabının sonuna bıraktı ki uygun olanı budur. Çünkü Hatim, Dua vb. konularla bağlantılı bir konudur.”²²³ İbn Sivâr da büyük çoğunluğa tabi olup eserinin sonunda bu konuyu ayrı bir başlıkta ele almaktadır.

2.2 el-Müstenîr'in Kaynakları, Önemi ve Kendisinden Sonraki Döneme Etkisi

2.2.1 Kaynakları

Müellifin *el-Müstenîr*'deki kaynakları hocalarından rivayetleri ve kendisinden önceki kitaplardan nakilleri olmak üzere iki türdür.

2.2.1.1 Hocalarından Rivayetleri

Bu kitabın ana omurgasını oluşturmada en önemli ve en çok yer tutan unsurlar müellifin hocalarından yaptığı rivayetler olup bu rivayetleri otuzüç hocasından aldığını görmekteyiz. Ancak içlerinden on sekiz tanesinin üzerinde özellikle durmak icap etmektedir. Çünkü yaptığı rivayetlerin büyük çoğunlunu bu hocalarına dayandırmaktadır. Bunu da kendisi şöyle ifade etmektedir: “Kırâatları bizzat kendilerinden okuduğum hocalarımdan öğrendiğim rivayetleri bir araya toplayacağım bir kitap yazmak istedim.”²²⁴ Bunların dışındaki hocalarının da rivayetleri olmakla birlikte daha az ve çoğunlukla kitabın ilk bölümlerindedir.

²²³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 405.

²²⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 177.

Müellifin kendilerinden çokça rivayetler yaptığı hocalarını aşağıda sıralarken en çok rivayet ettiklerinden aşağıya doğru isimlerini ve kimden kaç rivayet aldığını kaydedeceğiz.

Ebû Ali Hasan b. Ali b. Abdullah el-Attâr: Müellif bu hocasından 93 rivayet ve tarîk almış ve ona okumuştur.

İbn Kesîr'den 10 rivayet

Nâfi'den 13 rivayet

İbn Âmir'den 5 rivayet

Ebû Amr'dan 20 rivayet

Âsım, Hamza ve Kisâî'den 14 er rivayet

Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'ten 1 er rivayet

Ebû Ali Hasan b. Ali Ebu'l-Fadl eş-Şermekânî: Bu hocasından 82 rivayet ve tarîk nakletmiştir.

İbn Kesîr'den 7 rivayet

Nâfi'den 10 rivayet

İbn Âmir'den 5 rivayet

Ebû Amr'dan 15 rivayet

Âsım'dan 12 rivayet

Hamza'dan 11 rivayet

Kisâî'den 16 rivayet

Ebû Ca'fer'den 2 rivayet

Ya'kûb'tan 3 rivayet

Halef'ten 1 rivayet

Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Fâris el-Hayyât: Bu hocasından 62 rivayet ve tarîk nakletmiştir.

İbn Kesîr'den 5 rivayet

Nâfi'den 7 rivayet

İbn Âmir'den 4 rivayet

Ebû Amr'dan 17 rivayet

Âsım'dan 10 rivayet

Hamza'dan 7 rivayet

Kisâî'den 10 rivayet

Ya'kûb'tan 2 rivayet

Ebu'l-Feth Abdurrahman b. Osman b. Şîta el-Muaddil: Bu hocasından 10 rivayet alıp nakletmiştir.

Ebû Amr'dan 3 rivayet

Hamza'dan 5 rivayet

Kisâî'den 2 rivayet

Ebu'l-Hasan Ali b. Talha b. Muhammed el-Basrî: Bu hocasından 8 rivayet alıp nakletmiştir.

İbn Kesîr'den 3 rivayet

Âsım'dan 2 rivayet

Hamza'dan 2 rivayet

Kisâî'den 1 rivayet

Ebû Bekir Muhammed b. Abdurrahman en-Nihâvendî: Bu hocasından 7 rivayet alıp nakletmiştir.

Nâfi', İbn Âmir ve Ebû Amr'dan 1'er rivayet

Âsım'dan 2 rivayet

Halef'ten 2 rivayet

Ebu'l-Feth Ferac b. Ömer b. Darîr el-Vâsîfî: Bu hocasından 5 rivayet alıp nakletmiştir.

İbn Kesîr'den 2 rivayet

Âsım'dan 1 rivayet

Hamza'dan 2 rivayet

Ebu'l-Velîd Utbe b. Abdulmelik b. Âsım el-Osmanî: Bu hocasından 4 rivayet alıp nakletmiştir.

İbn Kesîr'den 2 rivayet

İbn Âmir ve Âsım'dan 1'er rivayet

Ebû Nasr Ahmed b. Mesrûr b. Abdülvehhâb: Bu hocasından 4 rivayet alıp nakletmiştir. Dördü de Ebû Amr'dan

Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Mekkî es-Sevvâk: Bu hocasından 2 rivayet alıp nakletmiştir. İki de Ebû Amr'dan

Ebu'l-Fadl Ubeydullah b. Ahmed b. Ali el-Kûfî: Bu hocasından 2 rivayet alıp nakletmiştir.

Hamza'dan 1 rivayet

Kisâî'den 1 rivayet

Ebu'l-Kâsım Ubeydullah b. Ahmed b. Osman es-Sayrafî: Bu hocasından 2 rivayet alıp nakletmiştir.

İbn Âmir'den 1 rivayet

Hamza'dan 1 rivayet

Ebû Mansûr Ahmed b. Muhammed b. İshak: Bu hocasından 1 rivayet alıp nakletmiştir. Ebû amr'dan olan rivayet

Ebu'l-Feth Mansûr b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Mukaddir: Bu hocasından 1 rivayet alıp nakletmiştir. İbn Âmir'den olan rivayet

Ebu'l-Ferac Hüseyin b. Ali Et-Tanâcîrî: Bu hocasından 1 rivayet alıp nakletmiştir. İbn Kesîr'in Şâfiî'den gelen rivayeti

Ebû Teğallüb Abdülvehhâb b. Ali b. Hüseyin: Bu hocasından 1 rivayet nakletmiştir. İbn Kesîr'den olan rivayet

Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Abdülvâhid b. Rizme: Bu hocasından 1 rivayet alıp nakletmiştir. Nâfi'den olan rivayet

Ebu'l-Kâsım el- Müsafir b. Tayyib b. Abbâd el-Basrî: Bu hocasından 1 rivayet alıp nakletmiştir. Ya'kûb'tan olan rivayet

2.2.1.2 Önceki Kaynak Kitaplardan Nakilleri

Başta da ifade ettiğimiz gibi *el- Müstenîr*'in kaynakları müellif'in hocalarından müşafehe yoluyla alması ve kitaplardan istifade etmesi şeklindedir. Ancak birinci yolu tercih etmesi kitabın ana omurgasında belirleyici bir unsur olmuştur. Bununla birlikte istifade ettiği kitapları üç kısımda değerlendirmek mümkündür.

1. Müellifin nakil yaptığı ve bunu da beyan ettiği kitaplar.
2. Hocalarından okuduğu kitaplar.
3. Nakil yaptığı halde ismini zikretmediği kitaplar.

Müellif bu üç kısım nakilde de neredeyse hiç kitap ismi anmadan o kitabın müellifinin ismini zikretmekle yetinmektedir.

Birinci kısma örnek olarak sadece İbn Mücahid'in *Kitabü's-seb'a*²²⁵ 'sı zikredilebilir.²²⁶ İbn Sivâr ondan İbn Kesîr'in Kunbul rivayeti,²²⁷ Âsım'ın Ebû Bekir Şu'be rivayeti²²⁸ ve Kisâî'nin Dûrî rivayeti²²⁹ olmak üzere üç imamın kırâatını rivayet etmektedir.

İbn Sivâr ikinci kısım hocalarından okuduğu kitapları ise şöyle sıralamaktadır;

el-Müseyyebî²³⁰'nin kitabı: Bu kitabı hocası Muhammed b. Abdülvâhid b. Ali b. Ruzme'den okumuştur.²³¹

Ebû Hallâd Süleyman b. Hallâd (260/ 873)'ın kitabı: Bu kitabı hocası Ebû Ali eş-Şermekânî'den okumuştur.²³²

Hammâd b. Ahmed'in kitabı: Bu kitabı hocası Ebû Ali Hasan b. Ali el-Mukri'den aktarmaktadır.²³³

Ebu'l-Fadl Ubeydullah b. Ahmed el-Kûfî'nin "*Kitâbü'l-kırâât*"ını, müellifi olan hocasından bizzat okumuştur.²³⁴

El-İclî²³⁵'nin kitabı: Bu kitabı hocası Ebu'l-Kâsım Ubeydullah b. Ahmed b. Osman es-Sayrafî'den aktarmaktadır.²³⁶

²²⁵ İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*. Kırâat ile alakalı mevcut ilk eser olup İbn Mücahid bu eserinde kırâat tarihinde bir ilki başlatarak islam diyarında beş merkezde (Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Şam) bulunan önde gelen imamların kırâatlarını bir araya getirip bunları yedi sahih kırâat olarak tesbit etmiştir.

²²⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 183.

²²⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 216.

²²⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 316.

²²⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 374.

²³⁰ İshak b. Muhammed b. Abdurrahman b. Abdullah İbnu'l-Müseyyeb el-Kuraşî el-Mahzûmî (ö.206/ 821) Bkz.Ebu'l-İzz el-Kalânîsî, *İrşâdu'l-mübtedî*, XXIV: 400; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 148.

²³¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 243.

²³² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 284.

²³³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 327.

²³⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 358.

²³⁵ Muhammed b. Abdullah b. Salih b. Müslim el-İclî (ö. 211/ 826) Bkz. Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I. Bs (Beyrut: Dâiretü'l-meârifî'l-osmâniyye, 1952), V: 85; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX: 477; Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I. Bs (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1954), I: 390.

²³⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 357.

Ebu'l-Feth Abdülvâhid b. Şîât'ın “*et-Tizkâr fi'l- kırâati'l-aşr*” isimli kitabı müellifi olan hocasından bizzat aktarmaktadır.²³⁷

Süvera b. Mübarek'in kitabı: Bu kitabı hocası Ebu'l-Fadl Ubeydullah b. Ahmed el-Kûfi'den okumuştur.²³⁸

Üçüncü kısımda da kitap isimlerini zikretmeksizin Halil b. Ahmed ve Sîbeveyh'in isimlerini anıyor.²³⁹

2.2.2 Önemi

el-Müstenîr ilim erbabı nazarında önemli bir yere sahip olup bu önem müellifinin kırâat sahasındaki şöhreti ve kitabın kendi alanında diğer kitaplara göre farklı üç özelliğinden kaynaklanmaktadır.

2.2.2.1 Zengin ve Doyurucu Bilgiye Sahip Olması

Bu doyuruculuk üç yönden ele alınabilir.

İlki Kur'ân-ı Kerîm'in faziletlerini anlatan yönüdür. Her ne kadar bu konu kitapta az bir hacim kaplasa da kırâat ilmini ele alan kitaplar içerisinde önemli bir yere sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu hususa müellif de yeri geldikçe işaret etmiştir.²⁴⁰

İkinci olarak kırâat âlimlerinin isimleri, nesepleri, faziletleri ve bazılarının doğum ve vefat tarihlerini bildirmesi yönüdür. Büyük miktardaki kırâat âliminin hayatını İsnâdlar başlığı altında bir araya toplayan müellif bu husustaki malumatı birtakım kitaplardan toplamak yerine hocalarından silsile yoluyla birebir almayı tercih etmiştir. Müellifin böyle bir yolu takip edip benimsemesi İbnu'l-Cezerî'nin “*Ğâyetü'n-nihâye*” isimli eserinin İsnâdlar bahsinin temelini oluşmasında yönlendirici bir etkisi olmuştur. Hatta İbnu'l-Cezerî *Ğâyetü'n-nihâye*'de ricâl

²³⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 311.

²³⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 384; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 290.

²³⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 428.

²⁴⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 176-177.

biyografisi aktarırken kaynak olarak İbn Sivâr'ın el-Müstenîr'ini belirtmek için sîn(س) harfini rumuz olarak kullanmaktadır.²⁴¹

Üçüncü olarak kitabın ana omurgasını oluşturan kırâatları ele alma yönüdür. Kitap asıl itibariyle kırâatların tasnîfi maksadıyla te'lif edilmiş olup on kırâatın farklılıklarını bir arada ele alması yönüyle önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Müellif kitabında 185 rivayet ve tarîk'ı toplamış olup kırâat imamlarına göre kaçar tane olduğunu aşağıda sıralayacağız.

İbn Kesîr'den 20 Rivayet ve Tarîk²⁴²

Nâfi'den 22 Rivayet ve Tarîk²⁴³

İbn Âmir'den 8 Rivayet²⁴⁴

Ebû Amr'dan 28 Rivayete ve Tarîk²⁴⁵

Âsım'dan 28 Rivayet ve Tarîk²⁴⁶

Hamza'dan 20 Rivayet ve Tarîk²⁴⁷

Kisâî'den 27 Rivayet ve Tarîk²⁴⁸

Ebû Ca'fer'den 3 Rivayet²⁴⁹

Yakup'tan 8 Rivayet²⁵⁰

Halef'in tercihleri²⁵¹

²⁴¹ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I:3.

²⁴² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 206-208.

²⁴³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 231-233.

²⁴⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 254-255.

²⁴⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 269-272.

²⁴⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 307-311.

²⁴⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 340-342.

²⁴⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 367-369.

²⁴⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 388-389.

²⁵⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 393-394.

²⁵¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 403.

2.2.2.2 Titizlik ve İlmî Hassasiyet

Hangi ilim dalı olursa olsun o alanda titizliğin ve ilmi hassasiyetin önemsenmesi olmazsa olmaz bir durumdur. Bu durum özellikle Allah'ın kitabı olan Kur'an-ı Kerîm'in kırâatları söz konusu olunca evleviyetle gereklidir. Müellifin kitabında takip ettiği metod göz önüne alındığında bu hassasiyetin son derece yüksek olduğu görülmektedir.

2.2.2.3 Başka Eserlerde Olmayan Bilgiler İhtiva Etmesi

İbn Sivâr'ın *el-Müstenîr*'de aktardığı rivayetlerin başka eserlerde geçmediğini İbnu'l-Cezerî'den öğreniyoruz.²⁵² Bu hususa birkaç örnek vermek gerekirse şunlar zikredilebilir:

İmam Şâfiî'nin İbn Kesîr'den rivayeti: Hocası Ebu'l-Ferac Hüseyin b. Ali et-Tanâcîrî'den aktarmaktadır.²⁵³

Müseyyebî'nin Nâfi'den rivayeti: Muhammed b. Abdülvâhid b. Ruzme'den aktarmaktadır.²⁵⁴

Tağlibî'nin İbn Zekvân'dan, onun da İbn Âmir'den rivayeti²⁵⁵ ve Ca'li'nin Hamza'dan rivayeti: Ubeydullah b. Ahmed b. Osman es-Sayrafi'den aktarmaktadır.²⁵⁶

Süvera b. Mübarek'in Kisâi'den rivayeti: Ubeydullah b. Ahmed b. Ali el-Kûfi'den aktarmaktadır.²⁵⁷

2.2.3 Kendisinden Sonrasına Etkisi

El- Müstenîr'in kendisinden sonrasına etkisini, ricâle ve krâate dair eserlere etkisi olmak üzere iki başlık halinde ele alabiliriz.

---

²⁵² İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 86.

²⁵³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 266.

²⁵⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 243.

²⁵⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 262.

²⁵⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 357.

²⁵⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 384.

2.2.4 Ricâle Etkisi

Elimizdeki kitap nüshasının müellif'ten günümüze ulaşması öncelikli olarak İbn Sivâr'ın talebelerine okutması ve onların da kendilerinden sonrakilere okutup aktarmaları suretiyle olmuştur. Talebenin hocasından derste dinleyip not alması yoluyla ilmi müktesebat sonraki kuşaklara aktarılır. İbn Sivâr'ın talebeleri de aynı şekilde hocalarından derste dinledikleri *el-Müstenîr*'i kendi talebelerine aktarmaları süregelen bir uygulamadır. Bu durumun İbnu'l-Cezerî'nin de aynı yolla bu kitabı farklı hocalarından derste dinleyip okuması şeklinde devam etmiş olduğunu görüyoruz.²⁵⁸ Bundan da anlaşılacağı üzere *el-Müstenîr*'in te'lif edildiği günden itibaren her asırda birçok kırâat âliminin yetişmesinde büyük etkileri olmuştur.

2.2.5 Kırâat Kitaplarına Etkisi

El-Müstenîr kendisinden sonraki birçok kırâat kitabına farklı ölçülerde etki etmiş bir eserdir. Bu kitapları müelliflerinin vefat tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz.

2.2.5.1 *el-İknâ' fi'l-kırâati's-seb'*, İbnu'l-Bâziş (ö. 540/ 1145)²⁵⁹

“Kırâatler ile alakalı *Kitâbu'l-ikna'* telif edildi. Bu hususta onu aşan olmadı” diyen Lisânu'd-Dîn b. el-Hatîb'in²⁶⁰ övdüğü bu eser, kırâat-ı seb'a ve bu kırâatların imam ve râvîlerinin ihtilaflarını anlatır. İbnu'l-Bâziş, *el-Müstenîr*'i okutan Ebû Ali es-sadeffî'nin ders halkasına iştirak edip bu derste duyduğu ve istifade ettiği malumatı kitabına almıştır. İbn Bâziş'in *el- müstenîr*'den isim vererek üç yerde alıntı yaptığını görüyoruz.

²⁵⁸ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 82.

²⁵⁹ İbnu'l-Bâziş, *el-iknâ'*, I: 48; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XVII:70; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, III: 1045-1046; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 83; Tayyar Altıkulaç, “İbnu'l-Bâziş,” *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XX: 527-528.

²⁶⁰ Ebû Abdillâh Zü'l-Vizâreteyn Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî (ö.776/1374). Nasrî veziri, tarihçi ve edip. 713/1313'te Levşe'de (Loja) doğdu. 776/1374'te öldü. Endülüs fethedildikten sonra Şam'dan Endülüs'e göç eden Yemen asıllı bir ailenin mensubudur. Tarih, Edebiyat ve Tabakât alanında eserler yazmıştır. Eserlerinin en önemlisi *el-İhâta fî Ahbâri Gırnâta* adlı eserdir. Eser Muhammed Abdullâh İnân tarafından tahkik edilerek Kahire'de 1394/1974 yılında basılmıştır. Gırnata'nın tarih, coğrafya ve topoğrafyasına dair bilgileri ve şehirle herhangi bir bağlantısı olan önemli kişilerin biyografilerini içeren bir eserdir. bk. İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ'*, I: 5. İlgili dipnot.

Birinci yer: قرئ علي أبي علي الحسين بن محمد الصديقي وأنا أسمع عن أحمد بن سوار المقرئ حدثنا أبو الفرج الحسين بن علي

261 الطناجيري

262 و أما (وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ) فقرئ علي أبي علي الصديقي وأنا أسمع عن أبي طاهر بن سوار أخبرنا أبو علي العطار

Üçüncü yer: قال ابن سوار روى شيخنا : و أما عند الرء واللام فقرئ علي أبي علي الصديقي و أنا أسمع عن أبي طاهر

263 أبو علي العطار عن النهرواني عن أهل الحجاز وابن عامر تَبَيَّنَتْهَا يعني الغنة عندهما يعني عند الرء واللام

Bunun dışında birçok yerde daha alıntıları olmakla birlikte ibarelerde ufak tefek farklılıklar göze çarpmaktadır. Bununla birlikte *el-Müstenîr* ile *el-iknâ*'ı karşılaştırarak tetkik edince idğâm-ı kebîr bahsinde konunun işlenişi ve takip edilen metodun tamamen aynı olduğu görülür.²⁶⁴

2.2.5.2 *el-Mübhic fî'l-kırâati's-semân, Sıbtu'l-Hayyât (ö. 541/1146)*

İbn Sivâr'ın talebelerinden olan Sıbtu'l-Hayyât'ın bilinen on bir eserinin en önemlisi ve meşhurlarından biridir. Sıbtu'l-Hayyât bu eseri Bağdat'taki nizamiye medresesi'nde hocası Şerif Abdülkahir el-Abbasî (ö. 493/1113)'den okuduğu kırâatları toplayarak telif etmiştir. Hayattayken talebelerine bu eseri kendisi okutmuş olup vefatından sonra da talebeleri onu okutmaya devam etmişlerdir. Talebesi Ebü'l-Yemen el-Kindî (ö. 613/1233) eseri ondan rivayet eden ilk kişidir.²⁶⁵ Eserin tam adı, *el-Mübhic fî'l-kırâati's-semân ve kırâati'l-a'meş ve 'bnü muhaysin ve ihtiyâru halef ve'l-yezîdî*'dir.²⁶⁶ *el-Mübhic* 1981 yılında Suudi Arabistan'da Muhammed b. Suud el-islamiyye üniversitesi, usulu'd-din fakültesi'nde el-kur'an ve ulûmuhû bölümünde doktora tezi olarak çalışılmıştır. Eserin tahkikli neşrinin yapıldığı bu çalışmayı

²⁶¹ İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ*, I: 74-75.

²⁶² İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ*, I: 74,75-205,206-250.

²⁶³ İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ*, I: 250.

²⁶⁴ İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ*, I: 199-214.

²⁶⁵ Heyet, "el-Hayyât, Ebü Muhammed Abdullah b. Ali", *Mevsû'atu a'lâmi'l-ulemâ ve'l-üdebâ el-arabi'l-müslimîn* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 2014), VIII: 619; Ömer Özbek, "Kırâat İlmi Perspektifi ile Sıbtu'l-Hayyât ve el-Mübhic Adlı Eseri", *EÜİFD*, 2014, 33-59.

²⁶⁶ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 960-963; ez-Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, 1989, XXXVII: 69-72; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1989, VI: 241; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-arifîn*, I: 455; İbnu'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 43-435; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 83-85; Tayyar Altıkulaç, "Sıbtu'l-Hayyât", *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XXXVII: 89-90.

Abdulaziz Ahmed İsmailî'nin danışmanlığında, Abdulaziz Nâsır es-Sebr hazırlamış olup müellifin adını çalışmada Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Ma'rûf bi Sibtil-Hayyât el-Bağdadî el-Hanbelî olarak belirtmiştir. Sıbtu'l-Hayyât kitabının pekçok yerinde *el-Müstenîr*'den ve hocasından bahseder. Mesela İmam Âsım'ın vefat tarihi ve kabrinin bulunduğu yer hususunda ihilaf edildiğini ancak hocası İbn Sivâr'ın *el-Müstenîr*'de İmam Âsım'ın Kûfe'de 128/ 745 yılında vefat ettiğini aktarıyor.²⁶⁷ Ebû Amr'ın nesebi hakkında; “... و نسبه منقول الينا على ما أخبرنا به الشيخ الإمام أبو طاهر أحمد بن علي بن عبيد الله

بن عمر بن سوار النحوي رضي الله عنه، قال: أخبرنا أبو طالب عمر...²⁶⁸”

Bunun gibi pekçok yerde hocasından nakiller yapıyor. *el-mübhic* tetkik edildiğinde görülür ki Sıbtu'l-Hayyât “kuteybe'nin imalesi” bahsinde imalenin tertibini hocası İbn Sivâr'ın tertibi gibi alfabetik olarak sıralamaktadır.²⁶⁹

2.2.5.3 Ğâyetü'l-iẖtisâr fi'l-kırâati'l-aşr li-eimmeti'l-emsâr, Ebü'l-Alâ'

el-Hemedânî (ö. 569/1173)²⁷⁰

Ebu'l-Alâ kitabı *Ğâyetü'l-iẖtisâr*'da, İbn Sivâr'dan veya *el-Müstenîr*'den ismen bahsetmediği halde kullandığı ibare *el-Müstenîr*'deki ibareyle aynı olunca oradan nakil yaptığı kanaati hâsıl oluyor. *Ğâyetü'l-iẖtisâr*'da geçen ibare; "وقال خلف عن

سليم ، عنه: إذا مددت الحرف ثم هزمت، فالمد يجزي عن السكت. وهو إختيار أهل العراق"²⁷¹

" قال سليم : قال حمزة: إذا مددت الحرف ثم هزمته فالمد يجزي عن

السكت قبل الهمزة"²⁷² Bunun gibi başka benzer ibareler de vardır.

²⁶⁷ Ebû Muhammed Abdullah el-Bağdadî Sıbtu'l-Hayyât, *el-Mübhic fi'l-kırâati's-semân ve kırâati'l-a'meş ve ibni muhaysin vehtiyâri halef ve'l-yezidî* (Beyrut: Dâru ibni hazm, 2011), 61.

²⁶⁸ Sıbtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, 72-89.

²⁶⁹ Sıbtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, 115-116.

²⁷⁰ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X: 248; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, VIII: 5-52; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 1989, XXI: 40-47; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, II: 542; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 204-206; Tayyar Altıkulaç, “Ebü'l-Alâ el-Hemedânî”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), X: 286-287.

²⁷¹ Hasan b. Ahmed b. Hasan el-Attâr Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî, *Ğâyetü'l-iẖtisâr fi'l-kırâati'l-aşr li-eimmeti'l-emsâr* (Cidde: Câmiatu'r-riyâd, 1994), I: 265.

²⁷² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 510.

2.2.5.4 *el-Kenz fi'l-kirâti'l-aşr*, el-Vâsîti İbnü'l-Vecîh (ö.740/1339)²⁷³

Vâsîti kitabının pek çok yerinde *el-Müstenîr*'den nakiller yapıyor. Bu nakillerinden birkaç örnek verelim. “...وهي رواية إسحاق الطبري عنه، فيما ذكره ابن سوار...”²⁷⁴ Diğer bir örnek: “...قرأ حمزة بخلاف عن خلاد... (وَيَبْصُطُ) هنا و(الْحَلْقُ بَصْطَةً) 69 في الأعراف...”²⁷⁵ Benzer ibareler çokça olup hepsini aktarmak mümkün olmayacağından sadece *el-Kenz*'deki yerlerine işaret etmekle iktifa edelim.²⁷⁶

2.2.5.5 *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, Zehebî (ö. 748/1348)²⁷⁷

Zehebî tarih ve teracime dair olan bu kitabında bazı kırâat âlimleri hakkındaki malumatı *el-Müstenîr*'den naklederek bildiriyor.²⁷⁸

2.2.5.6 *Mustalahu'l-işârât fi'l-kirâati'z-zevâidi'l-merviyeti ani's-sikât*, İbnu'l-Kâsîh (ö. 801/1399)²⁷⁹

Mustalahu'l-işârât'ın 6 temel kaynağı olduğunu ifade eden İbnu'l-Kâsîh bunlardan birinin de *el-Müstenîr* olduğunu beyan etmiştir. Bu hususa mukaddimesinde geniş yer ayırmıştır.²⁸⁰ İbnu'l-Kâsîh kitabında Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'in kırâatlarıyla alakalı malumatları *el-Müstenîr*'den aldığını ifade etmektedir.²⁸¹

²⁷³ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 429; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I:94; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1519.

²⁷⁴ Ebû Muhammed Necmeddin Abdullah b. Abdülmü'min İbn Vecîh el-Vâsîti, *el-Kenz fi'l-kirâati'l-aşr*, I. Bs (Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 2004), 337.

²⁷⁵ İbn Vecîh el-Vâsîti, *el-Kenz*, 365.

²⁷⁶ bk. İbn Vecîh el-Vâsîti, *el-Kenz*, 215-392-452.

²⁷⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I: 117; es-Safedî, *el-Vâfi*, II: 163-166; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 71; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 83; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I: 295-722, II: 1682; Tayyar Altıkulaç, “Zehebî”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XLIV: 180-188.

²⁷⁸ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 158.

²⁷⁹ Ebü'l-Bekâ Nürüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî, İbnu'l-Kâsîh bk. İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 555; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I: 369-647; Mehmet Ali Sarı, “İbnü'l-Kâsîh”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XXI: 102-103.

²⁸⁰ Ali b. Osman b. Muhammed Nürüddîn İbnu'l-Kâsîh, *Mustalahu'l-işârât fi'l-kirâati'z-zevâidi'l-merviyeti ani's-sikât* (Ammân: Dâru'l-fikr, 2006), 38.

²⁸¹ İbnu'l-Kâsîh, *Mustalahu'l-işârât*, 59-60.

2.2.5.7 *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-aşr*, İbnu'l-Cezerî (ö. 833/1429)²⁸²

Kırâatı seb'a'ya göre düzenlenmiş olan *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* dışında kalan kırâatların Kur'ân-ı Kerîm'den sayılmaması İbnu'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i te'lif etmesinde etkili olmuştur. Kırâatı seb'a dışındakilerin Kur'ân-ı Kerîm olmadığı anlayışını yıkıp diğer üç kırâatı da yayma amacıyla eserini kırâatı aşeraya göre yazmıştır. Kur'an ve mushaf tarihi, sahih kırâatın şartları, şâz kırâatlar, ahru'f's-seb'a ve değerlendirilmesi, arapça dışında bir dille kırâatın namazda caiz olup olmaması meselesi, hatim yapma ve Kur'ân-ı Kerîm okurken tekbir getirme gibi kırâata dair bütün konuları ele aldığından dolayı alanında yazılmış en kapsamlı eser olma özelliğine sahiptir. Kırâatı aşera okuyanların en fazla baş ucu kaynak kitabı olarak kullandıkları eserin muhtasarı *Takrîbu'n-neşr*'in kullanımı beraberinde aşera-i takrîb ifadesinin yaygınlaşmasını getirmiştir. Ayrıca İbnu'l-Cezerî kırâatı aşera eğitiminin kolay ve kalıcı olmasını temin etmek için eseri manzum hale getirerek *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââtî'l-aşr*'ı yazmıştır. *Tayyibetü'n-neşr*'in 1019 beyit olduğunu ifade eden Abdulhamit Birışık bu beyitlerin 434 tanesinin usûle, geri kalanlarının ise ferşu'l-hurûf ve tekbîr'e dair olduğunu ifade etmiştir.²⁸³ İbnu'l-Cezerî'nin, *en-Neşr*'nin usûl ve ferşu'l-hurûf konuları tedkîk edildiğinde *el-Müstenîr*'den istifade ederek hazırlandığı ve tarîklerin pek çoğunun ondan seçilerek alındığı anlaşılmaktadır.²⁸⁴ *en-Neşr*'in ana omurgasını oluşturan bölümlerden bazısında sayfalarca *el-Müstenîr*'den istifade etmiştir.²⁸⁵ *el-Müstenîr*'in özelliklerini ele aldığımız yerde konuları işlerken yer yer *en-Neşr* ile kıyaslamak suretiyle değerlendirileceği için burada daha fazla ayrıntıya girmeye gerek görülmemektedir.

²⁸² İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 30-49-129-131-483, II: 243-247-253-408-409; İbnu'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, 12-13, 56-62; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 9-13; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I: 150, 669-670, 743, II: 1118,1150,1799-1800, 1803, 2042; Ali Osman Yüksel, *İbnu'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-neşr* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, 1996), 201-203, 226,251-252; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XX: 551-557.

²⁸³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 54-55, 58-98, II: 469; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II: 1118; Yüksel, *İbnu'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-neşr*, 251-252; Abdulhamit Birışık, "en-Neşr", *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XXXIII: 19-20.

²⁸⁴ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 82.

²⁸⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 99-100-103-104-106-109.

2.2.5.8 Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ, İbnu'l-Cezerî (ö. 833/1429)

İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*'yi meydana getiren yedi ana unsurdan birinin kaynağı olarak *el-Müstenîr*'i göstermektedir. *el-Müstenîr*'in önemini belirtmeye çalıştığımız zengin ve doyurucu bilgiye sahip olması başlığı altında da ifade ettiğimiz gibi İbnu'l-Cezerî *Ğâyetü'n-nihâye*'de *el-Müstenîr*'den alıntı yaptığı yerleri sîn(س) harfiyle rumuzlayıp gösteriyor.²⁸⁶ *Ğâyetü'n-nihâye*'yi baştan sona tetkik ettiğimizde İbnu'l-Cezerî'nin mukaddimesinde ifade ettiği gibi *el-Müstenîr*'den alıntı yaptığı yerleri (س) harfiyle rumuzlamasından yola çıkarak şunu tespit etme imkânımız oldu; Eserde alfabetik olarak 3955 isim zikredilip bunlarla alakalı malumat ve kırâattaki senetleri aktarılıyor. Bunlardan 344 tanesinin *el-Müstenîr*'den alıntı yapılarak aktarıldığını tespit ettik.

2.2.5.9 *el-Büdûru'z-zâhira fî'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtira*, Ebû Hafs

Sirâcuddîn Ömer b. Zeynüddîn Kâsım b. Muhammed b. Ali el-

Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/ 1531)

İbnü'n-Neşşâr, *el-Müstenîr*'i kitabının kaynaklarından biri olarak kullanıyor.²⁸⁷

2.2.5.10 *Letâifü'l-işârât li fünûni'l-kırâât*, Şihâbüddîn Ahmed b.

Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517)

Kastallânî kitabının pek çok yerinde *el-Müstenîr*'den istifade etmiş olup yer yer oradaki tarîkleri tercih etmiştir.²⁸⁸

²⁸⁶ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 3-12-13-14-15, II: 404.

²⁸⁷ Ömer b. Kâsım b. Muhammed b. Ali Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Büdûru'z-zâhira fî'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtira* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 2011), I: 88.

²⁸⁸ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed Ebû Bekr el-Kastallânî, *Letâifü-işârât li fünûni'l-kırâât* (Riyad: Vizâratü'ş-şuûni'l-islâmiyye ve'd-da've ve'l-irşâd, 2013), I: 88-110-115-118.

2.2.5.11 İthâfû fudalâi'l-beşer fi'l-kırââtî'l-erbaate aşer, Şihâbüddîn ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705)²⁸⁹

Dimyâtî de kitabında *el-Müstenîr*'den istifade etmiş olup yeri geldikçe bunu ifade etmiştir. Buna dair örneklerden ilki iki sûre arasında bismelenin hükmünü anlatırken “... وقطع... به ليعقوب صاحب المستنير كسائر العراقيين,“ “Diğer irak kurrâsının okuduğu gibi el-Müstenîr sahibi İbn Sivâr'ın aktardığına göre Ya'kûb da kat' ile okudu”²⁹⁰ Bir diğer örnek; “Verş, “وأدغم دال (لَقَدْ ظَلَمَكَ) ورش, وأبو عمرو بخلف عن هشام, وحمزة, والكسائي, وخلف, والادغام لهشام فيالمستنير وغيره“; Hişâm'dan hulf ile Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef (لَقَدْ ظَلَمَكَ) nin dâl'ını idğam ile okuyor. *el-Müstenîr*'de idğam Hişâm ve diğerlerindedir”²⁹¹

Başka bir örnek; “واختلف في (المصنيطون) هنا و (بمصنيطر) في العاشية, ... والسين فيهما لقبيل من طريق ابن شنبوذ من... المستنير...”

Tûr sûresinde (المصنيطون) ve Ğâşiye sûresinde (بمصنيطر) de ihtilaf olundu. Her ikisinde de *el-Müstenîr*'de geçtiği üzere İbn Şenebûz tarîkiyle Kunbul sîn(س) ile okur.²⁹²

Bu sayılan eserlerin dışında da muhtemelen *el-Müstenîr*'den istifade eden pek çok eser vardır. Biz bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

2.3 Kırâat İmamları

Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde gerek müellifin on kırâattaki üstad zincirinin verilmesi ve gerekse kırâat farklılıklarının örneklerle işlenecek olması sebebiyle isimlerini sıkça zikredeceğimiz kırâat imamları ve râvîlerine başta müellifin bu eserde anlattığı ve diğer tabakât eserlerinde anlatıldığı şekilde değinmekte fayda vardır. Müellifin kitabında takip ettiği kırâat imamları sıralaması şöyledir.

²⁸⁹ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ bk. Tayyar Altıkulaç, “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), V: 457-458.

²⁹⁰ Ahmed b. Muhammed Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfû fudalâi'l-beşer fi'l-kırââtî'l-erbaate aşer* (Beirut: Âlemü'l-kütüb, 1987), I: 360.

²⁹¹ Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâf*, II: 420-421.

²⁹² Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâf*, II: 497.

1. İbn Kesîr
2. Nâfi
3. İbn Âmir
4. Ebû Amr
5. Âsım
6. Hamza
7. Kisâî
8. Ebû Ca'fer
9. Yakup
10. Halef

2.3.1 İbn Kesîr (ö. 120/738)

Tam adı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesir b. Amr ed-Dârî olup 45/665 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Tilavetinin güzel olduğu rivayet edilen İbn Kesîr Mekke kırâat imamlarındandır. Kırâatı, Mücahid b. Cebr, Dirbâs, Abdullah b. es-Sâib, İkrime el-Berberî ve Muhammed b. Kays b. Mahrame'den okudu. Böylece kırâat zincirinden bir tanesi Mücahid b. Cebr- Abdullah b. Abbas- Übey b. Ka'b yoluyla kesintisiz olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşmaktadır. Diğer zinciri ise, Dirbâs- Abdullah b. Abbas- Übey b. Ka'b- Hz. Peygamber şeklindedir. Mücahid b. Cebr'in vefatından sonra Mekke ahalisi hicri 103 yılında İbn Kesîr'e gelip kendilerine kırâat okutmasını talep etmişlerdir. Bunun mukabilinde İbn Kesîr kendisini zemmettiği ve aslında tevazu ettiği bir beyitle karşılık vermiştir.²⁹³ Kendisinden de Ma'ruf b. Müşkân, Şibl b. Abbad, Halil b. Ahmed, Ebû Amr b. A'lâ, İbn Cüreyc, Eyyüb es-Sahtiyânî, İsmail b. Abdullah el-Kıst, Süfyan b. Uyeyne gibi belli başlı şahıslar kırâat ve hadis ilmini öğrenmiştir. Tabiûn'un ikinci tabakasından olan İbn Kesîr ashâbdan Abdullah b. Zübeyr (ra), Ebû

---

²⁹³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I:205-206.

Eyyüb el-Ensârî (ra) ve Enes b. Malik (ra) ile görüşmüştür. İbn Kesîr 120/738 yılında Mekke’de vefat etmiştir.²⁹⁴ İbn Kesîr’in kırâatı talebelerinin talebelerinden olan Bezzî²⁹⁵ ve Kunbül²⁹⁶,ün rivayetleriyle daha sonraki dönemlere intikal etmiştir.

2.3.2 Nâfi (ö.169/785)

Tam adı Nâfi b. Abdirrahman b. Ebî Nuaym el-Leysî el-Medenîdir. Aslen İsfahanlı olup Medine’de doğduğu tahmin edilen Nâfi Kırâat-ı Aşere imamlarındandır. Hicrî 70’li yıllarda Abdulmelik b. Mervân’ın hilafetine tekabül eden dönemde dünyaya gelen Nâfi’ tâbiünden yetmiş kişiden kırâat okumuştur.²⁹⁷ Kırâat ilminden başka hadis ilmiyle de meşgul olan Nâfi’in, esmer tenli, güvenilir, mizah ehli biri, güzel ahlaklı bir kimse olduğu rivayet edilmiştir.²⁹⁸ Medîne kırâat imamı olan Nâfi 169/785’te vefat etmiştir. Nâfi kırâatını İmam Ebû Ca’fer, Abdurrahman b. Hürmüz el-A’rac, Şeybe b. Nisah, Müslim b. Cündüb, Yezid b. Rûmân’dan almıştır. Bu zatlar Ebû Hureyre ve Abdullah b. Abbas’tan öğrenmişler ki; bu iki sahabi de Zeyd b. Sâbit, Übeyy b. Kâ’b ve Ömer b. el-Hattâb’dan almış olup bunlar da Hz. Peygamber’den öğrenmişlerdir.²⁹⁹ Döneminde kırâat ilmini kendisinden birçok kimse okumuştur. İmam Mâlik b. Enes, Leys b. Sa’d, Ebû Amr b. A’lâ el-Basrî, İsmail b. Ca’fer b. Verdân, Süleyman b. Müslim b. Cemmâz, İsmail b. Ebû Üveys, Ya’kûb, İbrahim b. Sa’d, Îsâ b. Mînâ ve Osman b. Saîd el-Mısırî talebeleri arasında yer almaktadır.³⁰⁰ Tefsîru Nâfi b. Ebî Nuaym, Vakfu’t-Tamâm, Adedü’l-Medeniyyi’l-Evvel, el-Adedü’s-

²⁹⁴ İbn Kesîr için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu’s-seb’a*, 64-66, 92-94; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*, 4; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-nihâye*, 1982, I: 396-399; Tayyar Altıkulaç, “İbn Kesîr, Ebû Ma’bed”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XX: 131-132.

²⁹⁵ Bezzî için bk. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*, 5; İbnu’l-Bâziş, *el-iknâ’*, I: 80; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-nihâye*, 1982, I: 119-120; Tayyar Altıkulaç, “Bezzî”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), VI: 115.

²⁹⁶ Kunbül için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu’s-seb’a*, 92; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*, 3-11; İbnu’l-Bâziş, *el-İknâ’*, I: 79-80; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-nihâye*, 1982, II: 165-166; Tayyar Altıkulaç, “Kunbül”, *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XXVI: 375.

²⁹⁷ ez-Zehabî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*, 1989, VII: 336.

²⁹⁸ İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-nihâye*, 1982, II: 288-290.

²⁹⁹ Ahmed b. Hüseyin İbn Mihrân en-Nisâbüri, *el-Ğâye fi’l-kırâati’l-aşr*, 2. Bs (Riyad: Dâru’ş-Şevâf, 1990), 46; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-nihâye*, 1982, II: 288-290.

³⁰⁰ İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-nihâye*, 1982, II: 288-290.

Sânî, *Müteşâbihu'l-Kur'ân* eserleridir. Kırâatı, râvileri olan Kâlun³⁰¹ ve Verş³⁰² tarafından günümüze kadar intikal ettirilmiştir. İbn Sivâr Nâfi'in Kırâatını dört râviden almıştır.³⁰³

2.3.3 İbn Âmir (ö.118/736)

Tam adı Ebû İmran Abdullah b. Âmir b. Yezid el- Yahsubî olan İbn Âmir Yemenli Arap bir âileye mensub olup, 8/630 veya 21/641 yılında bugün Ürdün sınırları içerisinde yer alan Belka'daki Ruhâb'da dünyaya gelmiştir. Dokuz yaşında Dımeşk'a gitmiş ve vefatına kadar burada yaşamıştır. Dımeşk kadılığını Bilal b. Ebi'd-Derdâ'dan sonra yapan İbn Âmir Kırâat ilminin yanı sıra hadis ilmiyle de meşgul olmuştur. Tabiînden olan İbn Âmir pekçok sahabiye mülaki olup Muaz b. Cebel, Ebu'd-Derdâ ve Fedâle b. Ubeyd'den kırâat okumuş Hz. Osman'dan bizzat Kur'ân dinlemiş ve ona okumuştur. Kur'an-ı Kerîm'i hocası olan Mugîre b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî'den öğrendi ki, o da Hz. Osman'dan Kur'ân öğrenmiştir. Kırâat senedi Mugîre b. Şihâb el-Mahzûmî- Hz. Osman- Hz. Peygamber şeklindedir. Kendisinden de Yahya b. Hâris ez-Zimârî, Ca'fer b. Rebî'a, Said b. Abdulaziz, Ca'fer b. Yezîd ve kardeşi Abdurrahman b. Âmir el-Yahsubî kırâat okumuştur. İbn Âmir 118/736'da Dımeşk'ta Hişam b. Abdilmelik döneminde vefat etmiştir.³⁰⁴

2.3.4 Ebû Amr B. Alâ (ö.154/771)

Tam adı Ebû Amr b. el-Alâ b. Ammâr b. el-Uryân b. Abdullah b. el-Husayn b. Amr el-Basrî'dir. Ebû Amr 70/689 yılında Mekke'de doğmuş olup Mekke, Medine ve Basra'da ilim tahsil etmiştir. Kırâat ve Arap dili âlimi olup On kırâat imamından biridir. Ebû Amr'ın hayatını anlatan eserlerde küçük yaşta kırâat ilmini öğrendiğine

³⁰¹ Kâlun için bk. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyisîr*, 4; İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ'*, I: 58; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 288-290; Tayyar Altıkulaç, "Kâlun", *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XXIV: 268.

³⁰² Verş için bk. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyisîr*, 5; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 446-447; Tayyar Altıkulaç, "Verş", *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XLIII: 63.

³⁰³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, I: 231.

³⁰⁴ İbn Âmir için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 86-87,101,123-25; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyisîr*, 5-6; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 380-381; Tayyar Altıkulaç, "İbn Âmir", *DİA* (İstanbul: TDV, 1999), XIX: 308-310.

dair bilginin dışındaki bilgiler kısıtlı ve çelişkilidir. Kırâat ilmini hicaz ulemasından öğrenip onların usûlünü takip ettiği ifade edilmektedir.³⁰⁵

Genç yaşta Haccac b. Yusuf es-Sekafi'ye yakalanmamak için babasıyla birlikte Irak'tan kaçarak Yemen'e gitmiş, Haccac'ın ölüm haberini alınca Basra'ya geri dönmüştür. Kırâat ilmini Mekke'de Mücahid b. Cebr, Said b. Cübeyr, Atâ b. Ebî Rabâh, İkrime b. Hâlid ve İbn Kesîr'den okumuş, Medine'de Yezîd b. Rûmân, Şeybe b. Nesâh ve Ebû Ca'fer el-Kârî'den okumuş, Kûfe'de Âsım b. Behdele'den okumuş, Basra'da Yahya b. Ya'mer, Nasr b. Âsım ve Hasan-ı Basrî'den okumuştur. Kendisinden kırâat okuyanlar da Yahya b. Mübarek el-Yezîdî, Abdülvehhâb b. Atâ el-Hallâf, Hüsetin b. Ali el-Cu'fî İshak b. Yusuf el-Ezrak, Ali b. Cehdamî, Şüca' b. Ebî Nasr, Abdülvâris b. Saîd el-Anberî ve Harun b. Musa el-A'ver gibi zatlardır.³⁰⁶

Eserleri; *Kitabu mersûmi'l-mushaf*, *Şerhu dîvâni'l-hırnik*, *Kitabu'l-idğâmi'l-kebîr*, *el-vakf ve'l-ibtidâ*, *Takyîdu'l-emsile*, *Kitâbu'l-emsâl* ve *Kitâbu'l-kırâât*. 154/771 yılında Kûfe'de Halife Mansur döneminde vefat etmiştir.³⁰⁷ Kırâatı Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî³⁰⁸ ve Ebû Şuayb Salih b. Ziyad b. Abdullah es-Sûsî³⁰⁹ tarafından sonrasına aktarılmıştır.³¹⁰

2.3.5 Âsım B. Behdele (ö.127/745)

Tam adı Ebû Bekir Âsım b. Ebi'-Necûd el-Esedî el-Hayyât el-Kûfî, Hz. Muaviye'nin halifeliği zamanında (661-680) Kûfe'de dünyaya gelmiştir. Kûfe'de tüm hayatını geçiren İmam Âsım Kûfe kırâat imamıdır. Âmâ olup ne zaman olduğu hakkında farklı rivayetler bulunan İmam Âsım, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den Hz. Ali'nin kırâatını, Zîr b. Hubeys el-Esedî'den İbn Mes'ûd'un kırâatını öğrenmiştir.

³⁰⁵ İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 80-85, 99-101.

³⁰⁶ ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 84; İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ'*, I: 93; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 289.

³⁰⁷ İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ'*, I: 94.

³⁰⁸ Dûrî hakkında bilgi için bk. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyisîr*, 3; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 330-332; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 101-107; Tayyar Altıkulaç, "Dûrî", *DİA* (İstanbul: TDV, 1994), X: 5-6.

³⁰⁹ Sûsî hakkında bilgi için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 100; Tayyar Altıkulaç, "Sûsî", *DİA* (İstanbul: TDV, 2009), XXXVII: 576.

³¹⁰ Ebû Amr için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 79-85, 98-101, 116-122; Tayyar Altıkulaç, "Ebû Amr b. A'lâ", *DİA* (İstanbul: TDV, 1994), X: 94-96.

Genç yaşta kırâat ilminde öne çıkıp sesinin güzelliğiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Kırâat ilminin yanında hadis ilmiyle de meşgul olup hadis de rivayet etmiş ve sahabeden Hâris b. Hassân el-Bekrî ve Ebû Rimse Rifâa b. Yesribî ile görüşmesinden dolayı tâbiûndan kabul edilmiştir. Kırâatını Râvîleri Ebû Bekir b. Ayyâş³¹¹ve Hafs b. Süleyman³¹²aktarmış olup bunların dışında kırâat imamı olan Ebû Amr b. Âlâ, Hamza ez-Zeyyât, Süleyman el-A'meş ve Halil b. Ahmed kendisinden kırâat okumuşlardır. Hocası Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin vefatından sonra onun yerine kırâat hocası olan İmam Âsım 127/745 yılında Kûfe'de vefat etmiştir.³¹³

2.3.6 Hamza B. Habîb ez-Zeyyât (ö. 156/773)

Tam adı Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî olup 80/699'da doğmuştur. İmam Hamza, yağ ticaretiyle uğraştığı için "Zeyyât" olarak şöhret bulmuş, Kırâat ilmine on beş yaşındayken hâkim olacak derecede vakıf olmuştur. Kırâat ilmiyle beraber hadis ilmiyle de meşgul olmuş olup Habîb Adî b. Sâbit, Amr b. Mürre, Hakem b. Uteybe, Habîb b. Ebû Sâbit gibi isimlerden hadis rivayet etmiştir. Süfyân es-Sevrî, Şerîk b. Abdullah en-Nehâî ve Cerîr b. Abdulhamîd gibi zatlar da kendisinden hadis rivayetinde bulunmuşlar. Kırâatı Humrân b. A'yen, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ, A'meş, Ebû İshâk es-Sebîi ve Ca'fer Sâdık gibi âlimlerden almış olup, Süleyman b. İsa el-Hanefî, Âiz b. Ebû Âiz, Şuayb b. Harb ve Kisâî gibi kimseler kendisinden kırâat ilmini almışlardır. Kırâat öğrettiği kimselerden ücret almayan İmam Hamza 156/773 yılında Hulvân'da vefat etmiştir.³¹⁴

³¹¹ Ebû Bekir Ayyâş için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 70-71, 94-97; ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 280-287; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 119-123; Tayyar Altıkulaç, "Ebû Bekir b. Ayyâş", *DİA* (İstanbul: TDV, 1994), X: 109-110.

³¹² Hafs için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 95-96; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 229-230; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 123-127; Tayyar Altıkulaç, "Hafs b. Süleyman", *DİA* (İstanbul: TDV, 1997), XV: 118-119.

³¹³ Âsım b. Behdele için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 69-71, 94-97; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyyâr*, 6; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 119-127; Mehmet Ali Sarı, "Âsım b. Behdele", *DİA* (İstanbul: TDV, 1991), III: 475-476.

³¹⁴ Hamza için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 71-78, 97-98; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyyâr*, 6-7; ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 250-265; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 236-239; Tayyar Altıkulaç, "Hamza b. Habib", *DİA* (İstanbul: TDV, 1997), XV: 511-513.

İmam Hamza'nın râvileri Halef b. Hişam el-Bezzâr³¹⁵ ve Ebû İsâ Hallâd b. Hâlid es-Sayrafî eş-Şeybânî'dir.³¹⁶

2.3.7 Kisâî (ö.189/805)

Ebu'l-Hasan Ali b. Hamza el-Esedî el-Kisâî el-Kûfî 120/738 yılında Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Buharna köyünde doğmuştur. Aynı zamanda nahiv âlimi olan Kisâî küçük yaşlarda Kûfe'ye gidip ilim tahsiline başlamış, kırâat ilmini Hamza b. Habîb, Muhammed b. Ebû Leylâ, İsâ b. Ömer el-Hemedânî ve Ebû Bekir b. Ayyâş'tan okumuştur. İsâ b. Süleyma el- Hicâzî, İsmail b. Medân, Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, Muhammed b. Kudâme, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm gibi zatlara da okutmuştur. Abâsî halifeleri Mehdî Billâh ve oğlu Harun Reşid'in oğullarının eğitimleriyle özel ilgilenmesini istedikleri Kisâî, 189/805 yılında Rey'in Renbûye köyünde vefat etmiştir.³¹⁷ Râvileri Ebu'l-Hâris Leys b. Hâlid el-Bağdâdî³¹⁸ ve Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdülazîz el-Ezdî ed-Dûrî'dir.³¹⁹

2.3.8 Ebû Ca'fer el-Kârî (ö.130/748)

Adı Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el- Mahzûmî el- Medenî olup sahâbeden Abdullah b. Ayyâş'ın azatlısıdır. Peygamber efendimizin hanımlarından Ümmü Seleme'nin azatlısı olarak ta zikredilmiştir. Kendisinin naklettiğine göre küçük bir çocukken bir gün Ümmü Seleme'ye götürülmüş, o da başını okşayarak kendisi için dua etmiştir. Tâbiûndan olan Ebû Ca'fer kırâatını Abdullah b. Abbas, Ebû Hüreyre ve Abdullah b. Ayyâş'tan almıştır. Hadis ilminde Abdullah b. Abbas, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer b. Hattâb ve Mervân b. Hakem'den faydalandı, onlardan rivayette

³¹⁵ Hişam için bk. İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Ğâye*, 129-131; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 519-422; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 246-247; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 150-52; Tayyar Altukulaç, "Halef b. Hişam", *DİA* (İstanbul: TDV, 1997), XV: 237-238.

³¹⁶ Hallâd için bk. ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 422-423; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 129-134; Tayyar Altukulaç, "Hallâd b. Hâlid", *DİA* (İstanbul: TDV, 1997), XV: 381.

³¹⁷ Kisâî için bk. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 78-79; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 296-305; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 134-139; Tayyar Altukulaç, "Kisâî, Ali b. Hamza", *DİA* (İstanbul: TDV, 2001), XXVI: 69-70.

³¹⁸ Ebu'l-Hâris için bk. ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 250-265; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 34; Tayyar Altukulaç, "Ebu'l-Hâris", *DİA* (İstanbul: TDV, 1994), X: 322.

³¹⁹ Dûrî için bk. ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 250-265; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I:255-257; Altukulaç, "Dûrî", X: 5-6.

bulundu. Kendisinden içlerinde kırâat imamlarından Nâfi' b. Abdurrahman, Ebû Amr b. Alâ ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'in de bulunduğu birçok kimse kırâat öğrenmiştir. Mescid-i Nebevî'de uzun yıllar Kur'ân-ı Kerîm dersi vermiştir.³²⁰ Râvîleri Ebu'l-Hâris Îsâ b. Verdân el-Medenî (ö.160/776)³²¹ ve Ebü'r-Rabî' Süleyman b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî (ö. 170/786)'dir.³²²

2.3.9 Ya'kûb el-Hadramî (ö.205/821)

Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî Basra kırâat imamı olup 117/735 yılında Basra'da doğmuştur. İlim ehli bir aileye mensup olup devrinin önemli simalarından Kur'an okumuş olup kendini kırâat, nahiv ve fıkıh alanında yetiştirmiştir. Kırâat ilmindeki üstünlüğünden dolayı şöhret bulmuştur. En çok yararlandığı hocası, bir buçuk yıl kendisine talebelik ettiği Ebü'l-Münzir Sellâm b. Süleyman et-Tavîl'dir. Daha kısa sürelerle Ebü'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân el-Utâridî, Mehdi b. Meymûn el-Moğolî, Şihâb b. Şürnüfe, Abdurrahman b. Muhaysın gibi hocalardan da Kur'an dersleri aldı. Dedesi Zeyd'den, ayrıca Esved b. Şeybân, Süheyl b. Mihrân, Süleyman b. Muâz ed-Dabbî, Zâide b. Kudâme'den ve başkalarından rivayette bulundu. Basra kırâati yanında Mekke, Medine, Irak ve Şam kırâatlerinde de iyi yetişmişti. Kendisinden Ravh b. Abdülmü'min, Ruveys, Velîd b. Hassân et-Tevvezî, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Ebû Ömer ed-Dûrî kırâat tahsil etti. Râvîleri Ebü'l-Hasen Ravh b. Abdülmü'min b. Abde (Kurre) el-Basrî (ö. 235/849)³²³ ve Ruveys Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Mütevekkil el-Lü'lû el-Basrî (ö. 238/852)³²⁴'dir.³²⁵

³²⁰ Ebû Ca'fer için bk. İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Ğâye*, 40; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyssîr*, 7; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 382-384; Tayyar Altukulaç, "Ebû Ca'fer el-Kârî", *DİA* (İstanbul: TDV, 1994), X: 116.

³²¹ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I:616.

³²² İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 315.

³²³ Ravh için bk. İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I:285; Tayyar Altukulaç, "Ravh b. Abdülmü'min", *DİA* (İstanbul: TDV, 2007), XXXIV: 472.

³²⁴ Ruveys için bk. İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II: 234-235; Tayyar Altukulaç, "Ruveys", *DİA* (İstanbul: TDV, 2008), XXXV: 274.

³²⁵ Ya'kûb için bk. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XX: 52-53; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1995, I: 328-332; ez-Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, 1989, XIV: 460-462; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, II:

2.3.10 Halef B. Hişâm (ö. 229/844)

Tam adı Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb (Tâlib) el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr olup 150/767 yılında doğdu. On yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyip, on üç yaşında Kur'an dersi vermeye başladı. Yahya b. Âdem ve el-A'sâ (200/815) tarîkiyle Âsım kırâatini, Süleym b. Îsâ (188/804)'dan Hamza kırâatini, İshak el-Müseyyebî (206/821)'den de Nâfi' kırâatini öğrendi. Hamza kırâatini bizzat kendisinden almamasına rağmen yedi imamın kırâatlerinin râvilerini iki ile sınırlayan eserlerde Hamza'nın iki râvisinden biri olarak tercih edilen Halef, Hamza'nın kırâatine muhalif çeşitli rivayetlerden yaptığı 120 yerdeki isabetli tercihleri sebebiyle de on kırâat imamından biri sayılmıştır. İbnü'l-Cezerî Onun Hamza'ya muhalif olarak yaptığı tercihleri incelediğini aktarıp, biri müstesna bunların Kûfeliler'e ve bizzat Hamza, Kisâi ve Ebû Bekir b. Ayyaş'a ait kırâatlerin dışında sayılamayacağını söylemiştir.³²⁶ Buna rağmen aşereye dair eserlerinde onuncu imam olarak Halef'i zikretmiştir. Kırâatin yanında aynı zamanda bir hadis âlimiydi. Hüseyin b. Fehm Halef'in ders okutmaya önce Kur'an talebelerinden başladığını, ardından hadis öğrenmek isteyenlere ders verdiğini aktarmıştır. Halef 229/844 yılında, Cemâziyelâhir'in 7'sinde Bağdat'ta vefat etmiş ve Künâse Kabristanı'na defnedilmiştir.³²⁷ Râvîleri Ebû Ya'kûb İshak b. İbrahim b. Osman el-Verrâk el-Mervezî el-Bağdâdî (ö.286/889)³²⁸ ve Ebu'l-Hasen İdrîs b. Abdülkerîm el-Haddâd el- Bağdâdî (ö.292/905)'dir.³²⁹

2.4 On Kırâate Dair İsnad Zinciri

Kırâat ilmi isnad zinciri ile rivayete dayanarak aktarılan bir ilimdir. Dolayısıyla kırâatları okuyan ve bu alanda eser telif edenler, yazdıkları bu eserlerine üstad zincirlerini de almaktadır. İbn Sivâr da eserinin baş kısmına üstad zincirini kendi usûlünü takip ederek zikretmiştir. Burada müellif, öncelikle kırâat imamları hakkında

---

386-389; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I:39, II: 382; Tayyar Altıkulaç, "Ya'kûb el-Hadramî", *DİA* (İstanbul: TDV, 2013), XLII: 282-284.

³²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I: 191.

³²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I:191.

³²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I:155.

³²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I: 154; Tayyar Altıkulaç, "İdrîs b. Abdülkerîm", *DİA* (İstanbul: TDV, 2000), XXI: 484.

gerekli malumatı vermiş ve söz konusu imamın kendinden Hz. Peygamber'e kadar olan üstad zinciri, ardından o imamın kaç râvîsi bu eserde zikredilmişse İbn Sivâr'ın o râvîlere kadar olan üstad zinciri yazıyla ifade edilmiş ve söz konusu sıralamanın daha iyi yansıtılması için zincir tablolarla da resmedilmiştir.

2.4.1 İbn Kesîr Kırâatındaki İsnad Zinciri

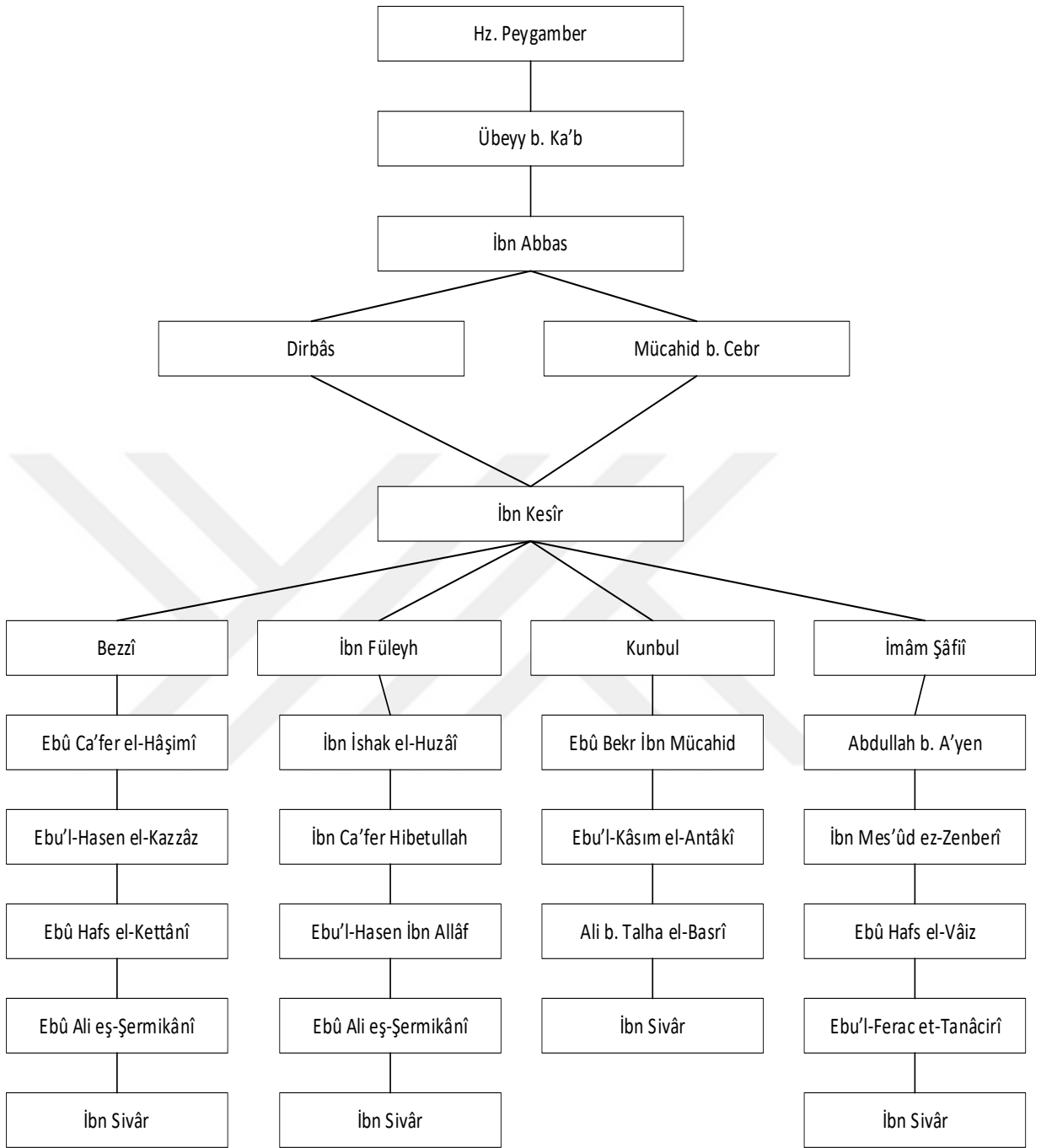
Bezzî, İbn Fülejh, Kunbul ve Şâfiî'nin İbn Kesîr'den Hz. Peygamber'e Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Kesîr (120/738) – Mücâhid b. Cebr (104/722) ve Dirbâs (100/698) – Abdullah b. Abbâs (68/687) – Übeyy b. Ka'b (30/650) – Hz. Peygamber

İbn Sivâr'ın Ebu'l-Hasen el-Bezzî'ye Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) – Ebû Hafs Ahmed el-Kettânî (388/998) – Ebu'l-Hasen İbn Züâbe el-Kazzâz (340/951) – Ebû Ca'fer Ahmed el-Lehebî el-Hâşimî (470/1077 – Ebu'l-Hasen el-Bezzî (250/864)

İbn Sivâr'ın Ebû İshâk İbn Fülejh'e Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) – Ebu'l-Hasen İbn Allâf (390/999) – Ebu'l-Kâsım Hibetullah İbn Ca'fer (350/961) – Ebû Muhammed İbn İshâk el-Huzâî – Ebu İshâk İbn Fülejh (250/864)

İbn Sivâr'ın Ebû Amr Kunbul'a Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Hasen Ali b. Talha b. el-Basrî (483/1090) – Ebu'l-Kâsım el-Antâkî (376/986) – Ebû Bekir İbn Mücâhid (324/936) – Ebû Amr Kunbul (291/903)

İbn Sivâr'ın Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî'ye Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Ferac b. Ali et-Tanâcîrî (439/1047) – Ebû Hafs b. Şahin el-Vâiz (385/995) – Ahmed b. Mes'ûd ez-Zenberî (274/887) – Muhammed b. Abdullah b. A'yen (268/881)- Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî (204/820)

2.4.2 Nâfi' Kırâatındaki İsnad Zinciri

Kâlûn, İsmail İbn Ca'fer, İshak el-Müseyyibî ve Verş'in Nâfi 'den Hz. Peygamber'e Kadar Olan İsnad Zinciri: Kâlûn (220/835) – Yezîd b. Rûmân (130/747), Şeybe b. Nisâh (130/747) Müslim b. Cündüb (106/724), Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka (130/747) ve Abdurrahman b. Hürmüz (117/735) – İbn Abbâs (68/687) ve Ebû Hüreyre (59/678) – Ubeyy b. Ka'b (30/650) – Hz. Peygamber

İbn Sivâr'ın Kâlûn'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059), Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) ve Ebû Ali el-Attâr (447/1055) – Ebû İshâk et-Taberî (393/1002) – Ebu'l-Hasen el-Hammâmî (417/1026) – Ebû Bekir en-Nakkâş (351/962) – Ebu'l-Hasen b. Ebû Mihrân (289/901) – Ahmed b. Kâlûn (ö.?) ve Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî (250/865) – Kâlûn (220/835)

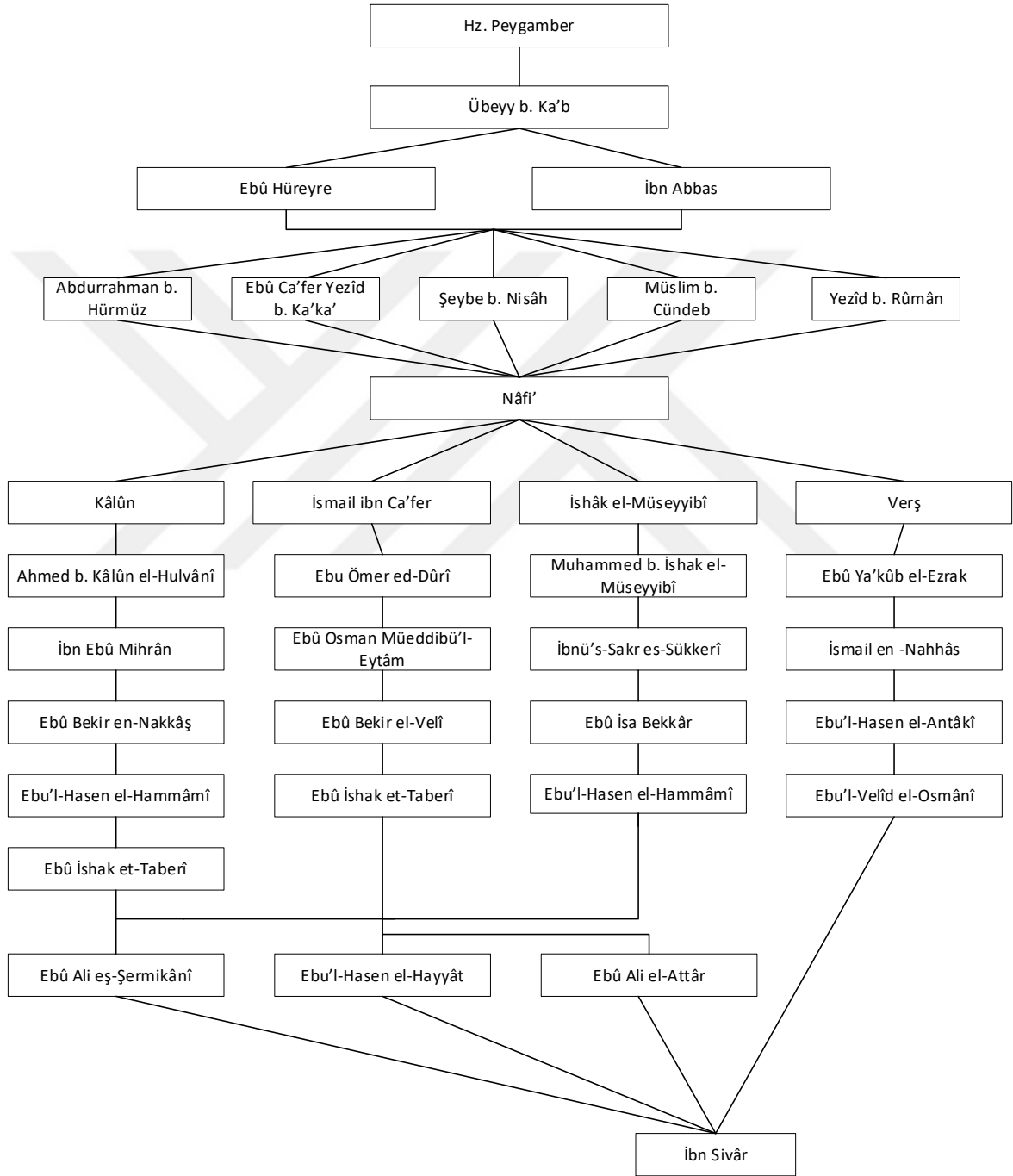
İbn Sivâr'ın İsmail İbn Ca'fer'e Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve Ebû Ali el-Attâr (447/1055) – Ebû İshâk et-Taberî (393/1002) – Ebû Bekir el-Velî (ö.?) – Ebû Osman Müeddibü'l-Eytâm (310/922) – Ebû Ömer ed-Dûrî (246/860) – İsmail (180/796)

İbn Sivâr'ın İshâk el-Müseyyibî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059), Ebû Ali el-Attâr (447/1055) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebu'l-Hasen el-Hammâmî (417/1026) – Ebû İshâ Bekkâr (353/964) – İbnü's-Sakr es-Sükkerî (302/914) – Muhammed b. İshâk el-Müseyyebî (236/850) – İshâk el-Müseyyebî (206/821)

İbn Sivâr'ın Verş'e Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Velîd el-Osmânî (445/1053) – Ebu'l-Hasen el-Antâkî (377/987) – Ebu'l-Hasen İsmâîl en-Nahhâs (280/893)³³⁰ - Ebû Ya'kûb el-Ezrak (329/940) – Verş (297/909)

---

³³⁰ İbnu'l-Cezerî *Ğâyetü'n-nihâye*'de; '*İbn Sivâr el-Müstenîr*'de Verş rivayetini Ezrak tarikiyle İsmâîl en-Nehhâs'tan okuduğunu aktarıyor. Bu bilginin tarihler karşılaştırıldığında doğru olmadığı anlaşılıyor. Çünkü en-Nehhâs, el-Antâkî doğmadan yirmi küsur yıl önce vefat etmişti. Ancak el-Antâkî hicri 330 senesinde Mısır'a gittiğinde en-Nehhâs'ın Talebelerinden bir toplulukla karşılaşmış onlardan okumuş olma ihtimali var. (İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I:565.)

2.4.3 İbn Âmir Kırâatındaki İsnad Zinciri

Hişâm, İbn Zekvân ve Velîd İbn Utbe'nin İbn Âmir'den Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri: İbn Âmir (118/736) – Muğîre b. Ebî Şihâb (91/709) – Hz. Osmân (35/655) – Hz. Peygamber

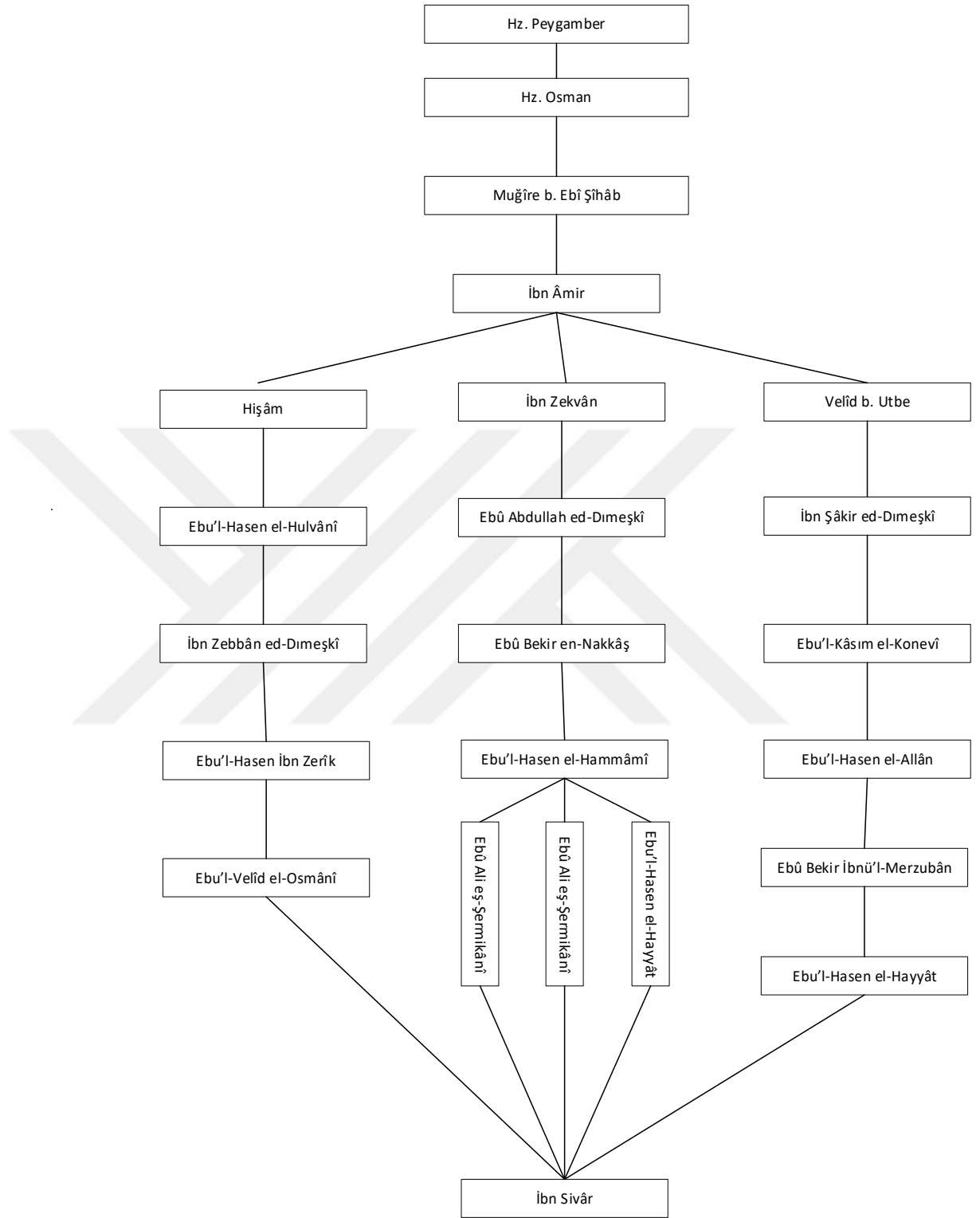
İbn Sivâr'ın Hişâm'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Velîd el-Osmânî (445/1053) – Ebu'l-Hasen İbn Zerîk (370/980)³³¹ - İbn Zebbân ed-Dımeşkî (337/849) – Ebu'l-Hasen el-Hulvânî (250/864) – Hişâm b. Ammâr (245/859)

İbn Sivâr'ın İbn Zekvân'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059), Ebû Ali el-Attâr (447/1055) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebû İshâk et-Taberî (393/1002) – Ebu'l-Hasen el-Hammâmî (417/1026) – Ebû Bekir en-Nakkâş (351/962) – Ebû Abdullah el-Ahfeş ed-Dımeşkî (290/902) – İbn Zekvân (242/856)

İbn Sivâr'ın Velîd b. Utbe'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebû Bekir İbnü'l-Merzubân (431/1039) – Ebu'l-Hasen İbn Allân (355/966) – Ebu'l-Kâsım el-Konevî – İbn Şâkir ed-Dımeşkî (292/904) – Velîd b. Utbe (240/854)

---

³³¹ İbnu'l-Cezerî doğrusunun İbn Zerîk değil de İbn Razîk olması gerektiğini ifade etmiştir. (bk. İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1982, I,553.)

2.4.4 Ebû Amr Kırâatındaki İsnad Zinciri

el-Yezîdî (Dûrî ve Sûsî), Şücâ' el-Horasânî, Abbâs el-Ensârî, Ebû Zeyd en-Nahvî, Abdülvâris et-Tennûrî ve Selâm et-Tavîl'in Ebû Amr'dan Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri: Ebû Muhammed Abdullah el-Yezîdî (202/817)- Ebû Amr (154/770) – Saîd b. Cübeyr(95/713) ve Mücâhid b. Cebr (103/722) – İbn Abbas (68/687) – Übeyy b. Ka'b (30/650) ve Zeyd İbn Sâbit (45/665) – Hz. Peygamber

İbn Sivârîn Dûrî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Hasen Ali b. Talha el-Basrî (434/1042) – Ebu'l-Kâsım el-Antâkî (385/995) – İbn Mücâhid (329/940) – Ebû'z-Zür'â (28?) – Dûrî (248/862) – el-Yezîdî (202/817)

İbn Sivâr'ın Sûsî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Hasen Ali b. Talha el-Basrî (434/1042) – Ebu'l-Kâsım el-Antâkî (385/995) – İbn Cerîr er-Rakî (310/922) – Sûsî (261/261) – el-Yezîdî (202/817)

İbn Sivâr'ın Şücâ'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – İbn Şîtâ (450/1058) ve Ebû Ali el-Attâr (447/1055) – İbnü'l-Allâf (390/999) ve Ebu'l-Hasen el-Hammâmî (417/1026) – Ebû Îsâ İbn Bekkâr (353/964) – Ebû Ali es-Savvâf (310/922) – Ebû Ca'fer ibn Ğâlib (254/868) – Şücâ' (190/805)

İbn Sivâr'ın Abbâs'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali el-Attâr (447/1055) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – İbnü'l-Fehhâm (408/1017) – Selâme el-Mevsilî – Ebû Kubeysa – İbn Ömer Ükiyye (250/864) – Abbâs (186/899)

İbn Sivâr'ın Ebû Zeyd en-Nahvî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali el-Attâr (447/1055) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – İbnü'l-Fehhâm (408/1017) – İbnü'l-Halil el-Attâr – Ebu'l-Hasen el-Meracilî – Yahya el-Kutaî (253/867) – Ebû Zeyd en-Nahvî (215/830)

İbn Sivâr'ın et-Tennûrî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Nasr el-Mukri' (442/1050) – Ebu'l-Hasen el-Hâşî' – Ebu'l-Abbâs İbn Osman el-Basrî – Ebû Ma'mer el-Minkarî (224/838) – et-Tennûrî (180/796)

İbn Sivâr'ın Selâm et-Tavîl'e Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali el-Attâr (447/1055) – Abdüsselâm el-Basrî (405/1014) – Hüseyin es-Sâîğ (381/991) – Medîn ibn Şuayb – Hamdân es-Sâcî – Ya'kûb el-Hadramî (205/821) – Sellâm et-Tavîl (171/787)

2.4.5 Âsım Kırâatındaki İsnad Zinciri

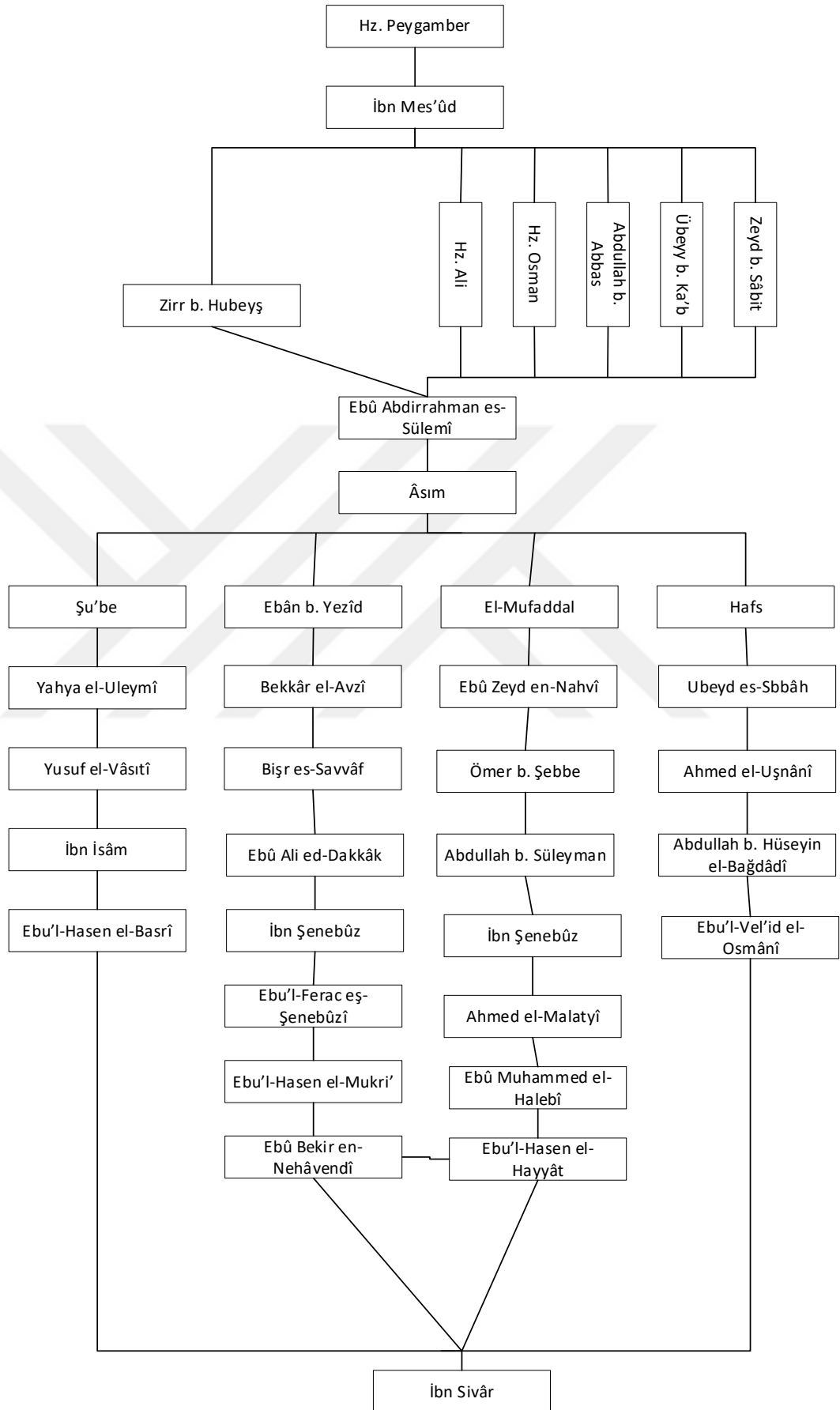
Şu'be, Ebân b. Yezîd, el-Mufaddal ve Hafs'ın Âsım'dan Hz. Peygamber'e Kadar Olan İsnad Zinciri: Âsım (127/745) – Ebû Abdîrrahman es-Sülemî (74/693) – Hz. Ali (40/660), Osman b. Affân (35/655), Abdullah b. Abbâs (68/687), Übeyy b. Ka'b (22/642), Zeyd b. Sâbit (45/665) / Zirr b. Hubeyş (82/701) – İbn Mes'ûd (32/652) – Hz. Peygamber

İbn Sivâr'ın Şu'be'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Hasen Ali b. Talha el-Basrî (434/1042) – İbn İsam (360/970) – Yusuf b. Ya'kûb el-Vâsitî (200/815) – Yahya b. Muhammed el-Uleymî (243/857) – Şu'be (193/808)

İbn Sivâr'ın Ebân'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Bekir en-Nehâvendî (446/1054) – Ebû Ali el-Hasen el-Mukri' (388/998) – Ebu'l-Ferac eş-Şenebûzî (388/998) – Ebu'l-Hasen b. Şenebûz (328/939) – Ebû Ali ed-Dakkâk (301/913) – Bişr es-Savvâf – Bekkâr el-Avzî – Ebân

İbn Sivâr'ın el-Mufaddal'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebû Muhammed el-Halebî – Ahmed el-Malatyî – İbn Şenebûz (328/939) – Abdullah b. Süleyman – Ömer b. Şebbe – Ebû Zeyd en-Nahvî ve Cebele b. Mâlik – el-Mufaddal (168/784)

İbn Sivâr'ın Hafs'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Velîd el-Osmânî (445/1053) – Abdullah b. Hüseyin el-Bağdâdî (386/996) – Ahmed b. Sehl el-Uşnânî (307/919) – Ubeyd es-Sabbâh (219/834) – Hafs (180/796)

2.4.6 Hamza Kırâatındaki İsnad Zinciri

Süleym b. İsa (Halef ve Hallâd), Ubeydullah el-Absî, İbn Müslim el-İclî, Kisâî, İbn Meymûn es-Sekrî'nin Hamza'dan Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri: Hamza – 1. Tarîk: İbn Ebî Leylâ (148/765)- Minhâl b. Amr (h.?) - Saîd b. Cübeyr (95/713)- İbn Abbas (68/687) Übeyy b. Ka'b (22/642)- 2. Tarîk: Süleyman b. Mihrân (h.12?) – Yahya b. Vessâb (103/721) – Alkame (62/681) ve Ubeyde es-Selmânî (72/691) – İbn Mesûd (32/652) – Hz. Peygamber

İbn Sivâr'ın Halef'e Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – İbn Şîta (450/1058), Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059), Ebû Ali el-Attâr (447/1055) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebû Hafs el-Kettânî (388/998) – İbn Miksem – İdrîs el-Haddâd – Halef (229/843) – Süleym b. İsa (188/803)

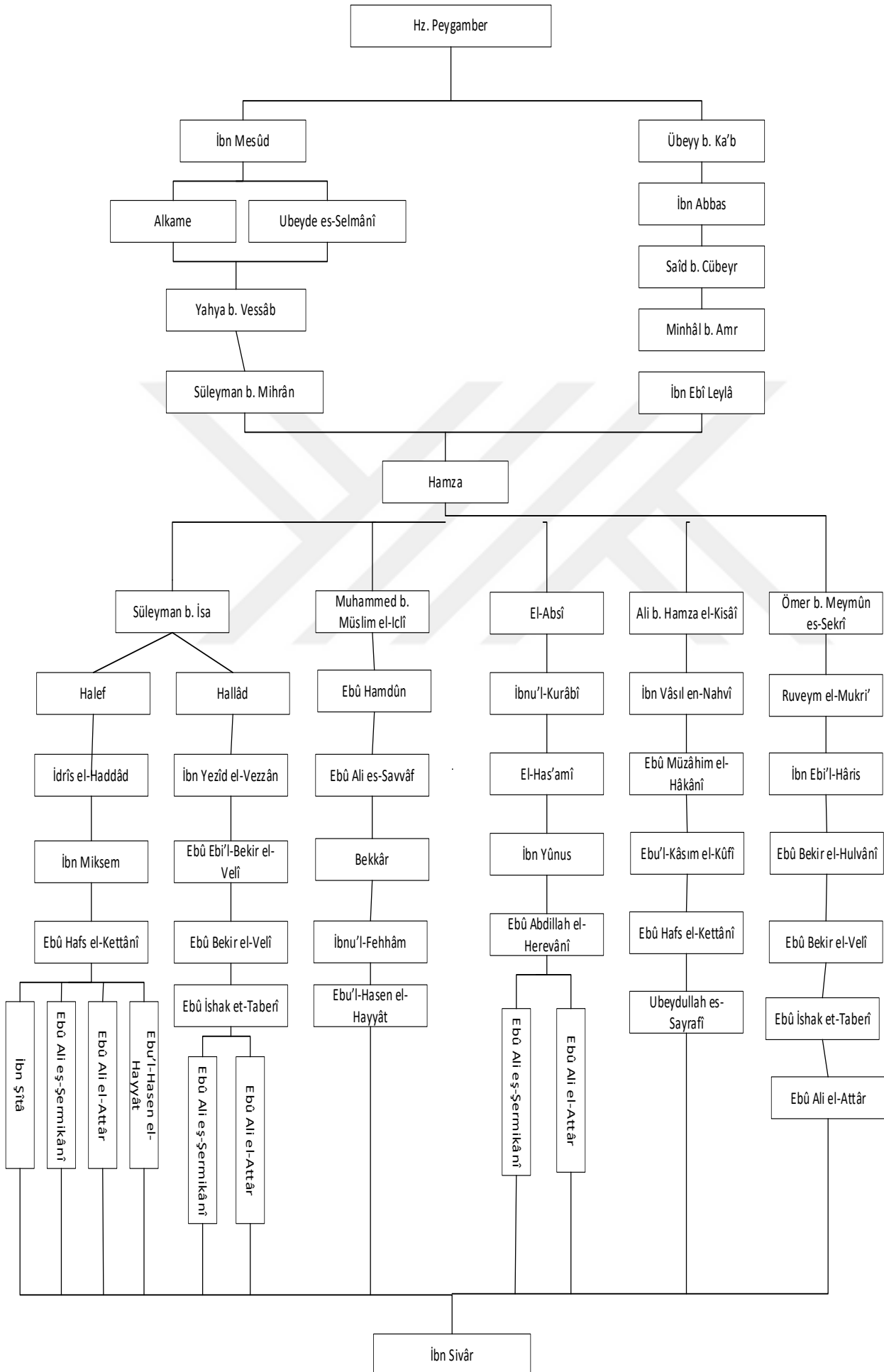
İbn Sivâr'ın Hallâd'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve Ebû Ali el-Attâr (447/1055) – Ebû İshâk Et-Taberî – Ebû Bekir el-Velî – Abdurrahman el-İclî – İbn Yezîd el-Vezzân (250/1058) – Hallâd (220/835) – Süleym b. İsa (188/803)

İbn Sivâr'ın el-Absî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve Ebû Ali el-Attâr (447/1055) – Ebû Abdullah el-Hervânî – Ebu'l-Abbâs İbn Yûnus – İbn Hüseyin el-Has'amî (315/927) – İbnu'l-Kurâbî – el-Absî (213/828)

İbn Sivâr'ın el-İclî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – İbnu'l-Fehhâm (408/1017) – Ebû İsa İbn Bekkâr (353/964) – Ebû Ali es-Savvâf (310/922) – Ebû Hamdûn – el-İclî (211/826)

İbn Sivâr'ın el-Kisâî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ubeydullah es-Sayrafî – Ebû Hafs el-Kettânî – Ebu'l-Kâsım el-Kûfî – Ebû Müzâhim el-Hâkânî (325/937) – İbn Vâsıl en-Nahvî (273/886) – el-Kisâî (189/805)

İbn Sivâr'ın es-Sükkerî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali el-Attâr (447/1055) – Ebû İshâk et-Taberî – Ebû Bekir el-Velî – Ebû Bekir el-Hulvânî – İbn Ebi'l-Hâris – Ruveym el-Mukri' (211/826) – İbn Meymûn es-Sükkerî

2.4.7 Kisâi Kırâatındaki İsnad Zinciri

Dûrî, Ebû'l-Hâris, İbn Yûsuf en-Nahvî, Ebû Hamdûn et-Tayyib, Kuteybe İbn Mihrân, Ebu'l-Abbâs, Ebû Mûsâ eş-Şeyzerî, Sûra İbnu'l-Mübârek, İbn Ebî Şurayh ve İbn Ziyâd el-Hârezmî'nin Kisâi'den Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri: Kisâi (189/805) – Hamza b. Zeyyât (156/773) ve Zâide b. Kudâme (161/777) – İbn Mihrân el-A'meş (148/765) – Humrân b. A'yan (130/ 747) ve İbn Ebî Leylâ (148/765) – Ubeyd b. Nudayle (75/694) – Alkame (62/681) – Abdullah b. Mesûd (32/652) – Hz. Peygamber

İbn Sivâr'ın Dûrî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali el-Attâr (447/1055) – Ebû İshâk et-Taberî – Ebû Bekir el-Velî – Ebû Osmân Muallimü'l-Eytâm – Dûrî (246/860)

İbn Sivâr'ın Ebu'l-Hâris'e Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve Ebû Ali el-Attâr (447/1055) – Ebû İshâk et-Taberî – Ebû Bekir el-Velî – İbn Dubeys el-Mukrî – el-Kisâi es-Sağîr (288/900) – Ebu'l-Hâris (240/854)

İbn Sivâr'ın İbn Yûsuf en-Nahvî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali el-Attâr (447/1055) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – İbnu'l-Fehhâm (408/1017) – Ebû İsâ İbn Bekkâr (353/964) – İbn Rüstem et-Taberî (310/922) – İbn Yûsuf en-Nahvî (240/854)

İbn Sivâr'ın Ebû Hamdûn'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059), Ebû Ali el-Attâr (447/1055) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebu'l-Hasen el-Hammâmî (417/1026) – Ebû İsâ İbn Bekkâr (353/964) – Ebû Ali es-Savvâf (310/922) – Ebû Hamdûn

İbn Sivâr'ın Kuteybe İbn Mihrân'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve el-Attâr (447/1055) – İbnu'l-Allâf (390/999) – Ebu'l-Hasen el-Hammâmî (417/1026) – Ebû Ali en-Nihâvendî (350/1058) – Ebû Ali el-Esbahânî (336/947) – İbn Ziyâd el-Mukrî – İbn İsmâil el-Haffâf – İbn Havsera el-Esamm- İbn Mihrân (???)

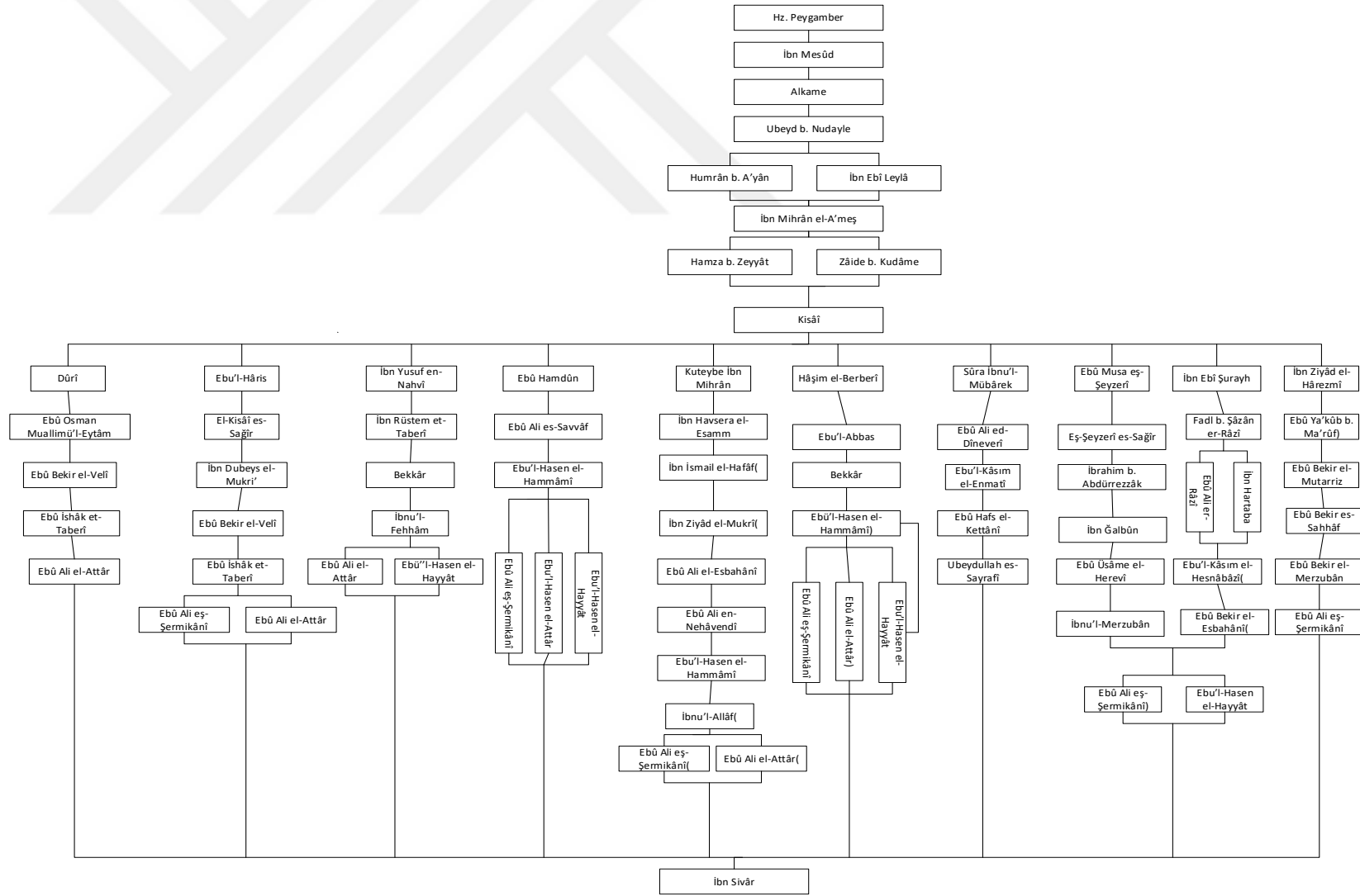
İbn Sivâr'ın Ebu'l-Abbâs'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059), el-Attâr (447/1055) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebu'l-Hasen el-Hammâmî (417/1026) – Ebû İsmâ İbn Bekkâr (353/964) – Ebu'l-Abbâs (301/913) – Hâşim el-Berberî, İsmâil b. Müdân ve Hamdeveyh b. Memûn

İbn Sivâr'ın Ebû Mûsâ eş-Şeyzerî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – İbnu'l-Merzubân – Ebû Üsâme el-Herevî (417/1026) – İbn Ğalbûn (399/1008) – İbrâhîm b. Abdürrazzâk (339/950) – eş-Şeyzerî es-Sağîr (293/905) – Ebû Mûsâ eş-Şeyzerî

İbn Sivâr'ın Süvera İbnu'l-Mübârek'e Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ubeydullah es-Sayrafî – Ebû Hafs el-Kettânî (390/999) – Ebu'l-Kâsım el-Enmatî- Ebû Ali ed-Dîneverî (285/898) – Süvera İbnu'l-Mübârek

İbn Sivâr'ın İbn Ebî Şurayh'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebû Bekir el-Esbahânî – Ebu'l-Kâsım el-Hesnâbâzî – Ebû Ali er-Râzî ve İbn Hartaba – Fadl b. Şâzân er-Râzî – İbn Ebî Şurayh (230/844)

İbn Sivâr'ın İbn Ziyâd el-Hârezmî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) – Ebû Bekir el-Merzubân – Ebû Bekir es-Sahhâf – Ebû Bekir el-Mutarriz – Ebû Ya'kûb b. Ma'rûf – İbn Ziyâd el-Hârezmî

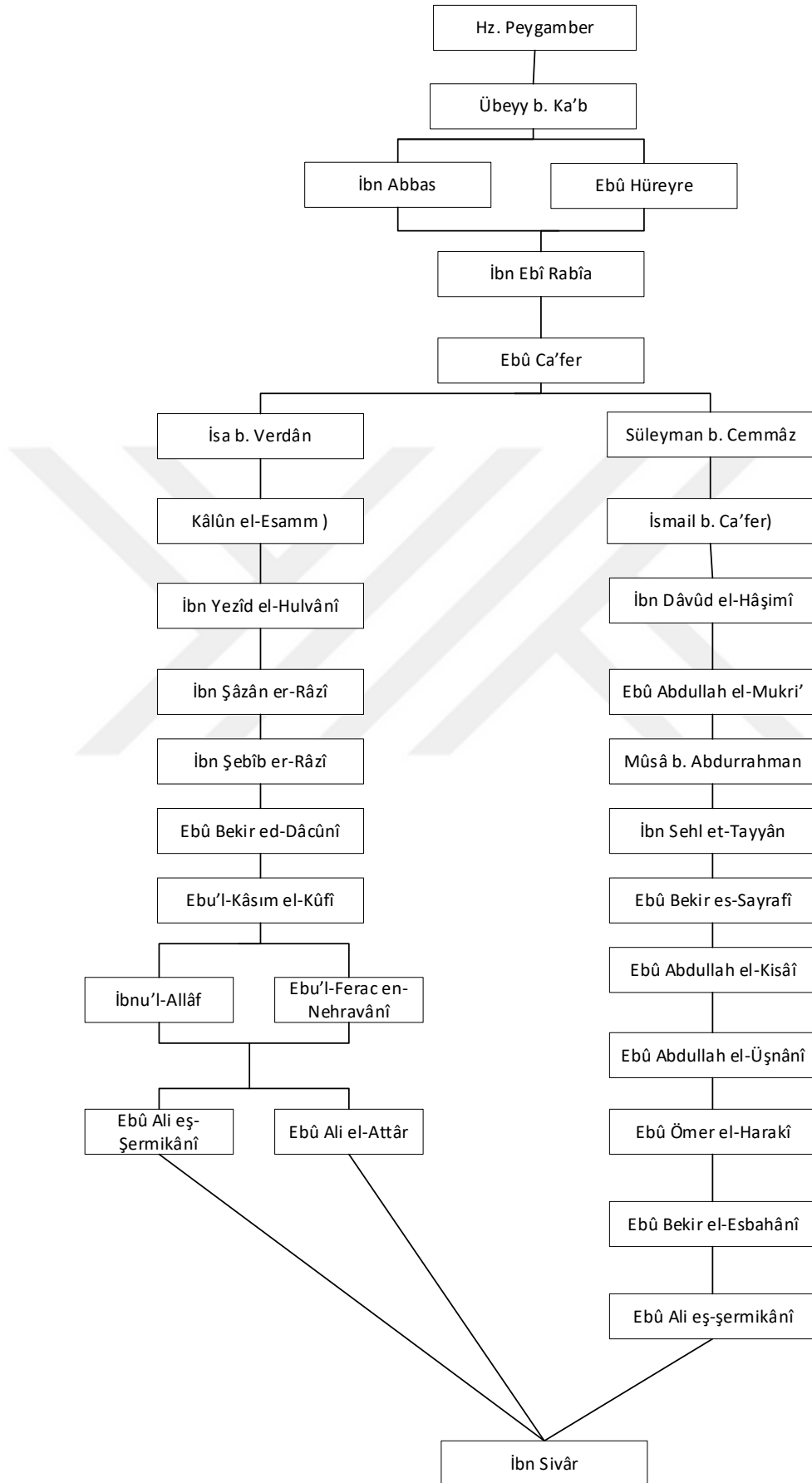

2.4.8 Ebû Ca'fer Kırâatındaki İsnad Zinciri

İsâ b. Verdân ve Süleyman b. Cemmâz'ın Ebû Ca'fer'den Hz. Peygamber'e Kadar Olan İsnad Zinciri: Ebû Ca'fer (ö.130/748) – İbn Ebî Rabîa (98/716) – Abdullah b. Abbâs (68/687), Ebû Hüreyre (59/678) – Übeyy b. Ka'b (30/650) – Hz. Peygamber

İbn Sivâr'ın İsâ b. Verdân'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve el-Attâr (447/1055) – İbnu'l-Allâf (390/999) ve Ebu'l-Ferac en-Nehravânî (404/1013)- Ebu'l-Kâsım el-Kûfi (358/968) – Ebû Bekir ed-Dâcûnî (324/935) – İbn Şebîb er-Râzî (312/924) – Fadl b. Şâzân er-Râzî – İbn Yezîd el-Hulvânî (250/864) – Kâlûn el-Esamm (220/835) – İsâ b. Verdân (160/776)

İbn Sivâr'ın Süleyman b. Cemmâz'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) – Ebû Bekir el-Esbahânî – Ebû Ömer el-Harakî – Ebû Abdullah el-Üşnânî – Ebû Abdullah el-Kisâî (347/958) – Ebû Bekir es-Sayrafî – İbn Sehl et-Tayyân – Mûsâ b. Abdurrahman – Ebû Abdullah el-Mukri' (253/867) – İbn Dâvûd el-Hâşimî (220/835) – İsmail b. Ca'fer – Süleyman b. Cemmâz (170/786)

2.4.9 Ya'kûb Kırâatındaki İsnad Zinciri

Ravh, Ruveys, Zeyd b. İshâk, Velîd b. Hassân ve Ebû Hâtem es-Sicistânî'nin Ya'kûb'tan Hz. Peygamber'e Kadar Olan İsnad Zinciri: Ya'kûb (205/821)– 1.Tarîk; Ebu'l-Münzir Sellâm el-Horasânî – Ebû Amr İbnu'l-Alâ (ö.154/771) - Saîd b. Cübeyr (95/713) ve Mücâhid b. Cebr (104/722) – İbn Abbas (68/687) – Übeyy b. Ka'b (30/650) ve Zeyd İbn Sâbit (45/665) - 2.Tarîk; Ebû Yûnus en-Nahvî – Ebû Saîd b.Hasan el-Basrî (110/728) – Ebû Mûsâ el-Eş'arî(44/664) - 3.Tarîk; Âsım (127/745) - Ebû Abdirrahman es-Sülemî (74/693) – Hz. Ali (40/660), Hz. Osman (35/655) , İbn Abbâs (68/687), Zeyd b. Sâbit (45/665) / Zirr b. Hübeyş (82/701) – İbn Mes'ûd (32/652) – Hz. Peygamber

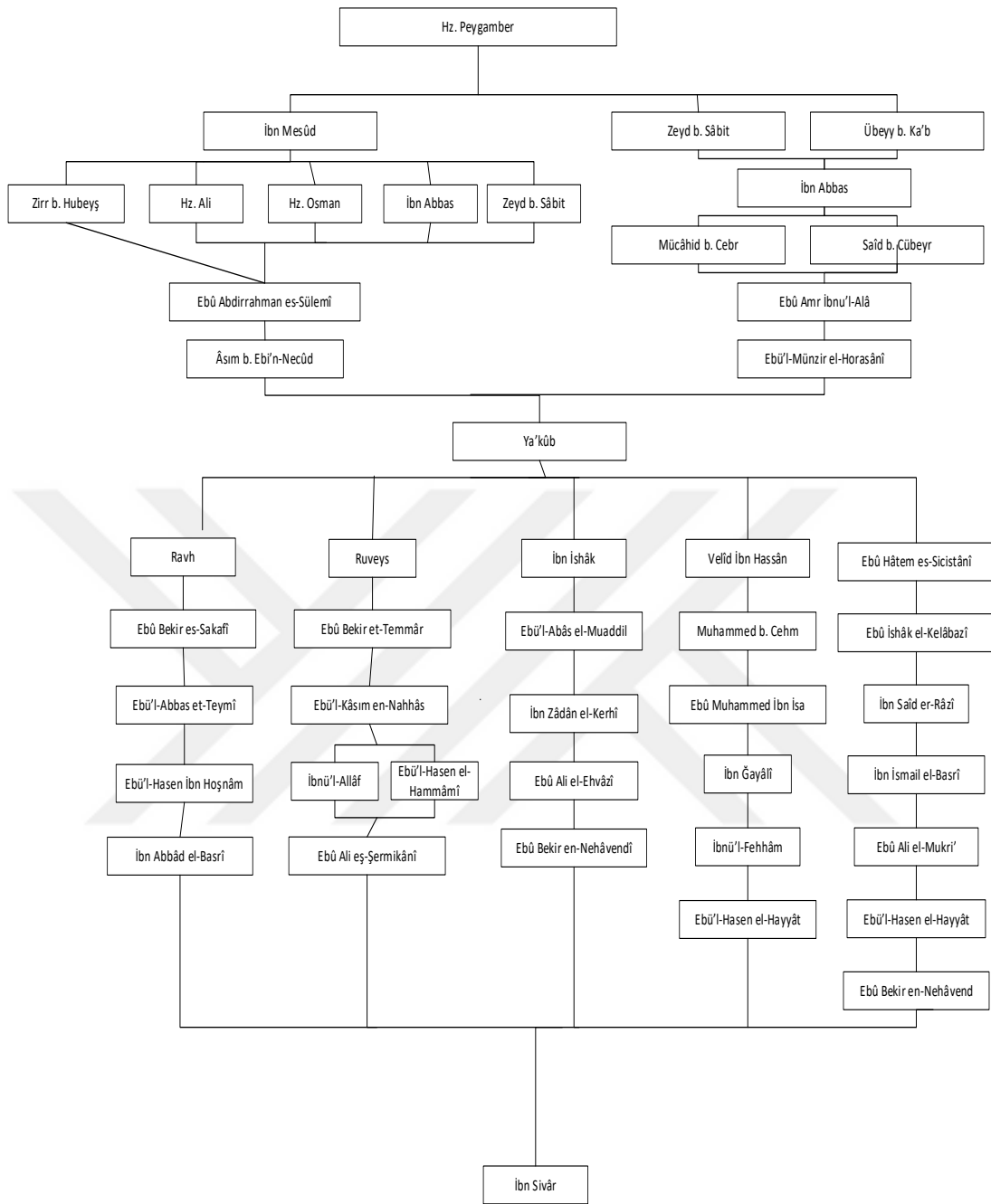
İbn Sivâr'ın Ravh'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – İbn Abbâd el-Basrî (443/1051) – Ebu'l-Hasen İbn Hoşnâm (366/976) – Ebu'l-Abbâs et-Teymî – Ebû Bekir es-Sakafî (270/883) – Ravh (235/849)

İbn Sivâr'ın Ruveys'e Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) – İbnu'l-Allâf (318/930) ve Ebu'l-Hasen el-Hammâmî (417/1026) – Ebu'l-Kâsım en-Nahhâs – Ebû Bekir et-Temmâr (h.31?) – Ruveys (238/852)

İbn Sivâr'ın İbn İshâk'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Bekir en-Nehâvendî (446/1054) – Ebû Ali el-Ehvâzî – İbn Zâdân el-Kerhî – Ebu'l-Abbâs el-Muaddil – İbn İshâk

İbn Sivâr'ın İbn Hassân'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – İbnu'l-Fehhâm – İbn Ğayâlî – Ebû Muhammed İbn İsâ – Muhammed b. Cehm – Velîd İbn Hassân

İbn Sivâr'ın Ebû Hâtem es-Sicistânî'ye Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Bekir en-Nehâvendî (446/1054) – Ebû Ali el-Mukri' – İbn İsmâîl el-Basrî (390/999) – İbn Saîd er-Râzî – Ebû İshâk el-Kelâbazî (316/928) – Ebû Hâtem es-Sicistânî (255/868)

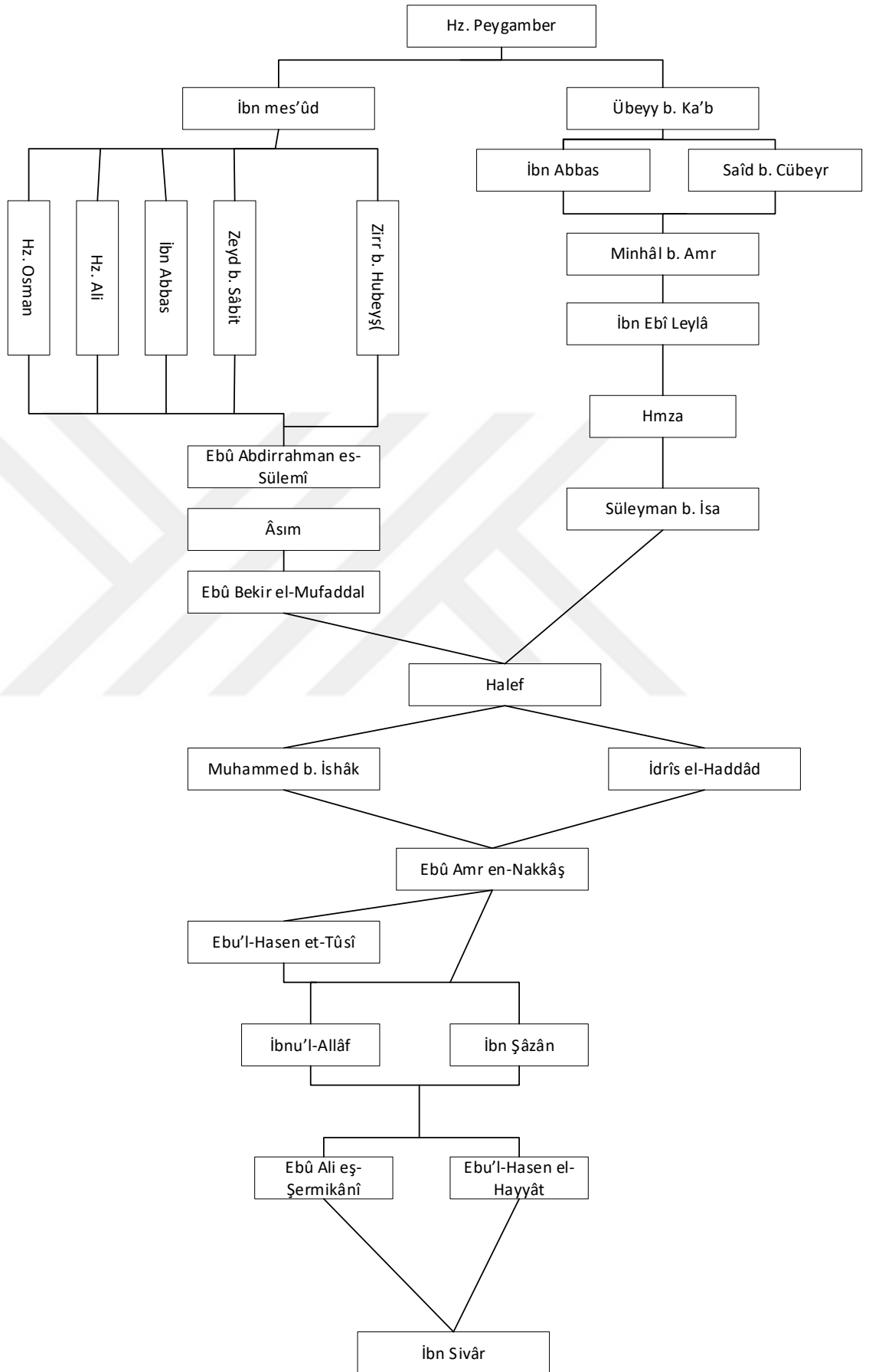

2.4.10 Halef Kırâatındaki İsnad Zinciri

İshâk el-Verrâk ve İdrîs el-Haddâd'ın Halef'ten Hz. Peygamber'e Kadar Olan İsnad Zinciri: Halef (229/844) – Süleyman b. Âsâ (188/803)- Hamza (156/773) – 1. Tarîk: İbn Ebî Leylâ (148/765)- Minhâl b. Amr (110/728)- Saîd b. Cübeyr (95/713)- İbn Abbas (68/687) Übeyy b. Ka'b (22/642)- 2. Tarîk: Ebû Bekir el-Müfaddal (168/784) - Âsım (127/745) – Ebû Abdirrahman es-Sülemî (74/693) – Hz. Ali (40/660), Hz. Osman (35/655), İbn Abbâs (68/687), Zeyd b. Sâbit (45/665) / Zirr b. Hubeyş (82/701) – İbn Mes'ûd (32/652) – Hz. Peygamber

İbn Sivâr'ın İshâk el-Verrâk'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102) – Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebu'l-Hasen el-Allâf (318/930) ve İbn Şâzân – Ebu'l-Hasen et-Tûsî- Ebû Amr en-Nakkâş – İshâk el-Verrâk (286/899)

İbn Sivâr'ın İdrîs el-Haddâd'a Kadar Olan İsnad Zinciri: İbn Sivâr (496/1102)- Ebû Ali eş-Şermekânî (451/1059) ve Ebu'l-Hasen el-Hayyât (450/1058) – Ebu'l-Hasen el-Allâf (318/930) ve İbn Şâzân – Ebû Amr en-Nakkâş – İdrîs el-Haddâd (292/904)

2.5 El-Müstenîr Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kur'ân-ı Kerîm'in okunması esnasında bir takım usûlî ve ferşî farklılıkların olması Kur'an'ın hem okunmasına ve hem de anlaşılıp yorumlanması ve tefsir edilmesine katkı sağladığı gibi Ku'an dili olan Arap dilinin devamlılığı, temel kavramlarını koruması ve bir takım fikhî hükümlerin bu farklılıkların sağladığı genişlik sayesinde içtihadı mahal kalmadan elde edilmesi gibi faydaları beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra Kur'ân-ı Kerim tilavetinin bu vecihler ile icra edilmesinin dinleyenler üzerindeki manevi hazzı, aynı ayetin farklı vecihler ile okunmasıyla giderek çoğalmakta ve Kur'ân-ı Kerîm'in dinleyenlerin kalpleri üzerindeki manevi tesiri yoğunlaşmaktadır. Hatta bu tesir, inanmayanların bile kalbine nüfuz edip kimi zaman hidayetlerine vesile olmuştur. Böylece kırâatlar ile insanların Kur'ân-ı Kerîm'e karşı olan teveccühü ziyadeleşmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'in yedi harf ile indirilmesi okunmasında büyük kolaylık sağlarken arap dilinin lehçelerini içeren kırâatlar, Kur'an lehçesi olan Kureyş lehçesinin dışındaki diğer lehçelerle okunabilmesine imkân tanıdığı için farklı kabilelerden olan insanların zorlanmadan ve çabukça öğrenip okuyabilmelerini temin etmiştir.³³² Böylelikle bir ayette geçen bir kelimeyi kendi lehçelerinden farklı telaffuz edilmesine rağmen, lehçeleriyle okuma imkanı tanıdığından Kur'an-ı Kerîm'i benimsemelerine katkı sağlamıştır.

Kırâatlar ayetlerin tahrif ve değişiklikten korunmasına da yardımcı olmaktadır. Çünkü kırâat farklılıkları ve çeşitliliğine rağmen, Kur'an-ı Kerîm'in zıtlıklar barındırdığı, birbiri ile çeliştiği iddia edilememiştir. Tam aksine, her bir bölümü, diğer bir bölümünü tasdik eder; her bölümü, diğer bir bölümünü açıklar. Bu da tek bir hat, tek bir üslup olduğu hususunda birbirini desteklemektedir. Bu şekilde olması apaçık bir mucize, Hz. Peygamber'in (sav) getirdiğinin doğruluğunun kesin bir delilidir. Ümmetin, Allah'ın kelamını bu şekilde alıp öğrenmelerinden dolayı, ona yönelip O'nun sözlerini araştırma, anlamlarını ortaya çıkararak güzel bir şekilde okuma

---

³³² bk. Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 97.

konusunda diğ er ümmetler üzerindeki fazileti ve ş erefini beyan eder.³³³ Kırâatların barındırdığı vecihler ile Kur'an-ı Kerîm daha vecîz ifadelere kavuşmuş, îcâz ve belağ atının zirvesine ulaşmıştır. Bu farklı vecihler değı ş ik manalara imkân sağlamıştır.³³⁴ Kırâatlar ile elde edilen bu zenginlik tefsir ilmi ile uğ raş anların ufkunun açılmasına ve tefsirin geliş mesine katkı sağlamıştır.

Eserle ilgili üç tahkik çalışması yapılmış olup bunlardan ilki 2002 yılında Cemaluddin Muhammed Şeref tarafından Medine İslam Üniversitesi Kur'ân-ı Kerîm Fakültesi Kırâatlar bölümünde doktora tezi olmak üzere yapılan tahkiktir. Bu ilk çalışmada eserin tahkiki esnasında kaç nüshadan ve hangi yazma nüshalardan faydalandığı belirtilmemiş olup sadece arapça orijinal metin ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kahire'de Dâru's-Sahabe li't-Türâs yayınevi tarafından basılmıştır. İkinci çalışma Ammâr Emîn ed-Didû tarafından Bağdat Üniversitesinde yine doktora tezi olarak yapılmış bir çalışma olup 4 nüshadan faydalanılarak hazırlanmıştır. Gayet ayrıntılı bir tahkik çalışması olup başta ayet ve hadislerin tahriri olmak üzere eserde ismi geçen zatların vefat tarihlerinin belirtilmesi, belli başlı ıstılahların açıklanması gibi pekçok faydalı bilgiye yer vermek suretiyle doyurucu nitelikte bir çalışmadır. Dubai'de Dâru'l-Buhûs lid-Diraseti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Turâs yayınevi tarafından 2005 yılında basılmıştır. Biz de çalışmamızda bu ikinci tahkiki kullandık. Üçüncü çalışma da 4 nüshadan faydalanılarak Dr. Osman Mahmud Ğazal tarafından eserin tahkiki olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma araştırmamızın bitimine yakın elimize geçtiğ inden sonradan künhüne vakıf olduk. Çalışmanın başında kırâat ilmi ile alakalı malumat verdikten sonra esere giriş yapan muhakkik ayet ve hadis tahriçlerini yapıp geçen isimlerle alakalı yer yer ayrıntılı bilgiler vermiştir. Beyrut'ta Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye yayınevi tarafından 2010 yılında basılmıştır. Bu üç tahkik çalışmasının dışında eser veya müellif ile alakalı başka bir çalışmaya tesadüf edilmemiştir. Türkiye'de ise eser veya müellifi ile alakalı herhangi bir çalışma yapılmamış olup sadece Ahmet

---

³³³ Ali Öge, "Kıraatler ve Kurra", *Marife Dergisi*, 1/2 (2010): 217-234.

³³⁴ bk. Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 97.

Madazlı'nın Diyanet İslam Ansiklopedisinde İbn Sivâr maddesinde kısa iki paragrafla müellifin hayatı özet olarak sunulmuştur.³³⁵

---

³³⁵ Ahmet Madazlı, "İbn Sivâr", *DİA* (İstanbul: TDV, 1992), XX: 359.

SONUÇ

Ebû Tâhir İbn Sivâr el-Bağdâdî hicrî V. yüzyılın sonlarında (X. yy.) Bağdat'taki ilmî, sosyal ve kültürel ortamda yetişmiş önde gelen ilim adamlarındandır. Yetiştirdiği birçok talebesi ve günümüze ulaşan elimizdeki eseri bulunmaktadır. İbn Sivâr'ın el-Müstenîr fi'l-Kırâati'l-Aşr'ı, kırâat kitapları arasında itibar gören kaynaklar arasında yer almaktadır. Çalıştığımız bu kitap kırâat alanında önde gelen önemli kaynaklardan biridir. Çünkü burada müellif diğerlerinden farklı olarak kendi isnadından başlamak sûretiyle kendilerinden kırâat okuduğu hocalarından her birinin isnadını ayrı olarak Aşera imamlarına ve onlardan da Peygamber efendimiz (sav)'e taşımıştır. Bizce bu özelliği kırâat alanında onu mümtaz kılan en bariz özelliklerindedir.

Müellif kırâat-i aşeradan olan her bir kırâatın imamları arasında olan ihtilafları ayrı ayrı aktarmıştır. Bununla da iktifa etmeyerek ayrıca imamların ravileri ve onlardan rivayet edenlerin rivayet ve tarîklerindeki ihtilafları da zikretmiştir. Eserde, huruf-u mukatta'a'nın bulunduğu sûrelerde, bu harflerin kırâatlarındaki ihtilaflar zikredilmiş ve dönemin ilim merkezlerindeki kırâat imamlarınca üzerinde ittifak edilen hususlar vurgulanmıştır. İhtilaflar anlatılırken izâfet yâ (ي)ları sûre sonlarına bırakılmak sûretiyle kitap detay bilgilere boğulmaktan muhafaza edilmiştir. Burada ihtilaf konusu olan meselelerin püf noktalarına değinilmiş ve bunlara özellikle dikkat çekilmiştir. Bu onun önemli özelliklerinden bir diğeri olarak gözükmektedir.

Kırâat alanının en müstesna simalarından olan İbnü'l-Cezerî meşhur eseri *en-Neşr*'de ve diğer kitaplarında pek çok kaynaktan faydalandığı gibi bizim üzerinde çalıştığımız *el-Müstenîr*'den de faydalanmıştır. Neredeyse her konuda İbn Sivâr'ın görüşüne yer vermektedir. İbn Sivâr ile İbnü'l-Cezerî'nin te'lifâtında konuları ele alış tarzı çoğunlukla birbirine benzemektedir. İbnü'l-Cezerî'nin tarzının İbn Sivâr'ın tarzına uyması önemli bir gösterge olup müellifimizin model alınan bir şahıs olduğunu, onun kırâat sahasındaki değerini ve kıymetinin seviyesini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Müellif diğer kırâat eserlerinde olduğu gibi ferşülhuruf konusunu da ele almış ve kitabının başında genel kaideleri ile ele aldığı ihtilafların tüm Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği yerleri Mushaf sırasına göre yeri geldikçe beyan etmiştir.

Ferşülhuruf'ta takip ettiği usûl, sureleri Mushaf tertibine uygun bir şekilde vererek âyet ve kelimelerdeki ihtilafları ayrı ayrı zikretmek ve bu ihtilaflardaki istisnaları ifade etmektir. Ferşülhurufu anlatırken her konuyu ayrıntılı olarak bir kere ele aldıktan sonra ikinci bir defa ele almayan müellifimiz daha önce zikrettiği konuyu referans gösterme yoluna gitmiştir. Bu durum, meseleyi daha anlaşılır kıldığı gibi müellifin eserini tekrarlardan uzak tutmaya yaramıştır. *el-Müstenir fi'l-Kırâati'l-Aşr* hakkında yapmış olduğumuz bu çalışmanın daha sonra yapılacak araştırmalarla iyice zenginleştirilebileceğini ifade etmek isteriz. Yapılacak olan ilmi mütâalalara katkı sağlamasını umduğumuz bu naziz çalışmanın hazırlanmasında istifade edilen kaynakların daha geniş bir araştırmanın önünü açmasını temenni ederiz.

BİBLİYOGRAFYA

- Altıkulaç, Tayyar. “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”. *DİA*. V: 457-458. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Bezzî”. *DİA*. VI: 115. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Dûrî”. *DİA*. X: 5-6. İstanbul: TDV, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ebû Amr b. A’lâ”. *DİA*. X: 94-96. İstanbul: TDV, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ebû Bekir b. Ayyaş”. *DİA*. X: 109-110. İstanbul: TDV, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ebû Ca’fer el-Kârî”. *DİA*. X: 116. İstanbul: TDV, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ebu’l-Hâris”. *DİA*. X: 322. İstanbul: TDV, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ebü’l-Alâ el-Hemedânî”. *DİA*. X: 286-287. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Halef b. Hişâm”. *DİA*. XV: 237-238. İstanbul: TDV, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. “Hallâd b. Hâlid”. *DİA*. XV: 381. İstanbul: TDV, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. “Hamza b. Habib”. *DİA*. XV: 511-513. İstanbul: TDV, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbn Âmir”. *DİA*. XIX: 308-310. İstanbul: TDV, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbn Kesîr, Ebû Ma’bed”. *DİA*. XX: 131-132. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnu’l-Bâziş,”. *DİA*. XX: 527,528. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü’l-Cezerî”. *DİA*. XX: 551-557. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Kâlûn”. *DİA*. XXIV: 268. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Kunbül”. *DİA*. XXVI: 375. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Sıbtu’l-Hayyât”. *DİA*. XXXVII: 89,90. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Sûsî”. *DİA*. XXXVII: 576. İstanbul: TDV, 2009.
- Altıkulaç, Tayyar. “Verş”. *DİA*. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ya’kûb el-Hadramî”. *DİA*. XLII: 282-284. İstanbul: TDV, 2013.
- Altıkulaç, Tayyar. “Zehebî”,. *DİA*. XLIV: 180-188. İstanbul: TDV, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Hafs b. Süleyman”. *DİA*. XV: 118-119. İstanbul: TDV, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. “İdrîs b. Abdülkerîm”. *DİA*. XXI: 484. İstanbul: TDV, 2000.
- Altıkulaç, Tayyar. “Kisâî, Ali b. Hamza”. *DİA*. XXVI: 69-70. İstanbul: TDV, 2001.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ravh b. Abdülmü’min”. *DİA*. XXXIV: 472. İstanbul: TDV, 2007.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ruveys”. *DİA*. XXXV: 274. İstanbul: TDV, 2008.
- Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem’ânî. *el-Ensâb*. XIII Cilt. Haydarâbad: Dâiretü’l-meârifî’l-osmâniyye, t.y.
- Âsım Efendi. *el-Okyanusu’l-basît fi tercemeti’l-kamûsi’l-muhît*. IV Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.

- Bâziş, Ebû Cafer Ahmed b. Ali ibnu'l-. *el-İknâ' fi'l-kırâati's-seb'*. 1. Bs, II Cilt. Dımeşk: Dâru'l-fikr, 1983.
- Bennâ ed-Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfû fudalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbaate aşer*. II Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1987.
- Birişik, Abdulhamit. "en-Neşr". *DİA*. XXXIII: 19-20. İstanbul: TDV, 1992.
- Birişik, Abdulhamit. "Kıraat". *DİA*. İstanbul: TDV, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul, 1979.
- Çetin, Abdurrahman. *Kıraatların Tefsire Etkisi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.
- Dûrî, Abdülazîz ed-. "Bağdat". *DİA*. IV: 426-431. İstanbul: TDV, 1992.
- Durmuş, İsmail. "Hemze". *DİA*. XVII: 190-193. İstanbul: TDV, t.y.
- Ebû Abdullâh eş-Şîrâzî, Nasr b. Ali b. Muhammed. *el-Mûdih fi vucûhi'l-kırâat ve ilelihâ*. 1. Bs, III Cilt. Mekke, 1993.
- Ebû Ali el-Bağdâdî, Hasan b. Muhammed b. İbrahim. *er-Ravda fi'l-kırâati'l-ihdâ aşere*. II Cilt. Beyrut: Dâru'l-ulûmi'l-hikem, 2004.
- Ebû Amr ed-Dânî, Osman b. Saîd b. Osman. *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'*. 1. Bs. Hâil, Arabistan: Dâru'l-endelüs li'n-neşri ve't-tevzî', 2015.
- Ebû Bekr el-Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *Letâifü-işârât li fînûni'l-kırâat*. X Cilt. Riyad: Vizâratü'ş-şuûni'l-islâmiyye ve'd-da've ve'l-irşâd, 2013.
- Ebû Hafis en-Neşşâr, Ömer b. Kâsım b. Muhammed b. Ali. *el-Büdûru'z-zâhira fi'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtira*. II Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2011.
- Ebû Nuaym el-Asbahânî, Ahmed b. Abdullâh b. Ahmed. *Tabakâtu'l-muhaddisîn bi asbahân ve'l-vâridîne aleyhâ*. 2. Bs, IV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1992.
- Ebû Nuaym el-Asbahânî, Ahmed b. Abdullâh b. Ahmed. *Târîhu Asbahân*. 1. Bs, II Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990.
- Ebu'l-İzz el-Kalânîsî, Muhammed b. Hüseyin b. Bendâr. *İrşâdu'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehî fi'l-kırâati'l-aşr*. Mekke, 1983.
- Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî, Hasan b. Ahmed b. Hasan el-Attâr. *Ğâyetü'l-ihtisâr fi'l-kırâati'l-aşr li-eimmeti'l-emsâr*. II Cilt. Cidde: Câmiatu'r-riyâd, 1994.
- Eskicizâde, Seyyid Ali b. Hüseyin. *Tecvîd-i edâiyye*. t.y.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-. Mu'cemü'l-üdebâ (İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb, irşâdü'l-elibbâ' ilâ ma'rifeti'l-üdebâ'). VII Cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1993.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu medîneti's-selâm ve ahbâru muhaddisihâ ve zikru kuttâniha'l-ulemâi min ğayri ehlihâ ve vâridihâ*. 1. Bs, XXI Cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 2001.

- Heyet. "el-Hayyât, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali". *Mevsû'atu a'lâmi'l-ulemâ ve'l-üdebâ el-arabi'l-müslimîn*. 619. Beyrut: Dâru'l-cîl, 2014.
- İbn Bellîme, Ebû Ali Hasan b. Halef b. Abdullah. *Telhîsu'l-ibârât bi latîfi'l-işârât fi'l-kirâati's-seb'*. 1. Bs. Bağdat: Müessesetü ulûmi'l-kur'ân, 1988.
- İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 1. Bs, IX Cilt. Beyrut: Dâiretü'l-meârifî'l-osmâniyye, 1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Tebîru'l-müntebih bi tahrîri'l-müştebih*. IV Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, t.y.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. XV Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-meârif, 1990.
- İbn Manzur, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 3. Bs, XV Cilt. Beyrut: Dâru sâdır, 1993.
- İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, Ahmed b. Hüseyin. *el-Ğâye fi'l-kirâati'l-aşr*. 2. Bs. Riyad: Dâru'ş-şevâf, 1990.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitabu's-seb'a fi'l-kirâât*. 2. Bs. Mısır: Dâru'l-meârif, 1980.
- İbn Sivâr, Ebû Tâhir. *el-Müstenîr fi'l-kirâati'l-aşr*. 1. Bs, II Cilt. Dubai: Dâru'l-buhûs li'd-dirâsâti'l-islâmiyye, 2005.
- İbn Vecîh el-Vâsıtî, Ebû Muhammed Necmeddin Abdullah b. Abdulmü'min. *el-Kenz fi'l-kirâati'l-aşr*. 1. Bs, II Cilt. Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 2004.
- İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fi târihi'l-mülûki ve'l-ümem*. 2. Bs, XVII Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1995.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed. *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*. II Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2011.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed. *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ' (Ğâyetü'n-nihâye fi esmâ'i ricâli'l-kirâât üli'r-rivâye ve'd-dirâye)*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1982.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed. *Müncidü'l-mukriîn ve mürişidü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1980.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed. *Takrîbu'n-neşr fi'l-kirâati'l-aşr*. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002.
- İbnu'l-Fehhâm, Abdurrahman b. Atîk b. Halef Ebu'l-Kâsım. *et-Tecrîd li buğyeti'l-mürîd fi'l-kirâati's-seb'*. 1. Bs. Ammân: Dâru Ammâr, 2002.
- İbnu'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. XI Cilt. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1995.
- İbnu'l-Kâsım, Ali b. Osman b. Muhammed Nûruddîn. *Mustalahu'l-işârât fi'l-kirâati'z-zevâidi'l-merviyyeti ani's-sikât*. Ammân: Dâru'l-fikr, 2006.

- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Menâkıbü Bağdâd*. Bağdat: Dâru's-selâm, 1921.
- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Râğıb. *Müfradâtü elfâzi'l-kur'ân*. Dimeşk: Dâru'l-kalem, t.y.
- İsmail b. Halef el-Endelûsî, Ebû Tâhir. *el-Unvân fi'l-kırâati's-seb'*. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1984.
- İsmail Paşa, İsmail Paşa el-Bağdâdî. *Hediyyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*. II Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951.
- İsnevî, Abdurrahîm b. Hasan b. Ali el-, Cemâluddîn. *Tabakâtü's-şâfi'iyye*. 1. Bs, II Cilt. Beyrut: Dâru'l-medâri'l-islâmî, 2002.
- Kâdî, Abdulfettâh el-. *el-Budûru'z-zâhira fi'l-kırâati'l-aşri'l-Mütevâtira*. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1981.
- Karakılıç, Celaleddin. *Tecvid İlmi*. Ankara: İslam Neşriyat, 1963.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah, Hacı Halife. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. II Cilt. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Koyuncu, Recep. *Kırâat İlmi-Takrîb Usûlü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yay., 2018.
- Madazlı, Ahmet. "İbn Sivâr". *DİA*. XX: 359. İstanbul: TDV, 1992.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed. *el-Keşf an vücûhi'l-kırâati's-seb'i ve ilelihâ ve hucejihâ*. 3. Bs, II Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1983.
- Muhammed Mekkî, Nasr el-Cerîsî. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi ilmi't-tecvîd*. Kahire: Mektebetü'l-vakfiyye, t.y.
- Müberrad, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-. *el-Muktedab*. 1. Bs, IV Cilt. Kahire: Vizâretü'l-evkâf, 1994.
- Öge, Ali. "Kıraatler ve Kurra". *Marîfe Dergisi*. 1, 2 (2010): 217-234.
- Özbek, Ömer. "Kırâat İlmi Perspektifi ile Sıbtu'l-Hayyât ve el-Mübhic Adlı Eseri". *EÜİFD*. 2014. 33-59.
- Palevî, Hâmid b. Hâce. *Zübdetü'l-irfân*. İstanbul, t.y.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *et-Tibyân fi ulûmi'l-kur'ân*. 3. Bs. Tahran: Dâr-ı ihsân, 2009.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî. *Cuhdu'l-mukil*. 2. Bs. Ürdün: Dâru Ammâr, 2008.
- Safedî, Salâhuddîn Halil b. İzzeddîn es-. *el-Vâfi bi'l-vefâyât*. XIX Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs, 2000.
- Sağman, Ali Rıza. *Sağman Tecvidi*. İstanbul, 1955.
- Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele". *DİA*. III: 475-476. İstanbul: TDV, 1991.
- Sarı, Mehmet Ali. "İbnü'l-Kâsım". *DİA*. XXI: 102-103. İstanbul: TDV, 1992.
- Sarı, Mehmet Ali. "İdgam". *DİA*. XXI: 471-472. İstanbul: TDV, 2000.

- Semâti, Abdülazîz b. Ali ibnu't-Tahhân es-. *Murşidu'l-kâri' ilâ tahkiki meâlimi'l-mekâri'*. 1. Bs. Kahire: Mektebetü's-sahâbe, 2007.
- Sıbtu'l-Hayyât, Ebû Muhammed Abdullah el-Bağdâdî. el-Mübhic fi'l-kırâati's-semân ve kırâati'l-a'meş ve ibni muhaysin vehtiyâri halef ve'l-yezîdî. II Cilt. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2011.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân es-. *el-İtkân fi ulûmi'l-kur'ân*. 1. Bs, IV Cilt. Kahire: Dâru'l-âlemiyye, 2017.
- Şahin, Abdüssabûr. el-Kırâatü'l-kur'âniyye fî dav'i ilmi'l-lügati'l-hadîs. Kahire: Mektebetü'l-hânci, t.y.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*. 3. Bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Usturbâzî, Radiyyu'ddîn Muhammed b. Hasan el-. *Şerhu şâfiyeti ibni'l-hâcib*. 1. Bs, III Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1982.
- Yâfî, Ebû Muhammed Alî b. Süleymân el-. *Mir'âtü'l-cinân ve ibretü'l-yakazân fî ma'rîfeti havâdisi'z-zamân*. 1. Bs, IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1997.
- Yüksel, Ali Osman. *İbnu'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, 1996.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. XVII Cilt. Kuveyt: Matbaatü hükûmeti kuveyt, 1973.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-. *el-İber fî haberi men ğaber*. 1. Bs, IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-. *el-Müştebih fî'r-ricâl esmâihim ve ensâbihim*. I., II Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1962.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-. *Ma'rîfetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-a'sâr*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 1995.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. XXV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1989.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-) meşâhîr ve'l-A'lâm*. LII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1989.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-. *Tezkiratü'l-huffâz*. 1. Bs, IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1954.
- Zehebî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-. *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. 1. Bs, IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1963.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-. *Esâsu'l-belâğa*. 1. Bs, II Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1998.